

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

TANZİMAT'TAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ SONUNA KİMSESİZ
ÇOCUKLARA YÖNELİK YAPILAN SPORTİF FAALİYETLER

YÜKSEK LİSANS

Mahir KAPLAN

HAZİRAN-2024
GÜMÜŞHANE

T.C.

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

**TANZİMAT'TAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ SONUNA KİMSESİZ
ÇOCUKLARA YÖNELİK YAPILAN SPORTİF FAALİYETLER**

**SPORT ACTIVITIES FOR ORPHANED CHILDREN FROM THE TANZİMAT
ERA TO THE END OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD**

YÜKSEK LİSANS

Mahir KAPLAN

HAZİRAN-2024

GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

**TANZİMAT'TAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ SONUNA KİMSESİZ
ÇOCUKLARA YÖNELİK YAPILAN SPORTİF FAALİYETLER**

**SPORT ACTIVITIES FOR ORPHANED CHILDREN FROM THE TANZİMAT
ERA TO THE END OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD**

YÜKSEK LİSANS

Mahir KAPLAN

Danışman: Doç. Dr. Osman KUSAN

**HAZİRAN-2024
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet Dönemi Sonuna Kimsesiz Çocuklara Yönelik Yapılan Sportif Faaliyetler**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

25/06/2024

.....
Mahir KAPLAN

TEŞEKKÜR

Yürüttüğüm tez sürecim boyunca desteğini esirgemeyen ve danışmanlığımı yürüten Doç. Dr. Osman Kusan’a, eğitim sürecim boyunca engin tecrübelerinden faydalandığım Doç. Dr. Yeşim Bayrakdaroglu’na ve bu zamana kadar bilgilerinden istifade ettiğim diğer tüm akademisyenlere teşekkür ederim.

Tezimin yazımı sırasında kaynak olarak sohbetlerinden yararlandığım Kazım Karabekir Paşa’nın kızı Timsal Karabekir Hanımefendi’ye ve tezimi yazdığım sırada çalışmalarına başvurduğum bütün araştırmacılara aktardığı bilgiler için teşekkür ederim.

Hayatımın her alanında sevgilerini ve desteklerini hissettiğim annem Hamide Kaplan’a, babam Ökkeş Kaplan’a, ağabeyim Murat Kaplan’a ve kardeşim Muhammet Arda Kaplan’a gönülden teşekkür ederim.

Son olarak bir ferdi olmaktan gurur duyduğum ve övünç kaynağım olan yüce Türk milletine teşekkür ederim.

Mahir KAPLAN
GÜMÜŞHANE – 2024

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde çözülmesi gereken sorunlardan birisi de kimsesiz çocuk sorunu olmuştur. Yaşanan savaşlar ve göçler sonrasında kimsesiz çocukların sayısı günden güne artmıştır. Sokaklarda yaşayan kimsesiz çocuklar toplumun düzenini ve işleyişini bozmuştur. Tanzimat Dönemi'nden itibaren kimsesiz çocukların topluma kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır ve bu çalışmalar Erken Cumhuriyet Dönemi sonuna kadar devam etmiştir. Kimsesiz çocuklarda topluma yönelik aidiyet duygusunun oluşturulması amacıyla beden eğitimi ve spor kullanılmıştır. Çalışma içerisinde çocuk kavramı açıklanmış, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde toplumun kimsesiz çocuklara yönelik bakışı aktarılmıştır. Kimsesiz çocuklara yönelik sportif faaliyetleri bulunan Darülhayr-i Âli, Darülaceze, Darüşşafaka, Kızılay gibi kurum, kuruluş ve kişiler geçmiş tarihin bir parçası olduğundan özdeksel bakış açısıyla yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Spor, Yetim, Yetimhane, Darüşşafaka, Darülaceze

SUMMARY

One of the problems to be solved in the Ottoman Empire was the problem of orphaned children. After the wars and migrations, the number of orphaned children increased day by day. Orphaned children living on the streets disrupted the order and functioning of society. Since the Tanzimat Period, efforts have been made to reintegrate orphaned children into society and these efforts continued until the end of the Early Republican Period. Physical education and sports were used to create a sense of belonging to the society for orphaned children. In this study, the concept of child is explained and the view of the society towards orphaned children in the Ottoman and Early Republican Periods is presented. Institutions, organizations and individuals such as Darülhayr-i Âli, Darülaceze, Darüşşafaka, Kızılay, which have sportive activities for orphaned children, are interpreted from a substantive perspective since they are part of the past history.

Keywords: : Children, Sports, Orphan, Orphanage, Darüşşafaka, Darülaceze

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLOLAR DİZİNİ	IX
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	X
EKLER DİZİNİ.....	XI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XII
1.GİRİŞ.....	1
2. ÇOCUK.....	2
2.1. Çocuk Kavramı	3
2.2. Kimsesiz Çocuk Kavramı	5
2.2.1. Osmanlı Öncesi Türklerde Kimsesiz Çocuklar	6
2.2.2. Osmanlı Devleti'nde Kimsesiz Çocuklar	7
2.2.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar	11
3. KİMSESİZ ÇOCUKLARIN SOSYALLEŞMESİNDE SPORUN ROLÜ	19
4. KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK SPORTİF FAALİYETLERDE BULUNAN KURUM, KURULUŞ VE KİŞİLER	25
4.1. Darülhayr-i Âli	26
4.2. Darülaceze.....	35
4.3. Darüşşafaka	41
4.4. Himaye-i Etfal Cemiyeti	57
4.5. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu	64
4.6. Hilal-i Ahmer (Kızılay).....	67
4.7. Kazım Karabekir Paşa.....	77
4.8. Mustafa Kemal Atatürk.....	84
4.9. Yabancılarla Ait Yurtlar	86
5. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	86
KAYNAKÇA.....	88
ETİK KURUL KARARI	116
ÖZ GEÇMİŞ	117

TABLÖLAR DİZİNİ

1. Tablo Darülhayr-i Âli sınıflara göre dersler ve saatleri	29
2. Tablo Darülhayr-i Âli kültür dersleri.	31
3. Tablo 1902 tarihli Darülhayr-i Âli bütçesi maaşlar.	33
4. Tablo 1895 Darülaceze talimatnamesi ve çocuklar.	38
5. Tablo Darüşşafaka birinci sınıf ders programı.	45
6. Tablo Darüşşafaka'da beden eğitimi dersleri.	46
7. Tablo Darüşşafaka'da beden eğitimi ve spor dersi verenler.	48
8. Tablo Darüşşafaka öğretmen okulu programı.	49

ŞEKİLLER DİZİNİ

1. Şekil İsmail Safa'nın Darüşşafaka şiiri.	43
2. Şekil Darüşşafaka binası.	57
3. Şekil Himaye-i Etfal Cemiyeti logoları.....	64
4. Şekil Tesvir-i Efkâr Gazetesi- 21 Temmuz 1918.....	73
5. Şekil Hilal-i Ahmer yararına yapılacak spor müsabakasına dair.	74
6. Şekil Hilal-i Ahmer menfaatine futbol müsabakası.	74
7. Şekil İttihat Spor Kulübü ve Fenerbahçe maçı.	75
8. Şekil Eskrim oynayan öğrenciler.	83

EKLER DİZİNİ

1.Ek Darüşşafaka Mektep Takımı, Vakit Gazetesi, 31 Mart 1934.	101
2.Ek Darüşşafaka Mektepliler Şampiyonası, Vakit Gazetesi, 1 Aralık 1933.	101
3.Ek İlk Islahhane (Niş).	102
4. Ek Darüşşafaka.	102
5.Ek Darülaceze’de okuyan çocuklar.	103
6. Ek Darülhayr-i Âli.	103
7.Ek Darüleytam.	104
8.Ek Himaye-i Etfal Cemiyetine yardım edenlere verilen madalya.	104
9.Ek Etfal Dergisi.	105
10.Ek Himaye-i Etfal’ın kuruluşu haberi, Hakimiyet-i Millîye gazetesi.	106
11.Ek Himaye-i Etfal Cemiyetinde şehit çocukları.	107
12.Ek Atatürk ve Refet Bele, yetimler için yapılan bağış toplama etkinliğinden.	107
13. Ek Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Atatürk’ün Himâye-i Etfal Cemiyetini himayelerine aldığına dair yazı.	108
14.Ek Yetimlere yardım ediniz.	108
15.Ek Çocukların rutin sağlık çizelgesi.	109
16.Ek Himaye-i Etfal Cemiyetinin isminin Çocuk Esirgeme Kurumu olarak kullanılmaya başlanması.	109
17.Ek Bursa’da Çocuk Bayramı kutlaması, 1927.	110
18.Ek Çocuk Esirgeme Marşı.	111
19.Ek Çocuk Esirgeme Kurumu oyun alanları.	112
20.Ek Çocuk Esirgeme Kurumu Lüleburgaz Şubesi, 23 Nisan Etkinlikleri.	112
21.Ek Mustafa Kemal Paşa, Hilal-i Ahmer Derne çadırının önünde.	113
22.Ek Kazım Karabekir Paşa, çocuklar ve öğretmenler ile birlikte.	113
23.Ek Hilal-i Ahmer yararına çıkan Türk Yurdu dergisinin sayısına dair.	114
24.Ek Şarkılı İbret temsil eden çocuklar.	115
25.Ek Şarkılı İbret temsili.	115

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Akt.	: Aktaran
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	: Cilt
ÇEK	: Çocuk Esirgeme Kurumu
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DLT	: Dîvanu Lugâtî- Türk
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
Haz. / haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TDK	: Türk Dil Kurumu
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerle

1.GİRİŞ

Tanzimat Dönemi öncesi Osmanlı Devleti'nde eğitim veren kurumların denetimi kamunun kontrolündedir. Eğitim veren kurum ve kuruluşların müfredat ve işleyişleri dönemin iktidarlarının politikalarına göre değişiklik göstermiştir. Çiçekçi (2020)'ye göre, Osmanlı Devleti'nde beş ana bölümden oluşan eğitim sistemi uygulanmıştır.

Tanzimat Dönemi itibarıyla Osmanlı'da bulunan aydın devlet adamlarının da desteğiyle birçok yeni eğitim kurumu açılmıştır. Sanayi Mektepleri, Darüleytamlar, Leyli Eytamlar birbirlerinin peşi sıra açılmıştır. Osmanlı'da kötüye giden sosyoekonomik sıkıntıların da artmasıyla birlikte çocuklar küçük yaşlarda çalışmak durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde savaşlar nedeniyle kayıpların art arda yaşanması kimsesiz çocuk sorununu oluşturmuştur. Bir yandan çağı yakalamak amacıyla eğitim, spor, ekonomi gibi alanlarda yenileşme hareketleri birbirini izlerken diğer yandan da bu yenileşmeden faydalanamayan çocukların sayısı artmıştır. Yenileşme hareketlerinin ve gelişme hedeflerinin yalnızca toplumun bütünüyle yapıldığı zaman işe yarayacağını düşünenler, toplumun gölgelerinde kalmış olan kimsesiz çocuk sorununu çözmeden yenileşmenin tam anlamıyla yapılamayacağını savunmuşlardır. Toplumun görülmek istenmeyen ve karanlık gerçeklerinden olan kimsesiz çocuk sorununun gün yüzüne çıkarılması da Tanzimat'tan sonraki dönemde zorunlu bir hâle dönüşmüştür.

II. Abdülhamit'in açtığı Darülaceze, Darülhayr-i Âli gibi kurumlar ile dönemin kimsesiz çocuk sorununa çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Abdülhamit'in yaptığı işleri yeterli görmeyen İttihatçılar kendi himayelerinde kimsesiz çocuk yurtları açmış veya var olan başka bir kurumu desteklemiştir. Kimsesiz çocuklar ile ilgili kurumların açılması Erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Daha önce dağınık ve farklı yapılarda bulunan kurum ve kuruluşlar Erken Cumhuriyet Dönemi'nde tek bir kamu kurumuna (Çocuk Esirgeme) dönüştürülmüş ve diğer yardım kuruluşları tarafından desteklenmiştir. Kimsesiz çocukların topluma kazandırılmasında sportif faaliyetler bir araç olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında zorunlu hâle getirilen beden eğitimine yönelik dersler Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de eğitim müfredatlarına eklenerek zorunlu bir hâle getirilmiştir. Kimsesiz çocukların oyunlar oynayabilecekleri spor ve oyun alanları yapılmıştır.

Araştırmanın konusu kimsesiz çocukların topluma kazandırılmasına yönelik yürütülen sportif faaliyetlerin belirlenmesi, sportif faaliyetlerin çeşitliliğinin aktarılması ve sportif faaliyetlerin süresinin tespit edilmesidir. Araştırmanın sınırlılığı olarak Osmanlı

Devleti’nde birçok reformun yapıldığı Tanzimat Dönemi’nden başlayarak Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sine kadar olan süreç alınmıştır. Araştırmanın sahasının yeri Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Dönemi siyasi sınırları ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinin siyasi sınırları olarak temellendirilmiştir.

Geçmiş yıllarda yapılan çalışmaların sayısının yetersiz olması ve kimsesiz çocuk sorunuyla ilgili bir bütüncül yaklaşımın araştırmacılar tarafından benimsenmemesi, bu alanda geniş kapsamlı bir çalışmanın yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Yapılan bu çalışma oluşan ihtiyacı karşılamak ve daha sonraları yapılacak olan diğer çalışmalara ışık tutmak amacını taşımaktadır.

Yürütülen çalışmada nitel araştırmalardan tarihi araştırma yöntemi kullanılmıştır. Osmanlı Dönemi’nde tutulan resmî kayıtlara Devlet Arşivleri Başkanlığı üzerinden ulaşılmıştır. Çalışmada belirlenen kurum ve kuruluşlar hakkında geçmiş dönemlerde yapılan araştırmalar ile ilgili basılı olan kitapların tamamına erişilmiştir. Konu hakkında yapılan ve basılı olmayan diğer çalışmalar da taranmıştır. Kurum ve kuruluşlar ile ilgili daha fazla veri elde etmek amacıyla günümüzde de varlığını sürdüren kurumların ilgili birimlerine ulaşılmıştır. Yine araştırmada da bahsi geçen ve kimsesiz çocuklara yönelik çalışmaları bulunan Kazım Karabekir Paşa ile ilgili bilgilere yazdığı kitaplardan erişilirken, Kazım Karabekir Paşa’nın kızı Timsal Karabekir Hanımefendi ile konu hakkında zaman zaman istişare edilmiştir. Elde edilen veriler geçmiş tarihin bir parçası olduğundan çalışmanın tamamı özdeksel bakış açısıyla yorumlanmıştır. Özdeksel bakış açısı, geçmişte yaşanan olayların, onları aktaran ve yorumlayan kişiden bağımsız olarak tarafsız bir biçimde yorumlanmasıdır.

Kimsesiz çocuklara yönelik faaliyeti bulunan Darülhayr-i Âli, Darülaceze, Darüşşafaka, Himaye-i Etfal, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, Hilal-i Ahmer (Kızılay) gibi kurumların kimsesiz çocuklara hangi şart ve mantıkla yaklaştıklarının daha iyi anlaşılması amacıyla kurumların kurulma süreçlerine, yürüttükleri diğer çalışmalarına, misyon ve vizyonlarına detaylıca değinilmiştir.

2. ÇOCUK

Çocukluk, hayatın süregelen bir zaman örgüsü olmuştur. Çocukluk tanımı ile ilgili ortaya atılmış farklı görüşler bulunmaktadır. Bu farklılıkları çocukluk ve yetişkinlik ile ilgili tanımlamalarda da görmek mümkündür. Zaman zaman iki kavram arasında belirlenen yaş aralıkları artmış veya azalmıştır (Gazanker, 2014: 23). Çocuk, kendi özgür iradesiyle hür bir biçimde kararların alınamadığı dönem olarak adlandırılmaktadır.

Sağlam ve Aral (2016)'a göre çocukluk, özgür irade yoluyla kararların alınamadığı, yetişkinlik durumuna henüz erişilemeyen, geçici bir dönem olarak adlandırılmaktadır.

2.1. Çocuk Kavramı

Çocuk kavramı günümüzde 18 yaşını henüz doldurmamış kimseler olarak ifade edilmektedir (Güngör ve Ogelman, 2022: 585). Çocuk kavramı, tarihin her diliminde farklı kişiler tarafından farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Bu yorum farklılıkları dönemin şartlarına ve yorumlayan kişilerin uzmanlık alanlarına göre değişkenlik göstermiştir. Çocuk kavramının alternatif tefsirlerinin olduğunu, bu durumun çağın gerekliliklerine göre değiştiğini ve dönemin sorunlarına göre şekillendiğini söylenebilir.

İngiltere ve Avrupa'da endüstri sektörünün gelişmesiyle birlikte çocuk sömürüleri de çoğalmıştır. Savaşlar ve ekonomik buhranlar gibi toplumun bütününe ilgilendiren ve etkileyen olayların varlığı, korumaya muhtaç çocuk sayısını da artırmıştır. Artan sorunlar nedeniyle düşünürler de bu konulara yazdıklarıyla dikkat çekmeye çalışmıştır.

Gökçe (1971)'ye göre bunlardan birisi de ünlü filozof Jean Jacques Rousseau'dur. Rousseau yazdığı "*Emile*" adlı kitabında beşeriyetin mutluluğunun büyük ölçüde çocukluk döneminde oluştuğunu ileri sürmüştür. Rousseau, çocukların rahatlığı ve refahı için fikirler ortaya atmıştır. Bu fikirlerinin bir kısmı günümüzde de tartışma konusu olsa da onun bu görüşlerini Fröbel, Pestalozzi gibi isimler devam ettirmiştir.

Çocuğun korunması ile ilgili psikolojik ve pedagojik uygulamalar, çocuğun korunmasına yönelik tedbirler, çocuğun yetiştirilmesine yönelik pratikler 20. asrın içerisinde meydana gelmiştir. Yine 20. asrın devamında yavaş yavaş büyüyen çocuk sorunuyla ilgili çocuk mahkemeleri kurulmuştur (Gökçe, 1971:14). Çocuk mahkemelerinin kurulmasının ardından geçen zaman diliminde art arda yenilikler ve uygulamalar birbirini takip etmiştir. Günümüze kadar akıp giden zaman içerisinde gelişen uygulamalardan birisi de çocuk istismarını engellemek üzere yayımlanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi'dir. Bu bildiri içerisinde çocukların her türlü ihmallerden korunması, belirli bir yaş olgunluğuna gelmeden çalıştırılmaması gerektiği, gelişimini engelleyecek işlerden uzak tutulması gerektiği söylenmiştir.

Yetişkin olmadıkları için yaşamlarının her döneminde erişkinlere ihtiyaç duyan çocukların yaşamlarıyla ilgili gerekli olan düzenlemeler, kanunlar ve sözleşmeler ile koruma altına alınmıştır. Günümüzde de geçerliliği devam eden ve 1989 yılında diğer devletler tarafından özümşenen "*Çocuk Hakları Sözleşmesi*"ni ülkemiz 1990 yılında imzalamıştır (Yılmaz, 2021: 30).

Çeşitli milletler, ülkeler ve düşünürler çocuk konusuyla yakından ilgilenmiştir. Türk toplumu da çocuk kavramına yakından iştirak etmiştir. Çeşitli zamanlarda meydana gelen harp gibi olaylar çocuk kavramı üzerinde Türkleri düşündürmüştür.

Türk sosyolog ve fikir adamı Ziya Gökalp sürgün yıllarında yazmış olduğu mektubunda şunlara yer vermiştir: “İnsan ruhunun çocuklarla beraber saf bir hayat yaşamaya ihtiyacı vardır. Göz çiçeklere muhtaç olduğu gibi, ruh da çocuklara muhtaçtır.” (Tansel, 1989: 184).

Ziya Gökalp çocuk kavramını beşeriyet ruhunun gereksinim duyduğu bir durum olarak görmüştür. Çocukların büyükler gibi hislerini ve duygularını gizleyemediğini, bu özelliklerinin etrafa heyecan, neşe gibi duygular saçtığını belirtmiştir (Özer, 2007: 30).

Çocukları nitelemek için geçmişte ve günümüzde farklı birçok kelime kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmud’un “Dîvânu Lugâti’t-Türk” adlı eserinde çocuk kelimesi, her şeyin yavrusu olarak neşredilmiştir. DLT’te¹ “uşak” kelimesi, küçük; “bala” kelimesi kuş yavrusu veya hayvan yavrusu anlamında aktarılmıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2020: 626-925). Bu kelimeler günümüzde de farklı coğrafyalarda çocukları tanımlarken hâlâ aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Çağatay (1977)’a göre, Kazan Türkçesinde çocuk kelimesi “kanat” ve “kanetim” şeklinde yorumlanmaktadır. Geleceğin devamı olarak görülen çocuklara beni yükselten, yüksek yerlere çıkaran anlamı yüklenmiştir.

Aile yapısının oluşmasında ve oluşan aile yapısının nesillerden nesile aktarılmasında çocuk önemli bir unsur olarak görülmüştür. Mensup olduğu ırkın devamlılığını isteyen milletler, siyasi hegemonyasının devam etmesini isteyen devletler, zenginliklerinin ve kazanımlarının devam etmesini arzulayan kişiler bu bağlamda çocuğu önemli bir olgu olarak görmüştür.

Çocuk, diğer milletlerde olduğu gibi Türk milleti için de önemli bir yere sahiptir. Türkler, çocuğun devleti ayakta tutan bir güç unsuru olduğuna inanmışlardır. Türklerle göre çocuğun yetiştirilmesi oldukça önem arz eden bir konudur. Çocuk yetiştirmek birey ve toplum merkezli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ünal (2015)’ın Kırgız Türklerinin aile yapısı üzerine yaptığı bir çalışmada, Kırgız Türkleri için evlat yetiştirmenin öneminden bahsetmiştir. Çocuğun ailesinin adını yaşatarak devam ettirdiği düşünülmektedir.

¹ DLT: Dîvânu Lugâti’t-Türk

Devlet olgusunu da büyük bir aile olarak benimseyen Türkler, devletin devamlılığı için şahsiyetli çocuklar yetiştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Türkler bu düşüncelerinden dolayı çocuklarını yetiştirirken düzgün bir terbiye ve eğitim vermeye çalışmışlardır. Onları toplumun birer parçası sayarak toplumun geleceğini onların büyüdüğü zaman yapacakları davranışlara dayandırmıştır.

Çocuk kavramının açıklanmasında çeşitli farklılıkların olduğunu dile getirmiştik. Yapılan yorum farklılıkları sadece çocuk kavramıyla sınırlı olmamakla birlikte çocukların yetiştirilmesiyle de ilgili görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıkların ortak payesi çocuklara verilen kıymetin büyüklüğüdür. Bir milletin devamlılığı bakımından kaderinin teslim edildiği çocuklar, geleceğin kolluk kuvvetleri, yasa yapıcıları ve uygulayıcıları olarak görülmektedir (Atsız, 1932: 1-3).

Ailenin veya devletin güçlü olması şuurlu bir biçimde, riyakâr yetişmemesiyle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bundan dolayı felsefeciler, devlet yöneticileri, fikir insanları yazılarında ve söylevlerinde “Çocuk” kelimesini özellikle vurgulamışlardır.

Sosyolog Emile Durkheim çocuğu: “Zayıf bir mahluk olmasına karşın hızla gelişen ve gelişmeye açık bir varlık” olarak tanımlamıştır (Selim Sırrı, 1926a:12). Durkheim, bu söylemiyle çocuğun, büyüklerinin küçültölmüş bir hâli olmadığını; aksine şair Abdülhak Hamit Tarhan’ın vurguladığı biçimde: “Çocuğa kim demiş küçük bir şey, bir çocuk belki en büyük şey” olduğu belirtilmiştir.

Felsefenin mihenk taşlarından birisi olan Konfüçyüs, çocuk kavramını kendi düşünce yapısıyla harmanlamıştır. Konfüçyüs’e göre çocuk için söylenilecek ve düşünülecek en önemli şey: “Evlat senin değil zamanındır.” anlayışıdır (Sarıkaya, 2011: 2).

Herkes için önemli bir konumda bulunan çocuklar, dönemin şartlarına göre geri plana atılmak durumunda kalmışlardır. Oluşan ekonomik ve sosyolojik birtakım problemler çocukların önemini istemeyerek de olsa azaltmıştır. Bir milletin kurtarıcısı olarak görülen çocuklar zamanla bir milletin sorunu hâline gelmiştir. Çalışmamızda bu sorunu detaylı bir biçimde inceleyerek alınan önlemlere ve yansımalarına beraber bakacağız. Kavramların detaylı bir şekilde anlaşılması, problemlerin çözümünün değerlendirilmesinde bizlere yardımcı olacaktır.

2.2. Kimsesiz Çocuk Kavramı

Türk Dil Kurumu sözlüğünde kimsesiz: “Babasını, annesini veya bir yakını kaybetmiş, koruyucusu olmayan” olarak geçmektedir (TDK, 2024). Diğer çocuklara nazaran kimsesiz çocukların eğitim ve bakımlarına daha fazla özen göstermek

gerekmektedir. Kimsesiz çocukların varlığı ve sayılarının günden güne çoğalması onlara dair ayrıcalıklı önlemlerin alınmasını doğurmuştur.

Yaşamın olağan akışında savaşlar, göçler, doğal afetler gibi çeşitli olaylar meydana gelmektedir. Bu olaylardan da en çok etkilenenler şüphesiz ki korunmaya ihtiyaç duyan çocuklardır (Sarısoy, 2020:1). Bir hadise sonrasında aile bireylerinden birisini veya tamamını kaybeden, sağlık vb. sorunlardan dolayı anne ve babasını göremeyen, ekonomik veya psikolojik durumlardan kaynaklı ebeveynlerinin bakımını üstlenemediği çocuklar kimsesiz çocuk sınıfına girmektedir (İnce vd., 2015: 99). Yaşadığı coğrafyalardan ve tarihin tozlu sayfaları içerisindeki yerinden dolayı zamanın her döneminde kimsesiz çocuklar, Türk milletinin çözmesi gereken büyük bir sorun hâline gelmiştir. Savaşların ve siyasi kayıpların yoğun olarak yaşandığı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kimsesiz çocuklara yönelik çalışmalar söz konusudur. Kimsesiz çocukların topluma aidiyetinin oluşmasında sportif uygulamalar denenmiştir.

2.2.1. Osmanlı Öncesi Türklerde Kimsesiz Çocuklar

Türkler tarihin farklı dönemlerinde kimsesiz çocukların hakkını savunmak amacıyla vakıflar kurmuşlardır. Kurulan bu vakıflar aracılığıyla çocukların hakları savunulmuştur. Hunlara ait tarihî bulgulara Türklerin çocuk himayesi konusunda çalışmalar yaptığı tespit edilmiştir. Doğu Türkistan'ın Turfan kesiminde Von Le Coq, tarafından yapılan kazılarda çocukların güvence altına alınmasıyla ilgili Uygur Türkçesinde yazılmış kayıtlar bulunmuştur (Eski, 2007:16).

14. yüzyılın başlarında hükümdarlık görevini yürüten İlhanlı Gazan Mahmut Han'ın emriyle çocukların talim ve terbiye eğitimlerini alması amacıyla yüz çocuğun sığabileceği şekilde bir yetimhane kurulmuştur (Sarıkaya, 2011: 15). Gazan Mahmut Han emriyle kaderine terk edilmiş çocuklara yönelik kurulan bu yetimhane, vakıflar aracılığıyla yapılan çocuk himayesinin ilk örneklerindendir. Gazan Mahmut Han'ı, Selçuklar Döneminde kurulmuş olan “*Gökbörü Vakfiyesi*” izlemiştir. Gökbörü vakfiyesi, Erbil Atabeyi olan Muzaferüddin Ebu Said Gökbörü tarafından sokakta kalan ve hastalık çeken çocuklar için yapılmıştır (Ertem, 2017: 6).

Türkler, çocuklara yönelik özel oyunlar geliştiren bir millet olmuşlardır. Bu oyunlardan bazıları: âşık, çelik çomak, ceviz gibi oyunlardır. Bu oyunlar günümüzde de hâlâ Türkler tarafından oynanmaktadır (Araz, 2013: 135). Oynanan oyunlar Türklerin çocuklara verdiği öneme birer örnektir. Âşık Paşa, yetişkinlik ile çocukluğu, oynamaya yönelik bitmeyen bir yöneliş olması yönüyle ayırmıştır (Âşık Paşa, 2000: 64).

Bozkır kültürü ve yasaları Türklerin hayatında belirleyici unsur olmuştur. Türklerin oluşturduğu ilk sosyal birlik ailedir. Bozkırdan dolayı Türkler çok fazla kalabalık aileler kuramamışlardır. Dağınık ve çobanlık hayatı üzerine yaşam sürdüren Türkler, fertlerin daha hür biçimde yetiştirilmesine olanak veren küçük aile yapılarında yaşamışlardır. Aile yapısının içerisinde spora da ayrıca önem vermişlerdir. Yaşadıkları coğrafya Türkleri sportif bir millet olmaya zorlamıştır. Türk milletinde ata binip ok atan, güreş tutan, top oynayan kadınlar itibar sahibi olarak değerlendirilmiştir. Türkler, devleti oluşturan iki unsurun aile ve ordu olduğunu düşünmüşlerdir. Bu yüzden Türkler için aileyi oluşturan çocuklar kritik bir yere sahiptir (Kafesoğlu, 1997; 219-221). Türk milleti, aile fertlerinin tamamını önemsemiştir ve devlet unsuruyla eş değer tutmuştur.

Çocuk, Türk milleti için her zaman önemli bir unsur olmuştur. Türk edebiyatının önemli eserlerinden olan Dede Korkut Hikâyelerinde, yaşları küçük olsa da çocuklara hürmet edilmiştir. Türk milletinin çocuklara verdiği önem eserlerine de yansımıştır (Yalçın ve Şengül, 2004: 210).

2.2.2. Osmanlı Devleti'nde Kimsesiz Çocuklar

Osmanlı Devleti öncesi dönemde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kimsesiz çocuklar sorunu kurulan vakıflar aracılığıyla çözülmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde vakıfların temeli ilk defa Orhan Bey tarafından atılmıştır (Kazıcı, 2003; 30-34). Vakıfların hastane, cami, medrese, han, tekke açma ve yapma yetkileri olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet'in, İstanbul'u fethinin sonrasında yüksek öğretim dersi veren "*Sahn-ı Seman*" medreseleri açılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'e ait vakıflarda yetim ve yoksul çocukların eğitilmesi talimatı verilmiştir. Eğitim verilecek kadar yeterli çocukların olmaması durumunda fakir ailelerin çocuklarının alınması emredilmiştir (Kapıcı, 2016; 12-19).

19. yüzyıl itibarıyla savaşlar ve kıtlıklar gitgide belirginleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu için de savaşların devam etmesi bir sorun hâline gelmiştir. Savaşta ebeveynlerini veya yakınlarını kaybeden çocuklar, İstanbul gibi kalabalık şehirlerde dilencilik faaliyetlerini artırmıştır. Dilencilik yapan çocukların günden güne artması halkın huzurunu kaçırmıştır. Huzuru kaçan halkın homurdanmaları devlet yetkililerinin de bu duruma odaklanmasına imkân vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda muhacirlerin göçleri de devlet için sorun teşkil etmiştir (Çelik, 2018; 1-4).

Kimsesiz çocuklar akrabalarının bulunmamasından kaynaklı birbirlerinden farklı hayatlar yaşamışlardır. İstanbul şehri başta olmak üzere birçok şehirde Islahhaneler,

Darüleytamlar, Darülaceze benzeri kurumlar açılmıştır. Açılan kurumlarda ayırım yapılmadan tüm çocuklara yardım edilmeye çalışılmıştır.

Şimşek (2017)'e göre, kadim medeniyet olarak görülen Roma ve Yunan medeniyetlerinde engelli olarak doğan kişiler yakınları tarafından ölüme terk edilmiştir. Fakat Osmanlı'da bu tür durumların çok daha nadir yaşandığı görülmektedir. Osmanlı'da yardıma muhtaç etme kültürü kadim sayılan medeniyetlerden daha fazladır.

Osmanlı'da çocukların eğitimleri açılan mektepler sayesinde verilmiştir. Osmanlı'da erkek çocukların eğitim alabileceği çeşitli mektepler bulunmasına rağmen kız çocukları için yeterli sayıda ve kapasitede mektep yoktur. Çocuklara yönelik eğitim veren mekteplerden birisi de “*Sanayi mektepleri*” olmuştur. Sanayi mektepleri Tuna Valisi olan Mithat Paşa'nın bu husustaki teşekkülleriyle 1867 yılında açılmıştır. Mithat Paşa, sanayi mekteplerine topladığı 12-13 yaşlarındaki yakınıni kaybetmiş çocuklar ile özel olarak ilgilenmiştir. Kimsesiz çocukların bütün temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Okuma yazma bilmeyen çocukları tespit ederek okuma yazma eğitimleri aldırılmıştır. Ayrıca Mithat Paşa'nın diğer meslek gruplarına yönelik dersler öğrettiği bilinmektedir (Kesler, 2023: 34-35).

Orhan Bey zamanından itibaren kimsesiz çocuk sorununu çözmekle görevli olan vakıflar, zayıflayan ekonomi karşısında görevlerini yerine getiremez duruma gelmiştir. Misyon ve vizyonunu yerine getiremeyen vakıfların dışında ek çalışmalar yürütülmüştür.

Anne ve babasını kaybetmiş çocukların haklarının korunması konusunda Osmanlı Devleti'nde birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden birisi “*müessesât-ı hayriye*” veya “*avarız*” adını taşıyan vakıfların kurulmasıdır (Kıvrım, 2019'dan aktaran Öntuğ ve Erdoğan: 2023). Kurulan bu vakıf ile çocukların sadece barınma ihtiyacına yönelik çalışmalar yapılmamıştır. Sosyal yardımlaşmayı da artırıcı aksiyonların alınmasına yönelik atılımlar yapılmıştır.

Arız kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre sonradan ortaya çıkmış anlamı taşımaktadır (TDK, 2024b). Avarız kelimesi de âriz ve ârizanın çoğul hâli olarak karşımıza çıkmaktadır. Arız kelimesi bir diğer manada ise kaza ve bela demektir. Osmanlı Devleti'ndeki anlamına gelecek olursak, halktan belirli dönemlerde alınan vergi türüdür. Avarız vergisi (Avarız-ı divaniye), Yavuz Sultan Selim zamanında halktan savaş masraflarını karşılamak amacıyla toplatılmıştır (Cevger, 2021:219-220).

Her olağan dışı durumdan sonra toplatılan vergiler gibi bu vergimiz de zaman zaman toplanma amacının dışına çıkmıştır. Vakıf aracılığıyla toplanan bu paralar, afet gibi durumlarda afetzedelere; afetlerin olmaması durumunda da yetim ve kimsesiz çocukların evlendirilmesinde kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde, anne ve babasını kaybetmiş çocuklar için birtakım uygulamaların yapıldığından daha önce bahsetmiştik. Bu uygulamalardan birisi de bu vakıf aracılığıyla olmuştur. Osmanlı Devleti, kimsesiz çocukların haklarını diğer aile bağı bulunan kişiler sömürmesin diye “*şer’i mahkemeler*” açmıştır. Osmanlı Devleti, şer’i mahkemeler ile kimsesiz çocukları bizzat himayesi altına alarak onların haklarının savunucusu olmuştur (Öntuğ ve Erdoğan 2023: 365).

Osmanlı’da kimsesiz çocuklara yönelik uygulanan bir diğer tatbik ise “*varislik*” olmuştur. Osmanlı Devleti tarafından atanan varisler, çocukların haklarının korunmasında karar verici olmuşlardır. Devlet tarafından atanan varislerin, halk tarafından benimsenmiş önde gelen isimlerin ve yerel yöneticilerin onayını alması da gerekmiştir (Öntuğ ve Erdoğan 2023: 366). Osmanlı Devleti’nin oluşturduğu bu kontrol sistemiyle birlikte kimsesiz çocukların haklarının kötü niyetliler tarafından sömürülmesine engel olunmuştur.

Osmanlı’da birisinin vefatından sonra arkasında bir yetim ve kimsesiz çocuk kaldıysa, geride kalan çocuğa hemen bir “*vasi*” atanırdı. Vasinin atanmasıyla birlikte vefat eden kişinin varsa borçları mal varlığından ödenirdi. Tam tersi durumlarda da vefat eden kişinin başka bir yerde alacağı varsa ve ardından da bir yetim bıraktıysa, alınacak para çabucak tesis edilmeye çalışılırdı. Geride kalan kimsesiz çocuğun geleceği için hakkının gözetilmesi gerektiği göz önüne alınmıştır (Gürsoy, 2020: 2084-2087). Osmanlı Devleti, kimsesiz çocuğun hakkının yenmesinin önüne geçecek her durumu dönemin şartlarına göre değerlendirmiştir.

Kimsesizlerin içerisinde bulunduğu kimsesizlik durumu bazen öldükleri zaman anlaşılmıştır. Kimsesizler, kimsesizlik durumundan ancak evlenip aile kurarak kurtulabilmişlerdir (Çetin, 2023: 22-23). Aile kuramayan kimsesizler için de tek umut edebilecekleri şey devlet tarafından görülmeleri olmuştur. Devletin sahip çıktığı kimsesizler, devleti bir aile gibi görerek topluma aidiyet oluşturmuştur. Kimsesizler hızlıca toplumun işleyiş düzeninin bir parçası olarak toplum içerisindeki yerlerini almışlardır.

Osmanlı Devleti’nin orduya daha fazla asker almaya ihtiyaç duyması ve daha fazla kişinin asker olması, babasız kalan nice çocukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Savaşlara giden nice yiğit Türk evlatları, evlerine geri dönememiştir. Gittiği cepheden evlerine dönenler ise birkaç yıl sonra tekrar farklı cephelere gitmek zorunda kalmıştır. Bu sıkıntılardan doğan yoksulluk ve kimsesizlik sorunu dönemin edebî yapılarına da sirayet etmiştir. Yayınlanan birçok eserde bu konular kurgulanarak işlenmiştir. Okurun kendisinden bir parça bulması ve eseri benimsemesi beklenmiştir.

Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden birisi olan ve millî şair olarak adlandırılan Mehmet Emin Yurdakul'un yazdığı şiirlerinde bu duruma örnek edebî metinler yer almaktadır. Mehmet Emin Yurdakul'un, şiirlerinin olduğu "*Türk Sazı*" kitabında kimsesiz çocuklar ile ilgili şu sözlere yer verilmiştir: "Çalışıyor... çalışmasın, ne yapsın?"

Çalışmaktan başka yol yok ki sapsın.

Kendisiyçin çabalayan kimi var?

Kimi var ki bir ekmeği al, ye!... der;

Bir şey veren, ondan da bir şey ister...

Ah yoksulluk, ah babasız çocuklar!... (Yurdakul, 1979: 52).

Mehmet Emin, yazmış olduğu şiirler aracılığıyla kimsesiz çocuklar sorununa dikkat çeken Türk aydınları arasındadır. Kimsesiz çocuk sorununun halkın her kesiminde yoğun bir şekilde hissedildiği, dönemin eserlerinde kendisini farklı biçimlerde gösterdiği görülmektedir. Atsız (1968)'a göre, Mehmet Emin Yurdakul yazdıklarıyla Türk milleti için bir sosyal adalet anlayışı portresi çizmiştir.

Osmanlı Devleti'nde kimsesiz çocukların hayatını tesis eden vakıfların denetimi Osmanlı kadılarındadır. Osmanlı kadıları çocukların eğitimiyle birebir alakadar olmuştur. Çocukların eğitimiyle ilgili kararların alınması da yine Osmanlı kadılarının izninin alınmasıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı'da bir zamanlar çırakların zanaat öğrenme yaşı 5-6 yaşlarına kadar düşmüştür. Küçük yaşta çocukların hayata atılmasını önlemek isteyen Osmanlı kadıları, 1825 yılından itibaren yayımlanan fermanı geçerli saymıştır. Yayımlanan ferman ile çırak olarak zanaat öğrenilmesi istenen çocuklar bir mülakata tabi tutulmuştur. Mülakatın işleyişine göre, çırak olacak çocuklar kadının huzuruna çıkarılırdı. Kadının huzuruna çıkan çocukların yanında ailesinin bir ferdi ve muallimi olurdu. Kadılar, mektepte yeteri kadar bilgi öğrenip öğrenmediğini ölçmek için çocukları değerlendirmeye almıştır. Kadının onayını alamayan çocuklara izin verilmemiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 1309'dan aktaran Kesler, 2023: 23).

Osmanlı Devleti'nin kimsesiz çocuklar ile ilgili yaşadığı bir diğer sıkıntı da 19. yüzyıldan itibaren çok hızlı bir şekilde toprak kaybı yaşamasıdır. Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklardan, geriye kalan topraklarına göç başlamıştır. Kırım'dan ve Kafkasya'dan göç etmek zorunda kalanlar, Osmanlı Devleti için büyük sorun yaratmıştır. Göç edenlerin büyük bir kısmının çocuk olduğu düşünülmektedir (Kesler, 2023: 24-28).

Yaşanan Kırım harbinin sonrasında Osmanlı topraklarında bulunan çocuklar, Sıbyan Mektepleri'ne yönlendirilmiştir. Çocukların eğitimi için 1854 yılı itibarıyla Anadolu topraklarında çok sayıda mektep açılmıştır. Bu mektepler içerisinde din ayırt

edilmeden eğitimler verilmiştir. Daha önceden açık olan mektepler bakım ve onarımdan geçerek düzenlenmiştir. Düzenlenen mekteplerin üzerine Anadolu'nun birçok yerinde yeni mektepler açılmıştır (Yıldırım, 2020: 462-463). Sadece mekteplerin sayısı artırılmamış, beraberinde farklı ihtisaslarda eğitim veren mektepler de açılmıştır. Bu mekteplerin azımsanmayacak bir kısmı kimsesiz çocuklara yönelik fonksiyonlarda kullanılmıştır.

Kimsesiz çocukların varlığının bir hayli artmasından dolayı onların himayesiyle ilgilenen memurların sayısı yetersiz kalmıştır. Kimsesiz çocukların korunması konusunda ivedilikle çözüm üretmek isteyen yetkililer, oluşan problemin giderilmesi için yeni ıslahatlar yapmıştır. Yapılan ıslahatlar neticesinde Eytam Sandıkları'nın kurulması fikri oluşmuştur. Kurulan Eytam Sandıkları'yla birlikte sorun yaratan dilencilik ve fakirliğin fazlaşmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Kimsesiz çocukların eğitim alması gereken yaşta sokaklarda satıcılık yapmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Öntuğ ve Erdoğan 2023: 367).

Osmanlı'da açılan ıslahhaneler, sanayi mektepleri ve eytamlar sosyokültürel kolektifte oluşan büyük bir sıkıntıyı çözmesi şiarıyla kurulmuştur. Kötüleşen ekonomik şartlar ve kaybedilen harpler sonrasında yapılan göçler neticesinde, bu okulların varlığının ne kadar önemli olduğu hasıl edilmiştir.

Koç (2007)'a göre, bu yapılar 5-13 yaşlarına kadar olan kimsesiz ve yoksul çocukların sağlıklı büyüebilmesi ve hayatlarını idame ettirebilmeleri için gerekli eğitimlerin verildiği kurumlardır. Bu kurumlarda kimsesiz çocuklara yönelik pratik dersler yer almıştır. Dokumacılık, dini bilgiler, riyazet-i bedeniye, terbiye-i bedeniye gibi dersler verilmiştir.

2.2.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Kimsesiz Çocuklar

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından beri artarak büyüyen kimsesiz çocuklar sorunu, Osmanlı Devleti'nin devamı olan Türkiye Cumhuriyeti için de çözülmesi gereken bir sorun olarak durmuştur. Osmanlı Devleti'nde çeşitli çözümler üretilmiş olsa da bu soruna bütüncül bir yaklaşım ile bakıldığını söylemek pek mümkün değildir. Sultan Abdülhamit döneminde açılan Darülhayr-i Âli, Darülaceze gibi kurumların devamlılığı sürdürülememiştir. Sultan Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle açılan bu kurumların yerine İttihat ve Terakki tarafından desteklenen kurum ve kuruluşlar ile faaliyetler yapılmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte daha önceleri Himaye-i Etfal adıyla kimsesiz çocuklar yararına çalışmalar yürüten kurum, çocuk esirgeme kurumu adını

olarak günümüzdeki yapısına evrilmiştir. Yeni rejimin beraberinde getirdiği yenilikler ile tüm kurum ve kuruluşlarda da art arda değişiklikler yapılmıştır. Geçmişin izlerinin unutturulması, yeni olanın kabul edilmesini daha da hızlandırmıştır. Birçok kurum ve kuruluş devletin denetimi ve otoritesi altına alınmıştır.

Osmanlı'dan beri süregelen önemli kurumların devamlılığı sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde yapılan reformların yetersiz kalmasına karşın, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti sağlam temellerin üzerine yerleştirilmiştir. Kimsesiz çocukların bakımıyla yakından alakadar olan ve “*Yetimlerin Babası*” olarak bilinen Kazım Karabekir Paşa, kimsesiz çocukların topluma adaptasyon sürecini spor ve eğitsel oyunlar yoluyla hızlandırmaya çalışmıştır. Tam bağımsızlık anlayışıyla Türk milletinin makus talihini yenen Halaskar Gazi'miz Mustafa Kemal Paşa, kimsesiz çocuk sorunuyla yakından ilgilenmiştir. Çocuk yaşında yetim kalan Mustafa Kemal Atatürk, kendisi gibi yetim olan çocukları evlat edinmiştir.

Geniş siyasi sınırlara ulaşmış ve nice diyarlara akınlar düzenlemiş Osmanlı Devleti'nin hızlıca gerileme sürecine girmesi, Türk milletinin üzerinde karamsar bir durum yaratmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ana yurdu olarak gördüğü Balkanlar'da büyük yenilgiye uğramasının şoku hâlâ atlatılamamıştır. İnalçık (2020)'a göre, İmparatorluğun çekirdeği Anadolu ve Balkanlar'ın birleşmesiyle oluşmuştur. Bu durum Balkanlar'dan da Anadolu'ya kimsesiz çocuk göçünü başlatmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde “*Gürbüz Çocuklar*” anlayışı devlet politikası hâline gelmiştir. Sağlıklı ve sıhhatli bir gençliğin yetiştirilmesi için sempozyumlar, çalıştaylar ve faaliyetler yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nde gençlerin sağlıklı ve çevik yetiştirilmesinin temelinde askerlik anlayışı yatmaktadır. Aynı anlayış Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir. Türkler, sporu savaşa hazırlık aracı olarak görmüşlerdir ve bu anlayış çerçevesinde eğitimler almışlardır.

Gürbüz evlatlar yetiştirmek anlayışı, kimsesiz çocukların sporla iştirak etmesine olanak vermiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kimsesiz çocukları himaye eden ve eğitim veren her kurumda beden eğitimi ve spor derslerini görülmektedir. Kimsesiz çocuklara cimnastik gibi temel spor derslerinin verildiği kurum ve kuruluşları ayrıntılı göreceğiz. Fakat öncesinde Erken Cumhuriyet Dönemi'nde oluşan kimsesiz çocuk kavramına biraz daha bakmak iyi olacaktır.

Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte ulus devlet anlayışı yeniden türemiştir. İmparatorluk sürecine evrilmesiyle çok uluslu kozmopolitik bir yapıya dönüşen Osmanlı Devleti'nden beri devam eden bu anlayış geride kalmıştır. Yeni cumhuriyetin bekçileri ve devam ettirici unsuru olarak çocuklar görülmüştür. Çocuk eğitimi konusunda gerekli

atılımları atmayı hedefleyen Türkiye'nin önündeki en büyük engel Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar olmuştur. Yeni rejimin kurulmasından birkaç yıl sonra dünya genelinde gerçekleşen 1929 Büyük Buhranının meydana gelmesi işleri daha da zor hâle getirirse de üst üste yapılan reformlar ile bu durumun üstesinden gelinmiştir. Nüfusun önemli bir kısmı köylerde yaşadığı için kimsesiz çocukların tespit edilmesi ve eğitimlerinin verilmesi daha da meşakkatli bir hâle gelmiştir. Çocukların eğitimi için alınan kararlardan en önemlisi zorunlu eğitim kararıdır (Çiçek, 2020: 964-965).

Atatürk, savaşlar nedeniyle nüfusunun önemli bir kısmını kaybeden Türk milletinin yeniden inşası için nüfusun artırılmasını ve geriye kalan nüfusun kalifiyeli yetiştirilmesini istemiştir (Öztürk ve Emiroğlu, 2022: 571). Atatürk'ün bu isteğinin gerçekleşmesi için ilk önce Osmanlı'da da bir sorun teşkil eden çocuk ölümlerine çare aramakla başlanmıştır. Yurdun en ücra bölgelerine hemşireler görevlendirilmiştir. Bu hemşireler çocukların sağlığıyla ilgilenmiştir. Yeni açılan spor kulüplerinde, kurum ve kuruluşlarda verilen spor dersleriyle sağlıklı neslin daha dinç olmasına yardımcı olunmuştur.

Zonguldak mebusu olan Tunalı Hilmi tarafından meclise önerge verilmiştir. Tunalı Hilmi, okullarda çocuk bakımıyla ilgili derslerin olması gerektiği önergesinde bulunmuştur. Yine Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kimsesiz çocuklara yönelik çalışmaları yürüten Himaye-i Etfal Cemiyeti ile ilgili birden fazla düzenleme yapılmıştır. Kimsesiz çocuklar yararına çalışan Himaye-i Etfal Cemiyeti, kamu yararına çalışan kurum ve kuruluşlar arasına alınmıştır. Aynı zamanda o yıllarda ilk defa kullanılmaya başlayan oyuncak makinelerinin kullanım hakkı cemiyete verilmiştir (Öztürk ve Emiroğlu, 2022: 571-572).

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde kimsesiz çocukların bir aile yoluyla bakımının yapılmasına yönelik ilk çalışmalar, 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun aracılığıyla olmuştur. Medeni Kanun'un 273. maddesiyle kimsesiz çocukların aileye verilerek bakımlarının üstlendirilmesi yapılmıştır. Ardından 1930'lu yıllarda çıkarılan Umumi Hıfzıssıhhanın 159. ve 161. maddelerinde yer alan ifadeler ile birtakım değişiklikler yapılmıştır. Medeni Kanun'da çocukların ailelere verilmesi hâkim kararıyla alınırken, Umumi Hıfzıssıhha ile bu karar yetkisi belediyelere verilmiştir (Şenocak, 2010: 194). Fakat bu kararın uygulanması kimsesiz çocuklar ile ilgili kanunun 1949 yılında yürürlüğe girmesinden sonra uygulanabilmiştir.

Kimsesiz çocuklar, uyuşturucu gibi kötü maddelere bağımlı olmasın diye çeşitli devlet kurumu tarafından koruma altına alınmıştır. Koruma altına alınan çocuklara devlet tarafından geçici ya da kalıcı hizmet sunulmuştur. Kimsesiz çocukların olumsuz davranışlardan uzak durması için uğraş verilmiştir (Cengiz ve Kılınç, 2016: 158).

Osmanlı Devleti'nde kimsesiz çocukların sayısının fazla olduğunu, bu kimsesiz ve yoksul çocukların sokaklarda dilencilik ve seyyar satıcılık yaptığından bahsetmiştik. Sokaklarda artan kimsesiz çocuk sorunu 2. Abdülhamit'in açtığı Darülaceze ile çözmeye çalıştığını anlatmıştık. Benzer sorun yeni kurulan Türk devleti için de sorun oluşturmuştur.

Birinci Cihan Harbinin ardından Türkiye Cumhuriyeti, barışçıl bir politika izlemiştir. Bu politika ekseninde II. Dünya Savaşı'ndan uzak kalarak herhangi bir taraf için savaşmamıştır. Türkiye'nin savaş hattından uzak durması onu savaşın etkilerinden koruyamamıştır. Savaşa katılan devletler kadar olmasa da savaşın beraberinde getirdiği ekonomik sıkıntıları çekmiştir. Bu ekonomik sıkıntılar, yeniden sokaklarda kimsesiz çocukların görülmesine ve sayılarının artmasına sebebiyet vermiştir. Yaşanan dünya savaşının sonrasında Türkiye'de de birçok ürünün fiyatı artmıştır. Hayat zorluğu karşısında kimsesiz ve yoksul olan aileler ve çocuklar sıkıntı çekmiştir. Oluşan huzursuzluğun beraberinde Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde yaşayan halk, İstanbul'a doğru göç başlatmıştır. İstanbul'da daha fazla iş imkânı bulacağını düşünenlerin sayısıyla birlikte İstanbul'da kalabalık artmıştır. İstanbul'da oluşan yoğunluk neticesinde bazı ahlâksız olaylar vuku bulmuş ve kontrolsüz göç sonrasında ahlaki yozlaşma had safhaya çıkmıştır. Ahlaki bozulmanın ardından kimsesiz çocuk sayısı daha da artmıştır. Kimsesiz çocuk sorununun giderilmesi için Çocuk Esirgeme Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı ve İstanbul Polis Teşkilatı birlikte hareket etmiştir. Kimsesiz çocuklar ile ilgili birtakım kararlar alınmıştır. Bu kararlardan birisi "*Devlet Çiftliği Projesi*" olmuştur. Devlet Çiftliği Projesinin temel amacı, sokaktan zabıta yoluyla arınan çocukların rehabilite edilmesidir. Kimsesiz çocuklar kalabalık insan nüfusunun olduğu yerlerden uzak, doğanın içinde çocuk kolonilerinin kurulması önerilmiştir. Yetimlerin babası olarak bilinen Kazım Karabekir Paşa, 1943 yılı bütçesinden kimsesiz çocuklara sadece 75 bin liralık bütçe ayrılmasını sert bir şekilde eleştirmiştir (Burgaç, 2018: 174-179).

Kazım Karabekir Paşa, dönemin tefrikalarında yer alan Çocuk Esirgeme ve Kızılay ile ilgili olumlu yazıların aslında tam olarak gerçeği yansıtmadığını düşünmüştür. Kazım Karabekir, sadece İstanbul şehrinde beş binden fazla kimsesiz çocuğun bulunduğunu ve bunların çözümünün neşredildiği gibi 30-40 çocuğun karnını doyurmak olmadığını söylemiştir. Sorunun yemek tahsis etmek ile çözülemeyeceğini, sorunun yalnızca devlet eliyle çözülebileceğini savunmuştur. Devletin, kimsesiz çocuklara daha fazla bütçe ayırması gerektiğini vurgulamıştır. Çocuklara özel çiftlikler kurulmasını, bu çiftliklerde çocukların birer meslek sahibi olarak yetiştirilmesini gerektiğini söylemiştir (TBMMZC, 1943: 170-171'den aktaran Burgaç, 2018:179).

Mustafa Kemal Atatürk, her fırsatta kimsesiz çocukların korunmasına yönelik işler yapmıştır. Atatürk, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi kamu yararına çalışan kurumların halk tarafından özümzenmesini arzulamıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun varlığını sürdürebilmesi için halkın desteğine ihtiyacı olduğunu belirterek, yardımseverliğiyle bilinen Türk milletini yardım etmeye çağırmıştır. Atatürk, çocuk davasıyla ilgilenen kuruluşların halk tarafından ailevi bir değer olarak sahip çıkılmasını istemiştir (Çiçek, 2020: 966).

İstanbul'un düşman kuvvetler tarafından işgali sonrasında TBMM adına şehri yeniden teslim alan ve dönemin etkin figürlerinden olan Yusuf Akçura, Kızılay gibi kurumlarda da faal olarak görev almıştır. Yusuf Akçura, bir evlat sahibi olanları, millî şuur ışığında nüfus artışının önemini anlayanları, insani ve vicdani olarak yardımlaşmanın verdiği zevki tadanları Himaye-i Etfal Cemiyetine aza olarak yazılmaya ve yardım etmeye davet etmiştir (Akçura, 1927: 12).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sine kadar devam eden eğitim reformları II. Mahmut ile daha hızlı ilerleme sarf etmiştir. II. Mahmut, devletin birçok kademesinde ıslahatlar yapmıştır. Tanzimat Dönemi'nin dinamiklerinin oluşturulduğu bu dönemde eğitim konusunda birtakım düzeltmelere ve yeniliklere gidilmiştir (Yıldız, 2024: 50-51). Eğitim alanında yapılan yenilikler Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir.

Osmanlı'dan beri faaliyetlerini sürdüren Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Kızılay gibi oluşumlar, çalışmalarını gazeteler aracılığıyla da halka anlatarak destek almıştır. Kimsesiz çocuklar için mühim bir isim olan Besim Ömer, "*Servet-i Fünun*" başta olmak üzere dönemin birçok basılı organında terbiye-i bedeni ve çocuk terbiyesi üzerine yazılar kaleme almıştır. "*Terbiye-i Etfal*" başlıklı yazısıyla küçük yaştaki bebeklerin eğitimine değinmiştir. Besim Ömer Bey aynı zamanda yazılarında Paris gibi şehirlerde beden terbiyesinin nasıl yapıldığıyla ilgili alıntılara da yer vermiştir (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 210).

Erken Cumhuriyet Dönemi öncesinde Osmanlı Devleti'nde sağlık ile ilgili ciddi sıkıntılar vardır. Devlet yönetiminde sağlık hizmetleri ile doğrudan ilgilenen bir kurumun olmaması ve sağlık hizmetlerinin Dâhiliye Nezareti tarafından verilmesi, Osmanlı'da sağlık hizmetlerinin ikincil bir yapı olmasına neden olmuştur.

Osmanlı'nın son yıllarının ardından dönemine göre fevkalade koşullarla donatılmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anadolu'nun düşman işgalinden temizlenmesinden sonra sağlık hizmetleri konusunda yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğini

düşünmüştür. Uzun yıllar süren savaşların olumsuz etkilerini sağlık sektöründe de görmekteyiz. TBMM hükümeti sağlık başlığıyla da ilgilenmiştir.

Savaş yıllarının ardından artan kimsesiz, yetim çocukların sokaktaki kötü şartlarının iyileştirilmesi gerektiği ve diğer sosyal gereksinimlerinin bir an önce tamamlanması gerektiği görüşü hâkim olmuştur. Olumsuz koşulların iyileştirilmesine yönelik uygulamaların üzerinde çalışılmıştır. Bu bağlamda kimsesiz çocuklar için toplanılacak maddi yardımların resmî bir şekilde yapılabilmesi adına bir bakanlığın kurulması gerektiği kararı alınmıştır. Kurulacak olan bakanlığın adının Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaye Vekaleti, yani daha sadeleştirilmiş ismiyle Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı olması gerektiği görüşü üzerine konuşulmuştur. Yapılan görüşmelere ve yapılması düşünülen uygulamalara rağmen meclis içerisinde bulunan mebuslardan bazıları İstanbul'daki sağlık ile ilgili uygulamaların aynen devam etmesi gerektiğini savunmuştur (Tekir, 2019: 1302-1303). İstanbul'daki sağlık uygulamalarının devamlılığının savunulmasına rağmen Sûret-i İntihabına dair meclis icra vekillerinin aldığı karar doğrultusunda on yeni vekalet kurulmuştur. Bunlardan birisi de Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaye Vekaleti olmuştur (Ceride-i Resmîye, 1337). Kimsesiz çocukların sıhhatiyle ilgili sorunlar kurulan bu bakanlık aracılığıyla yürütülmüştür.

Sağlıklı ve sıhhatli bir gençliğin yetiştirilmesini isteyen yetkililerin bu konuda ortaya attığı bir diğer düşünce ise “*Gürbüz Çocuklar*” projesi olmuştur. Gürbüz çocuklar projesi zamanla dönemin hükümetinin programı hâline gelmiştir. Gürbüz çocuklar kavramı yalnızca Erken Cumhuriyet Dönemi içerisinde kullanılan bir kavram olmamıştır.

Gürbüz çocuk kavramı II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte sağlıklı nesiller yetiştirmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Almanların birçok konuda kendisinden söz ettirecek yeniliklere imza atması, devlet içerisinde reform yapmak isteyenlerin gözdesi hâline gelmelerine neden olmuştur. Türkler, Almanların çocuklar ile ilgili yapmış olduğu çalışmaların benzerlerini ülke genelinde yapmaya çalışmışlardır. Almanlardan örnek alınarak yapılan uygulamalardan birisi de bahsettiğimiz gürbüz çocukların barınabilecekleri “*Gürbüz Dernekler*” olmuştur.

Spor, artan sermaye gücünden ve etkilediği kitlelerinin artması kamu politikası hâline gelmiştir (Coalter, 2007). Gürbüz Dernekler’in kurulma nedenlerinden birisi de bu netice olmuştur. Kişileri kuvvetlendirmek, toplum gelişimini kolaylaştırmak ve sağlıklı bir yaşam için spor kullanılmıştır (Lawson, 2005).

Gürbüz Dernekler’de yer alan çocuklar askerî disipline benzer disiplinler yoluyla yetiştirilmiştir. Gürbüz Dernekler içerisinde çocuklar diğer okullardan farklı olarak sağ kollarına beyaz renkli bir pazubent takmışlardır. Gürbüz Dernekler’e giden gürbüz

çocuklar, üzerinde “*Gürbüzler*” yazan Osmanlı bayrağını taşımışlardır. Gürbüz Dernekler’de eğitimci olarak diğer okullarda bulunan öğretmenler görev almıştır. Gürbüz çocukların daha iyi eğitim alabilmeleri için dışarıdan da iyi eğitimci davet edilmiştir (Işık, 2023: 3).

Gürbüz Dernekler, birçok alanda eğitim imkânı sunmuştur. Alanında en iyi eğitimlerin verildiği dernek içerisinde beden terbiyesi (spor), avcılık, atıcılık, cimmastik, atletizm gibi uygulamalı dersler de öğretilmiştir. Gürbüz Dernekler’in faaliyetlerinin sürdürülmesi I. Dünya Savaşı sonrasına kadar devam etmiştir. Dünya savaşından mağlubiyet ile ayrılmamızın sonucunda Gürbüz Dernekler de gazaba uğrayanlar arasında yerini almıştır.

Gürbüz çocuklar yetiştirmek, Türk milletini uyandırma gayesiyle kurulan Gürbüz Dernekler, tarihî görevini tamamlayarak kapatılmıştır. Fakat gürbüz çocuklar yetiştirmek şiarını benimseyen kitlelerin uygulamalarında ve yazılarında yerini almıştır.

Gürbüz çocuklar meselesini kendisine görev edinmiş olan Kazım Karabekir Paşa, kimsesiz çocuklara yönelik verdiği eğitimler ile gürbüz bir neslin yetişmesi için çabalamıştır. Temelinde milliyetçilik anlayışı yatan gürbüz çocuklar yetiştirme anlayışı, derneğin kapanmasıyla son bulmamıştır. Aksine Türkçülük içerisindeki söylemlerde varlığını sürdürmüştür.

Gürbüz ve kimsesiz çocukların yetiştirilmesinde yer alan liyakat ve dürüstlük anlayışıyla ilgili olarak Kazım Karabekir’in de ziyaretlerine gittiği Hüseyin Nihal Atsız şunları demiştir: “*Türkçülerin düşüneceği ikinci mesele bir aile kurarak memlekete gürbüz ve Türkçü çocuklar yetiştirmek olmalıdır.*” (Atsız, 1952: 7).

Gürbüz Derneklerin oluşturmak istediği gürbüz çocuklar yetiştirme fikrinin dernekle beraber yok olmadığını, Hüseyin Nihal Atsız’ın gürbüz çocukların yetiştirilmesiyle ilgili yazdıklarıyla beraber 1952 yılında da devam ettiği görülmektedir.

Gürbüz çocuk düşüncesi Osmanlı’da da gündeme gelmiş olsa da daha çok Erken Cumhuriyet Dönemi’nde halkın geneli tarafından kanıksanmıştır. Kimsesiz çocuklara hizmet veren kurumlardan olan Himaye-i Etfal Cemiyeti aracılığıyla “*Gürbüz Türk Çocukları*” dergisi çıkarılmıştır. Dönemin popüler dergileri arasında yer edinen dergide, çocukların yetiştirilmesiyle ve spor yapılmasıyla ilgili yazılar yayımlanmıştır. Türk cimmastiğinin ve Türk sporunun mimarlarından olan Selim Sırrı Tarcan, spor ile ilgili yazdığı mühim yazılarıyla yer almıştır (Işık, 2023: 3).

Himaye-i Etfal Cemiyeti faaliyetlerinin duyurulması ve daha fazla kişinin üzerinde kimsesiz çocuklar ile ilgili bir bilinç oluşturmak amacıyla farklı mecmualar çıkarılmıştır.

Çıkarılan mecmualar arasında “*Çocuk ve Yuva, Çocuk, Türk Kadını*” gibi süreli mecmualar okuyucularıyla buluşmuştur.

Cemiyet tarafından basılan “*Gürbüz Türk Çocuğu*” dergisinin imtiyaz sahipliğini Dr. Fuad Mehmet Bey yapmıştır. Gürbüz Türk Çocuğu dergisi yalnızca yurt içinde değil, yurt dışında da okur kitlesiyle buluşmuştur. Derginin amaçları arasında halkı ve hükümet yetkililerini bilinçlendirerek kimsesiz çocuk politikalarının iyileştirilmesine imkân tanımak da vardır. Dergi içerisinde yer alan şiir, tiyatro, masal gibi edebî metinler ile hem kimsesiz çocuklar ile ilgili hem de yurt ve doğa sevgisiyle ilgili bilinç oluşturmaya çalışılmıştır. Derginin yazar ve şair kadrosunda Kilisli Rıfat, Yusuf Akçura, Abdülhak Hamit Tarhan, Ahmet Ağaoğlu ve dönemin en tanınmış simaları yer almıştır. Derginin yazarları arasında bulunan Ahmet Ağaoğlu tarafından neşredilen “*Çocuk Günü*” isimli yazıda: “*Sağlam vücutlu, sağlam ruhlu ve sağlam kalpli çocuklar yetiştirmek sanatını benimsemiş olan milletlere ne mutlu...*” denmiştir. Ahmet Ağaoğlu, 23 Nisan’da millî beraberlik ruhunun oluşmasını çocukların beraberlik ruhuna bağlamıştır. Derginin bir diğer yazarı olan Cenap Şahabettin ise “*Yoksul ve Çocuklar*” başlıklı yazısıyla kimsesiz çocuklara yönelik destek istemiştir (Çılgın, 2004: 99-107).

Himaye-i Etfal Cemiyeti, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde sadece babasını kaybetmiş olan çocukların bakımıyla ilgilenmemiştir. Birçok farklı yerde oyun parkları yapılarak çocuklar için rekreatif alanlar oluşturulmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyetinin Erken Cumhuriyet Dönemi’nde gerçekleştirdiği çalışmalar bununla sınırlı kalmamıştır. Süt dağıtımı, durumu olmayan ailelere erzak yardımı yapmışlardır. Anadolu’da kütüphaneler kurarak çocukların ufkunun açılmasına fırsat sunmuşlardır (Çılgın, 2004: 99).

Türk milletinin bilinçlenmesi ve spor kültürünün yayılması amacıyla etkinlikler yapan Selim Sırrı Bey; “*Oyun Mecmuası, Resimli Kitap, Terbiye ve Oyun*” gibi dönemin birçok mecmuasında makalelerini yayımlamıştır. Selim Sırrı Bey, yaşam boyu spor felsefesinin halk tarafından uygulanabilmesine rehberlik etmiştir. Bebeklik ve çocukluktan itibaren spor alışkanlığının oturmasını arzulamıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti faaliyetlerinin dışında Kızılay’da da kimsesiz ve kimseli çocuklara yönelik faaliyetler yapmıştır (Sarıkaya, 2008: 115).

Türk Çocuğu dergisinin 1926 yılında yayımlanan sayıda hedeflerinin: “*Türk çocuğunu gürbüz yetiştirmek ve gürbüz Türk çocuklarından kuvvetli, sağlam bir millet vücuda getirmek...*” olduğunu belirtilmiştir (Gürbüz Türk Çocuğu, 1926’dan aktaran Sarıkaya, 2008: 116). Selim Sırrı Bey 1926 yılında yayımlanan “*Bakımsız Çocuklar; Yetimler- Öksüzler- Kimsesizler- Piçler*” isimli makalesiyle toplumu eleştirmiştir. Bazı

kişiler için diğer canlıların çocuklardan daha kıymetli olduğunu, çocuklara gösterilmesi gereken ilginin gösterilmediğini söyleyerek durumdan yakınmıştır. Doğan çocukların gelişimlerinin sıkı bir biçimde aileleri tarafından kontrol edilmediğini, emzirme, temizlik gibi bakımlarının yetersiz kaldığını vurgulamıştır.

İsveç'te yaşayan genç kızların annelik konusunda eğitim aldığını, bu eğitimin gelişmiş diğer ülkeler tarafından da verildiğini söylemiştir. Kadınların iş hayatına girmeye başlamasıyla birlikte kreşlerin etkin olduğunu söyleyerek, kimsesiz çocuklara yönelik kurumların sayısının artması gerektiğini belirtmiştir (Tarcan, 1926b'den aktaran Sarıkaya, 2008:119)

Kadınların sosyal hayatta yerinin olması gerektiğini vurgulayanlardan birisi de İsmail Gaspıralı'dır. Gaspıralı Bey, "*Fransa'da Kaç Yaşında İzdivaç Ediyorlar?*" başlıklı yazısıyla Kafkasya ve Türkistan'da erken yaşta evlendirilen kız çocukları olduğunu yazarak eleştirmiştir. Aydın kesimin bu duruma sessiz kalmaması olayların normalleşmesine engel oluşturmuştur (Tunçer, 2022: 188).

3. KİMSESİZ ÇOCUKLARIN SOSYALLEŞMESİNDE SPORUN ROLÜ

Sporun tanımlanmasında daha minimal yorum farklılıkları bulunsa da özünde benzer anlamlar çıkmaktadır. Önceden kuralları belirlenmiş, belirgin yöntemlere dayanan, ruh ve beden gelişimi fayda güden hareketlerin bütünü spor olarak adlandırılmıştır. İnsanlık tarihinin her döneminde spor, toplumun bütünüyle iç içe olmuştur. Yaşamın kanıksanamaz bir nesnesi hâline gelmesinden dolayı eğitim, kültür, medya gibi birçok alanda sporu görmek mümkündür (Şenses, 2020: 992).

Spor çeşitliliği dolayısıyla birçok kişiye farklı branşlarda hitap edebilmektedir. Sporun yapılma amacı ve motivasyonu zaman zaman farklılıklar göstermiştir. Spor bazen savaşa hazırlık, bazen ülkeler arası siyasi propaganda, bazen de psikolojik olarak iyi hissetme amacıyla yapılmıştır. Hokey, atletizm, binicilik, futbol, basketbol gibi popüler spor branşlarının yanında daha az fiziksel efor isteyen branşlar da bulunmaktadır. Satranç, mangala gibi zekâ geliştirici aktivitelerin de spor olarak değerlendirilmesi yapılmıştır (Filiz vd., 2017: 21-29).

Çocuklara eğitimin anlaşılabilir ve kolay bir biçimde verilmesi hususunda beden eğitimi ve spor önemli bir görev üstlenmiştir. Beden eğitimi ve spor, sağlıklı bir yaşamın sürdürülebilirliği için önemli olmakla birlikte insanlarda oluşan estetik bir vücut kaygısının giderilmesine de yardımcı olmuştur (Tosunoğlu, 2008: 15-16).

Spor ile uğraşanlar, sportif aktiviteler aracılığıyla kendi ruh gelişimlerine de olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Yapılan sportif faaliyetler ile kişide bulunan utangaçlık, öfke gibi duygular atıldığı düşünülmektedir. Beden eğitimi ve sporun takım ruhunu artırma gibi özellikleri de vardır (İmamoğlu, 2014: 64-66). Beden eğitimi ve spor yoluyla yenilgiyi kabullenme, mütevazı olma gibi duygular da kazanılmaktadır (Öztürk, 1998'den aktaran Tosunoğlu, 2008: 17). Bu tür kazanımlarının olması beden eğitimi ve sporu daha da ayrıcalıklı kılmıştır.

Sporun insan sağlığına ve psikolojik davranışlarına pozitif yönde etkileri olduğu düşünülmektedir. Beden eğitimi ve sporun bilinen bu yönünden dolayı değeri her zaman yüksek olmuştur. Utanmak, çekinmek gibi toplum nazarında hoş algılanmayan davranışların spor yoluyla aşılabileceği düşünülmektedir. Özellikle bir yakını kaybetmiş veya doğduğu andan itibaren kimsesiz bir şekilde büyüyen çocukların, topluma adaptasyon sürecinin hızlandırılmasına yarayacak yollar denenmiştir.

Osmanlı'dan başlayarak Erken Cumhuriyet Dönemi sonuna kadar büyüyerek gelen kimsesiz çocuklar sorununun çözümünde de sporun etkili olabileceği düşünülmüştür.

Sosyalleşme adımlarının temellerinin spor ile atılması temennisiyle bir dizi çalışmalar yetkililer tarafından ifa edilmiştir. Toplumlaşmak hedefiyle çıkılan yolda spor bir vasıta olarak düşünülmüştür. Sosyalleşmenin öneminden ve ne olduğundan bahsetmek icap etmektedir. Sosyalleşme, düşünen bir varlık olan insanın diğer aktörler ile bir araya gelmesi ve yaptıklarıyla birbirlerini tesiri altına aldıkları süreç bütünüdür.

Sosyologlar tarafınca sosyalleşme üzerine yapılan farklı tanımlamalardan birisi de Linton'a aittir. Linton, insanın doğduğu anda uygar bir varlık olmadığını ve diğer canlılardan bir farkının olmadığını, insanın sonradan edindiği sosyalleşme süreciyle uygar bir canlı olduğunu savunmuştur. Sosyalleşme süreciyle birlikte grup normlarının edinimi kazandırılmaktadır ve bireyin toplum tarafından benimsenen kaidelere uyumu beklenmektedir. Bu yüzden sosyologlar tarafından sosyalleşme yakından ilgilenilen bir konu olmuştur. Çocuğun sosyalleşme sürecinin ilk olarak ebeveynleri ile kurduğu duygu bağları yoluyla olduğunu düşünmüşlerdir (Koştas, 1987: 229). Bu yüzden anne ve babanın çocuklarına karşı tutumları mühim olmuştur. Anne ve babası olmayan çocuklar sosyalleşme sürecinde toplumun atıl bir parçası olmuştur.

Kimsesiz çocukların sosyalleşmesi onlara yönelik kurulan Darüşşafaka, Darülaceze, Darüleytam, Kızılay gibi kurum ve kuruluşlarda eğitmenleri aracılığıyla yapılmıştır. Özellikle kimsesiz çocukların spor eğitimlerini yürüten antrenörlerine olan bağlılıkları, sosyalleşme sürecini hızlandırmıştır. Ebeveynleri olan çocuklar toplum değerlerini ve millî bilinci anne ve babalarından öğrenirken, kimsesiz çocuklar topluma

yönelik değerleri ve millî bilinci onlara yönelik yapılan edebî eserlerden veya sportif aktivitelerden almışlardır.

Spor, yapısı itibarıyla bireysel becerilerin öne çıktığı bir branş olarak yansımıştır. Fakat takım olarak yapılan müsabakalara bakacak olursak, sporun yalnızca bireysel yeteneklere dayanmadığını söylemek daha doğru bir ifade olacaktır. Takım bazlı sporlarda ve oyunlarda kazanabilmek veya ilerleyebilmek için takım olarak hareket edebilme ruhu gereklidir. Bu ruha erişemeyen takımlar başarısız olmuştur.

Anne ve babası boşanmış öğrencilerin sosyalleşmesinde sporun yönüyle ilgili bir çalışma yapan Kılıç ve Arslan (2018)'ın elde ettiği verilere göre, spor yapmayan öğrencilerin hayatlarında yaşadıkları sıkıntı ve stresten kurtulmak için dizi izledikleri ve bu dizilerin şiddet içerikli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine spor ile uğraşmayan bu bireylerin bir şeyler yapmak için bir çaba içerisine girmediklerini, bir etkinlik yaptıklarında da bundan zevk almadıklarını tespit etmiştir. Tam tersi durumda olan öğrencilerin ise seçtikleri branşın takım veya bireysel olmasının hiçbir ayırt edici yönü olmadan yaptıkları spordan zevk aldıkları tespit edilmiştir. Spor yapan öğrencilerin öz güvenlerinin ve mutluluk gibi olumlu özelliklerinin daha fazla olduğunu, bu öğrencilerin sosyal hayata daha iyi uyaranabildiğini saptamıştır. Yapılan bu çalışmanın sonucundan elde edilen çıkarıma göre, Osmanlı'da ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kimsesiz çocuklara uygulanan beden eğitimi ve spor politikalarının yerinde bir karar olduğu düşünülmektedir.

Tanzimat Fermanı ile başlayan yenileşme hareketlerinden nasibini kimsesiz çocuklar da almıştır. Kimsesiz çocuklar ile ilgili yapılan çalışmaların başarılı olup olmadığıyla ilgili geniş kapsamlı akademik bir çalışma bütününden söz etmek imkânsızdır. Fakat kimsesiz çocuklara yönelik yapılan çalışmaların sonuçları dönemin mecmualarından günümüze ışık tutmaktadır. Yine kimsesiz çocuklara yönelik yapılan sportif veya diğer çalışmaların sonuçlarını kimsesiz çocukların anılarında görülmektedir.

Kimsesiz çocuklara yönelik sportif çalışmaların önemini ve bu çalışmaların etkilerini tarihsel perspektiften geçmişe bakınca doğrudan görmek mahiyet isteyen bir iştir. O yüzden farklı zaman dilimlerinde kimsesiz çocuklar ile ilgili yapılan çalışmaların veya sporun topluma yönelik aidiyet kazandırma yönünü konu edinen çalışmaların yardımıyla bakmak gerekmektedir. Sporun, topluma yönelik aidiyet kazandırmasıyla ilgili birçok çalışma bulunmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalardan birisi de ortaokul öğrencilerinin sosyalleşmesinin üzerinde beden eğitimi ve spor derslerinin etkilerinin veli görüşleriyle incelenmesidir. Çalışmayı yapan Yurt (2019)'a göre, veliler arasında okullarda verilen

beden eğitimi ve spor derslerinin sosyalleşmeye pozitif katkısı olduğu görüşü yaygındır. Veliler, öğrencilerin hayatlarında aldıkları yenilgileri spor yoluyla kabullendiklerini, kazanan rakiplerini tebrik etmek gibi erdemli bir davranışın okullarda verilen beden eğitimi dersiyle kazandırıldığını düşünmektedir. Ortaokul öğrencilerine verilen beden eğitimi ve spor derslerinin aile- öğrenci, öğrenci- dış çevre bağlarını kuvvetlendirdiğini belirtmiştir. Beden eğitimi ve spor dersi alan öğrencilerin öz benliklerinin daha fazla olduğu görüşünü saptamıştır. Beden eğitimi ve spor kapsamında sportif faaliyetlere maruz bırakılan öğrencilerin söz isteme, bir ortam içerisinde kendisini özgürce ifade edebilme davranışlarını da veliler beden eğitimi ve spor derslerine bağlamıştır.

Okullarda beden eğitimi ve spor derslerinin verilmesinin memnuniyeti veli görüşlerine de yansımıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi ve öncesinde okullarda ve diğer eğitim veren kurumlarda beden eğitimi derslerinin olması, beden eğitimi dersi alan kimsesiz çocukların öz benliklerinin kazanılmasında rolünün olduğu yapılan çalışmalarda da gözler önüne serilmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi ve öncesinde kimsesiz çocuklara verilen beden eğitimi ve spor derslerine ek olarak, kurumlarda oyun parkları yapılmış ve oyunlar oynatılmıştır. Spor, bireylerin çevresiyle olan uyum sorunlarını ortadan kaldırarak kişinin çevresiyle olan uyumunu artırmaktadır (Yetim, 2000: 63-72).

Sporun bir diğer katkısı da yabancılaşmayı önlemektir. Spor, bireyselliği önleyerek topluma karşı oluşabilecek farklılaşmayı azaltmaktadır. Bireyin içerisinde bulunduğu toplumdan kendisini soyutlaması sonrasında kendi toplumunu inkâr etmeye başlaması süreci gelmektedir. Spor tüm bu sürecin oluşmasına ket vurmaktadır (Tezcan, 2019: 617-623).

Sosyalleşme ve spor örüntüsünü içeren bir başka çalışma ise “*Spor Yapan Terör Gazilerinin Sosyalleşme Düzeylerinin İncelenmesi*” üzerine yazılan yüksek lisans tezidir. Sosyalleşme ve spor ilişkisini araştıran Karaçoban (2019)’a göre, dezavantajlı kişiler için yapılan sportif faaliyetler ruh gelişimi ve fiziksel anlamda iyi oluş için çok kıymetlidir. Terörle mücadele sırasında yaralananların ardından yaşadıkları travmalar sosyalleşmelerine engel olmuştur. Travma yaşayan bireylerin gerçekleştirdiği sportif faaliyetler, topluma adaptasyon ve rehabilitasyon süreçlerini hızlandırmıştır.

Travmaların sportif faaliyetler ile atlatılması konusunda ABD’nin, Vietnam ve Irak savaşları sonrasında geriye dönen yaralılarına rehabilitasyon olarak spor yaptırdığı bilinmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu yaşayan askerlerin durumlarında olumlu gelişmeler olduğu gözlenmiştir (Peacock vd. 2017’den aktaran Karaçoban, 2019: 52).

Kimsesiz çocuklarda da oluşan travmaların geçmesinde onlara yönelik yapılan sportif faaliyetlerin olduğu düşünülmektedir. Osmanlı'da ve Türkiye'nin kuruluş sürecinde yaşanan savaşların sıklığı ve çocukların kimsesiz kalması, onların üzerlerinde travmalar oluşturmuştur. Diğer insanların oluşturmaları gereken koşulları oluşturmadıkları için dezavantajlı olarak görülen engellilerin sosyalleşmeleri ve öz benlikleri ile ilgili çalışma yapan Saraç (2014)'a göre, yeni arkadaşlıklar kazandırmasından dolayı spor, sosyalleşmeyi daha da çabuk hâle getirmiştir.

Kişilerin sosyalleşerek topluma karışması, etrafıyla olan iletişimini artırması ve ruh gelişiminin iyi olması durumuyla alakalıdır. Spor aracılığıyla yalnızlık duygusundan kurtulanlar, ben anlayışı yerine biz anlayışıyla toplum ile bağlarını oluşturabilmektedir. Düzenli bir şekilde spor yapan bireylerin hayatlarında daha az çatışmacı bireyler olduğu düşünülmektedir (Tel, 2020: 47-49).

Hergüner (1992)'e göre, beden eğitimi ve spor, kişilerin gelişimlerine yönelik motivasyonlarını, kişiliklerini ve millî bilinçlerini doğrudan etkilemektedir. Bedenin gelişiminin sağlıklı ve başarılı bireyler yaratacağını düşünen Hergüner, spor ile gençlerin topluma aykırı bireyler olmasının önüne geçilebileceğini savunmuştur. Kötü alışkanlıklardan gençleri kurtarmak için sporun kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Eğitimcilerin de spor yapmak isteyen öğrencilere yardımcı olması gerektiğini söylemiştir. Hergüner, eğitim kurumlarında daha fazla beden eğitimi ve spor derslerinin yer almasının, çocukların yararına bir karar olacağını savunmuştur.

Çocuklar için eğitimin temelinde oynadıkları oyunlar yatmaktadır. Küçük yaşlarda olan çocukların idrak yetisi kısıtlı olduğundan herhangi bir konuda verilecek eğitimin doğrudan değil, çocuğun anlayacağı şekilde verilmesi gerekmektedir. Örneğin çocuğa millî bilinç ile ilgili bir eğitim verilmek isteniyorsa bu eğitim tiyatrazştırılmış biçimde verilmelidir. Çocuğun hem sözlü hem de görsel olarak anlatılmak istenen mesajı kafasında birleştirmesi böylece daha kolay olacaktır.

Çocukların eğitiminde onlara merak etmeleri ve keşfetme fırsatı sunulmalıdır. Çocuklara küçük yaşlarda öğretilen veya çocuğun kendisi tarafından öğrendiği birçok alışkanlığın, yetişkinlik sürecinde aktif olarak devam ettiği varsayılmaktadır. Çocukların ruh gelişimi ve fiziksel gelişimleri için küçük yaşlarda verilen eğitimlerde oyun faktörü kullanılmalıdır. Çocukların içerisinde bulunduğu yaşamı oyunla fark ettiği ve toplum bağlarını oyunla kavradığı görüşü yaygındır. Çocuk ve oyun bağlantısı ile ilgili akıllara gelen ilk isimlerden birisi Fröbel'dir. Fröbel, çocuklara verilecek olan nesnelerin parçalara ayrılabilen ve yeniden birleştirilebilen bir şekilde olması gerektiğini

söylemiştir. Dağılabilen ve tekrar birleşebilen materyaller çocukların keşfetme duygusunu uyandıracaktır (Kavak ve oşkun, 2017: 15).

Erken çocukluk eğitimi yaklaşımıyla ilgili düşüncelerini belirten eğitimci Fröbel, çocukların ufkunu genişleten oyun alanlarının olması gerektiği düşüncesindedir. Baltacıoğlu (1964), Fröbel'in çocukların en yaratıcı oldukları yerin oyun alanları olduğu görüşüne sahip olduğunu belirtmiştir. Fröbel'in oyun anlayışına göre çocuklara yönelik kurulan oyun alanlarının geniş ve çocukların heves edecekleri alanlar olması gerekmektedir.

Kimsesiz çocuklar ile ilgili çalışmalar yürüten Kazım Karabekir Paşa, çocuklara yönelik yazmış olduğu eseriyle birlikte birçok değeri tiyatrazştırarak öğretmiştir. Karabekir Paşa'nın oyun alanlarıyla ilgili yapmış oldukları da Fröbel'in bahsettiği oyun alanlarının özellikleriyle benzerlik göstermektedir. Kimsesiz çocukların sergiledikleri oyunlar, onların topluma uyum sağlayabilmesine yönelik olmuştur. Oyun da beden eğitimi ve spor gibi kimsesiz çocukların ve diğer çocukların sosyalleşmesinde kullanılmıştır.

Karataş vd., (2021), sportif etkinliklerin yapılmasının sosyalleşmeye olumlu katkıları olduğunu yapmış oldukları çalışma sonucunda tespit etmişlerdir. Çalışma verilerine göre beden eğitimi ve spor sosyalliği artırmaktadır.

Sporun sosyalleşme üzerinde kurduğu pozitif etkileri destekler nitelikte birden fazla çalışma bulunmaktadır. Fakat literatür detaylıca incelendiğinde sporun sosyalleşme üzerinde oluşturduğu pozitif etkinin olduğu görüşünün aksine yönelik bir çalışmanın varlığından da söz etmek gerekmektedir. Tuncel ve Kaya (2019)'ya göre, yapmış oldukları *“Spor Yapan ve Yapmayan Üniversite Öğrencilerinin Sosyalleşme Düzeylerinin İncelenmesi (Ahi Evran Üniversitesi Örneği)”* çalışmasında diğer çalışmalardan farklı sonuç elde edilmiştir. Tuncel ve Kaya'nın çalışmasına göre, spor yapan üniversite öğrencilerinin sosyalleşmesine yönelik anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Kendilerinin de ifadesiyle bu çalışmanın sonucu diğer yapılan çalışmaların sonuçlarından farklıdır.

Spor yoluyla sosyalleşmenin incelenmesi üstüne yapılmış başka bir çalışma da Ağkurt tarafından yürütölen yüksek lisans tezi çalışması olmuştur. Çalışma konusu *“Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Sosyalleşmeye Etkisi”* olan Ağkurt (2018)'a göre, üniversite okuyan öğrencilerden kadın olanların spor vasıtasıyla sosyalleşme düzeylerinin, üniversite okuyan erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ağkurt'un yapmış olduğu çalışmada da Tuncel ve Kaya tarafından yapılan çalışma bulgularına benzer sonuçlar bulunmaktadır. Üniversite öğrencilerinin spor yapma durumları ile sosyalleşme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Çalışmaya katılanların %51'i gibi yüksek bir oranda aktif olarak spor yapmayan öğrencilerin olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Üniversite öğrencilerine yönelik çalışmayı yürüten Ağkurt, sosyalleşmek için spora verilen önemin artması gerektiğini de vurgulamıştır.

Bastık vd., (2023) fiziksel engellilerin spor ile sosyalleşmesiyle alakalı çalışma yapmışlardır. Fiziksel engelli bireylerin sosyalleşmesinde aile ve çevre olgularının dışında spor olgusunun da sosyalleşmeye etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Fiziksel engel durumu bulunan ya da diğer dezavantajı bulunan bireylerde spor aktiviteleri yardımıyla iş birliği duygularının geliştiği ve bu bireylerin uyum sağlamanın bu yolla hızlandığı ifade edilmiştir. Bastık vd., fiziksel engelliler için daha fazla sportif etkinliklerin yapılması gerektiğini söylemiştir.

4. KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK SPORTİF FAALİYETLERDE BULUNAN KURUM, KURULUŞ VE KİŞİLER

Osmanlı Devleti'nde ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kimsesiz çocukların himaye edilmesiyle ilgili yapılan çalışmalardan bahsetmiştik, şimdi ise çalışmamızın ana konusu olan kimsesiz çocuklara yönelik verilen sportif faaliyetlerinden söz edeceğiz.

Kimsesiz çocukların sosyalleşme sürecinde katkısı olduğu yapılan diğer çalışmalar ile aşikâr olan sportif çalışmaları, kimsesiz çocuklara yönelik açılan kurumların tarihine göre kronolojik bir sırayla ele alacağız. Bazı kuruluşların kurulma tarihi daha önce olsa da konu bütünlüğünün bozulmaması açısından sıralamada küçük değişiklikler yapılmıştır.

Kimsesiz çocuklara dair dönemsel olarak değişebilen tutum farklılıklarından, çalışmanın bu bölümünden önce diğer bölümlerinde bahsedildiğinden bu kısımda sadece sportif faaliyetler ve müfredat programları yer almıştır.

Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet Dönemi sonuna kadar kimsesiz çocuklara yönelik faaliyetleri bulunan kurum ve kuruluşların yıllıkları, dönemin gazeteleri objektif bir süzgeçten damıtılarak seçilmiştir. Kurum, kuruluş ya da dönemin şahsiyetleri arasında bulunan görüş farklılıklarına bakılmadan çalışma yürütülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu sosyal yapının neticesinde kimsesiz çocuklara yönelik olarak birçok kurumun açılması bahsi mevzu olmuştur. Bu kurumlardan bazıları Darüşşafaka, Darüleytam, Himaye-i Etfal gibi kurumlar olmuştur (Kapıcı, 2016).

4.1. Darülhayr-i Âli

Darülhayr-i Âli, Osmanlı Devleti'nde tahta birçok padişah oturmasına rağmen günümüzde de hâlâ çok fazla konuşulan ve tartışılan Sultanı II. Abdülhamit'in bizzat girişimleri tarafından kurulmuştur. Sultan Abdülhamit, Darülhayr-i Âli'nin açılması ve bir an evvel faaliyetlere başlaması hususunda yoğun bir çaba göstermiştir. Sultan Abdülhamit'in kimsesiz çocuklar ile ilgilenecek bu kurumun kurulmasında çok fazla hevesli olduğu söylenebilir. Dönemi itibarıyla kimsesiz çocuklar sorununun gündelik sosyal yaşamın akışını durduracak şekilde büyümesi elbette böyle bir kurumun varlığını zorunlu kılmıştır. Fakat Darülhayr-i Âli'nin kurulma amacını sadece bu nedene bağlamamak gerekmektedir. Darülhayr-i Âli'nin varlığı birçok olaya bağlı olarak oluşmuştur.

Türk toplumunda yardımlaşma ve farkındalık kültürünün halk genelinde aşırı bir şekilde benimsendiği ve Türklerin ihtiyacı olana yardım etme konusunda mahir bir millet olduğu söylenebilir. Türk toplumunda yapılan yardımlaşmaların genellikle bireysel teşebbüsler yoluyla yapıldığı bilinmektedir. Tarihin farklı dönemlerinde yardım edilme yolları değişikliklere uğramıştır. Özellikle kimsesiz çocuklara yönelik yardım faaliyetleri şahsi girişimler aracılığıyla yapılmış olsa da devletin ve ekonomik imkânı olan kişiler de sürece kurdukları vakıflar aracılığıyla katılmışlardır.

Savaşların arkasında bıraktıkları kalıcı zayıflardan olan kimsesiz çocuk sorunu, savaşlar ve kaybedilen topraklardan diğer yerlere yapılan zorunlu göçler nedeniyle Osmanlı için de 19. yüzyılda içinden çıkılamayan dertlerden birisi durumuna gelmiştir. Kimsesiz çocuk sorununun çözümü için bireysel müdahaleler yeterli olmadığından kamu destekli bir yapının kurulması ihtiyacı hasıl olmuştur. 1800'lü yılların sonlarına doğru Osmanlı'nın üzerinde uğraşması gereken sorun sadece kimsesiz çocukların sayılarının artması olmamıştır. Devletin bütünlüğünü bozmak isteyenler için kimsesiz çocuk sorunu, Osmanlı Devleti'ne karşı kullanabilecekleri bir fırsata dönüşmüştür. Devleti parçalamak isteyenlerin yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri, kimsesiz çocuklar üzerine ayrıcalıkla düşülmesi gerektiği fikrini büyültmüştür (İşeri, 2014: 54).

İçerisinde çok uluslu bir millet yapısını barındıran Osmanlı için tebaasının birlik içinde kalabilmesi mecburi bir durum olmuştur. Diğer ulusların misyonerlik çalışmaları bu nedenle tehlike arz etmiştir. Osmanlı Devleti tahtında bulunan II. Abdülhamit, misyonerlik faaliyetlerini engellemek için Darülhayr-i Âli'nin çabucak kurulması gerektiği kanaatindeydi. Kurumun, misyonerlik faaliyetlerini durdurması, Müslüman ve Gayrimüslim olan kimsesiz çocukların birlikte eğitim alması hedeflenmiştir. Kurulan

Darülhayr-i Âli gibi kurumlarda çocukların inandıkları dinleri özgürce yaşayabilecekleri koşullar oluşturularak müfredat içerisine girmiştir.

II. Abdülhamit zamanında sokaklarda yaşayan kimsesiz çocuklar, suçlara karışarak düzeni bozmuşlardır. Darülhayr-i Âli'nin de kurulma amaçlarından birisi suça bulaşma olasılığı yüksek olan bu çocukların eğitim sürecini tamamlatmaktır. Hayır kurumu olarak kurulan yetimhanenin açılışı 20. yüzyılın başlarında yapılan cülus töreniyle olmuştur (Cengiz, 2019: 290-291).

Kimsesiz çocuklara yönelik bir yetimhanenin kurulmasına dair aciliyetin olduğu ortada olsa da ekonomik şartların kötü olmasından dolayı Darülhayr-i Âli'nin kurulması ancak 5 senede tamamlanabilmiştir. Kurulma sürecinde din ayrımı gözetmeden kimsesiz çocukları himaye etmek isteyen yetkililerin daha önce kurdukları ıslahhaneler ve sanayi mektepleriyle beklenen amaç elde edilememiştir (Kapıcı, 2019: 1-19).

Darülhayr-i Âli'nin kurulma süreciyle alakalı anlatılan farklı hikâyeler bulunmaktadır. Bu hikâyelerin tümünün temelinde çocuk öznesi yatmaktadır. Sakaoğlu (1995)'na göre, olaylar II. Abdülhamit'in Cuma Selamlığı için Yıldız Camisine gitmesiyle başlamıştır. Abdülhamit'in yanına 6 yaşında bir çocuk gelerek yazmış olduğu dilekçeyi vermiştir. Çocuk, rivayet edilene göre "*Okuyup adam olmak*" istediğini belirtmiştir. Kimsesiz çocuklara yönelik Darülhayr-i Âli'nin açılmasıyla ilgili çalışmaların bu olaydan sonra daha da hızlandığı söylenmektedir.

Yetimler için açılan Darülhayr-i Âli ile ilgili konuşulan bir diğer anlatıya bakacak olursak, o hikâye de Özbek tarafından aktarılmıştır. 6-7 yaşlarında olan bir çocuğun leyli mekteplere kabulü sonrasında diğer milletler için bulunan mekteplerin Müslüman ahali için de bulunmadığı tespit edilmiştir. Yaşanan bu durum neticesinde kimsesiz Müslüman çocukların gidebileceği ve eğitimlerini alabilecekleri bir mektep yapılması düşüncesiyle Darülhayr-i Âli'nin derhal açılmasına karar verilmiştir (Özbek, 1999'dan aktaran İşeri, 2014: 55). Darülhayr-i Âli ile ilgili anlatılan iki hikâyenin de ortak payesinde yer alan sorunun aslında Müslüman kimsesiz çocukların gideceği bir mektebin olmamasıdır. Müslüman olmayan milletler bu sorunu daha önceden çözmüştür.

Darülhayr-i Âli'nin kurulma aşamasında Müslüman ve Gayrimüslim ayrımına gitmeyen, din ayrımından sakınan bir kurumun olması düşüncesi bulunmaktadır. Fakat bu düşünce Darülhayr-i Âli'nin kurulmasından sonra hayata geçmemiştir. Din ayrımına gidilmeden kimsesiz çocuklara eğitim verilmesi düşüncesinin aslında Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik şartların kötü olması nedeniyle olduğu görüşü yaygındır. Kurulma düşüncesinden uzaklaşan Darülhayr-i Âli kurumunda sadece Müslüman olan kimsesiz çocukların bakımı üstlenilmiştir (Özbek, 2008'den aktaran Cengiz, 2019:291).

Darülhayr-i Âli'nin kurulma aşamasında yaşanan değişiklikler sonucunda kuruluş nizamnamesinde düzenlemeler yapılmıştır. Darülhayr-i Âli'nin öncesinde açılan Sanayi Mektepleri ve Islahhanelerin nizamnamelerinden yola çıkılarak bir nizamname oluşturulmuştur.

Darülhayr-i Âli'nin yayımlanan nizamnamesinde barınması yapılacak çocukların sayısı, onlara verilecek derslerin içeriği, gelir ve giderlerin nasıl yapılacağı, kayıt işlemlerinin nasıl olacağı gibi bilgiler verilmiştir. Nizamnamede de belirtildiği üzere, Darülhayr-i Âli'ye kabul edilecek öğrencilerin sayısı üç yüz ile sınırlandırılmıştır. Hazırlık sınıfıyla beraber eğitim süreleri toplam yedi sene olarak düzenlenmiştir (Kapıcı, 2019: 28-33).

Osmanlı Devleti'nde kız çocukları için yaşadıkları illerde yer alan Sanayi Mekteplerine gitmesi kararı alınmıştır. Kız çocukları yalnızca yaşadıkları yerlerde eğitim alabilmişlerdir. Erkek çocuklar için de belirli şartlar konulmuştur. Özellikle İstanbul'da kimsesiz çocuk sorununun çok fazla olması nedeniyle benzer sorunu yaşayan diğer vilayetlerde de bulunan kimsesiz çocukların İstanbul'a getirilerek toplatılmasına karar verilmiştir.

Trabzon, Halep, Erzurum gibi kimsesiz çocuk sorunun yoğun olarak yaşandığı şehirlerden İstanbul'a bir yolculuk başlamıştır. Kimsesiz çocukların yol masraflarının mahalli idareler tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Akrabaları bulunan erkek çocuklar da kız çocukları gibi bulunduğu şehirlerde olan Sanayi Mektepleri üzerinden eğitimlerini almışlardır. Fakat misyonerlik faaliyetlerinin yapıldığı yerlerde bulunan erkek çocuklar ile akrabası bulunmayan kimsesiz çocuklar Darülhayr-i Âli yetimhanesinde eğitim almışlardır. (İşeri, 2014: 55).

Kimsesiz kız çocuklarının memleketinde gidecekleri Islahhaneler, öncelikli olarak kimsesi olmayan çocukları alsa da dilencilik yapan çocuklar, çocuk bakımında zorlanan kişilerin çocukları da kabul edilmiştir (Özdemir, 2015). Kimsesiz çocukların okul sonrasında kuracakları hayatları idame ettirecekleri meslek dersleri ve kültür dersleri de müfredat olarak eklenmiştir. Böylece kimsesiz çocuklar meslek sahibi olmanın yanında kültür ve sanat alanında da uzmanlaşarak yetiştirilmiştir.

II. Abdülhamit'in izlediği bu strateji ile kimsesiz çocuklar üzerinde misyonerlik faaliyetleri yürütmek isteyenlerin emellerinin gerçekleştirilmesine engel olunmaya çalışılmıştır. Tüm bu uğraşlara rağmen Ermeni ve diğer tüm Müslümanları kapsayan bir yapı kurulamamıştır. Aynı zamanda kız ve erkekler için ortak mektep açılmamıştır.

1. Tablo Darülhayr-i Âli sınıflara göre dersler ve saatleri²

Dersler	İhtiyat Sınıfı	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl	6. Yıl
Elifba	3	3	---	---	---	---	---
Kuran- ı Kerim	---	3	4	3	2	2	2
İlmihal	---	---	2	2	2	2	2
Ahlak	---	---	---	2	2	1	1
Kıraat ve imla	---	2	2	2	---	---	---
Kavaid-i Lisani Osmani	---	---	---	---	---	2	2
Usul- i Tahrir	---	---	---	---	---	2	2
Tarih- i Osmani	---	---	---	---	---	1	1
Coğrafya- i Osmaniye ve Umumiye	---	---	---	1	2	1	2
Tarif-i Eşya	2	2	1	1	1	1	1
Hesap	2	1	2	1	1	1	---
Mebadi-i Hendese	---	---	---	---	---	1	2
Usul- i Defteri	---	---	---	---	---	1	2
Hat	---	1	1	1	1	1	1
Resim	---	1	1	1	1	1	1
Musiki	---	---	---	---	1	1	1
Riyazat-ı Bedeniye	4	2	2	2	2	---	---
Toplam	11	5	5	6	15	18	20

1. Tablo incelendiğinde, Darülhayr-i Âli içinde okutulan dersler arasında Riyazat-ı Bedeniye görülmektedir. Darülhayr-i Âli'ye gelen kimsesiz çocuklar din eğitimi, matematik öğretimi, resim, musiki gibi dersler de almışlardır. Çocukların kendilerini geliştirmesi adına farklı branşlarda dersler verilmiştir. Özellikle ilk yıllarda öğretilen Riyazat-ı Bedeniye yani beden eğitimi dersleri, ihtiyat sınıfında yer alan çocuklara 4 saat verilmiştir. Bu süre ihtiyat sınıfında en çok zaman ayrılan ders olduğunu göstermektedir. Fakat Sınıfların geneline baktığımız zaman çocukların senesi artınca beden eğitimi

² (BOA,MF.HYR, 18/109 akt., Kapıcı, 2012: 99).

derslerinin saatlerinin yarı yarıya azaldığı görülmektedir. Beşinci ve altıncı sınıfta ise beden eğitimi dersleri öğretilmemiştir. Beden eğitimi derslerinin süreleri zaman geçtikçe azalmış olsa da derslerin toplam saatlerine baktığımız zaman Kuran-ı Kerim dersinden sonra Darülhayr-i Âli içinde en çok zamanın ayrıldığı ders de Riyazat-i Bedeniye olmuştur. Riyazat-ı Bedeniye derslerini İlmihal, Tarîf-i Eşya gibi dersler takip etmiştir.

Darülhayr-i Âli'nin isminin sonunda yer alan “Âli” ibaresi okulun II. Abdülhamit tarafından açıldığını belirtmektedir. Darülhayr-i Âli'nin açılmasının ardından ilk eğitim müfredatı olan 15 Kasım 1898 tarihli ders programı uygulanmıştır (Kapıcı, 2019: 47-49).

İstanbul'da bulunan ve farklı şehirlerden gelen kimsesiz çocukların himaye edildiği Darülhayr-i Âli'ye gelen çocuklara ihtiyat sınıfından itibaren beden eğitimi dersleri verilmiştir. Beden eğitimi derslerinde kimsesiz çocuklar yaşlarına göre ayrılmıştır. Çocuklara yaşlarına uygun egzersizler yaptırılmıştır. Beden eğitimi dersleri çocukların gelişmesi ve kuvvetlenmesi gayesi vardır (Kapıcı, 2019: 50).

Darülhayr-i Âli'nin kurulması fikrinin ardından yapılacağı yeri için arazi araştırmaları yapılmıştır. İlk başlarda Çapa düşünülse de sonrasında Acıbadem'de bulunan Eyüp Paşa arazisi alınmıştır. Fakat ödenmesi gereken ödenek verilememiştir. İlk başlarda 4.000 kimsesiz çocuk için yuva olması düşünülen kurumun inşaatına bu nedenlerden dolayı başlanılamamıştır. Darülhayr-i Âli'nin yeri Vezneciler' de hazine-i Hassa arazisi olan Zeynep Hanım Konağı olmuştur. (Cengiz, 2019 : 292).

Darülhayr-i Âli kurulma aşamasında birçok beklentiyi karşılamak üzere kurulmuş kurumların başındadır. Diğer milletlerin misyonerlik faaliyetlerini engellemek, İstanbul sokaklarında oluşan yoğun dilenci çocuk nüfusunu azaltmak, Anadolu'da artan kimsesiz çocuk sorununa çözüm olmak gibi beklentilerle kurulmuştur. Saydığımız ya da saymadığımız beklentileri ne denli karşıladığı siz okurların takdirinde olan bir durumdur. Yapılan doğrularıyla veya yanlışlarıyla Darülhayr-i Âli kurumu kimsesiz çocuklara barınma ve eğitim fırsatı vermiştir.

Kurumun akıbeti, kurucusu olan II. Abdülhamit'in siyasi hegemonyasına bağlı olarak değişmiştir. II. Abdülhamit tarafından yaptırıldığı bilinsin diye adında “Âli” geçen ve II. Abdülhamit'in yaptığı çalışmalar için örnek teşkil eden kurum, II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle birlikte Darülhayr-i Âli kurumu alınan kararlar gereğince kapatılmıştır. Kapatılma sürecine kadar geçen sürede verilen dersleri detaylıca incelemek gerekmektedir.

2. Tablo Darülhayr-i Âli kültür dersleri.

Kültür Dersleri				
İhtiyat Sınıf				
Eşkâl-i Huruf	Hesab-ı Zihni	Tarif-i Eşya	Riyazat-ı Bedeniye	
Birinci Sene				
Elifba	Kıraat	Tarif-i Eşya	Resim	
Hüsnü Hat	Hesap	Ecza-yı Şerife	Riyazat-ı Bedeniye	
İkinci Sene				
Ecza-yı Şerife	Kıraat	Hüsnü Hat	Riyazat-ı Bedeniye	
İlmihal	Hesap	Resim	---	
Üçüncü Sene				
Kuran-ı Kerim	İlmihal	Kıraat-ı İmla	Hesap	
İlm-i Eşya	Hüsnü Hat	Mebadi-i Coğrafya	Resim	
Hikayat-ı Müntehibe-i Ahlakiye		Riyazat-ı Bedeniye		
Dördüncü Sene				
Kuran-ı Kerim ve Tecvit		Hüsnü Hat	İlmihal	Hesap
Kıraat ve Ahlak	Riyazat-ı Bedeniye	İlm-i Eşya	Musiki	
Muhtasar Coğrafya-i Osmani		Muhtasar Tarih-i Osmani		Resim
Beşinci Sene				
Kuran-ı Kerim ve Tecvit		Hüsn-ü Hat	İlmi Eşya	İlmihal
Kavaidi Lisanı Osmani		Usulü Tahrir	Mebadi-i Hendese	Musiki
Coğrafyayı Osmani	Ahlak	Resim	Hesap	
Muhtasar Defter Tutmak Usulü		Tarih-i Osmani		
Altıncı Sene				
Kuran-ı Kerim ve Tecvit		Coğrafya-i Umumi	Usul-ü Tahrir	İlmihal
Kavaidi Lisanı Osmani	Ahlak	Hüsn-ü Hat	Hendese	
Muhtasar Defter Tutmak Usulü	Tarih-i Osmani		İlm-i Eşya	Resim
				Musiki

2. Tablo incelendiğinde, Darülhayr-i Âli kurumunda kültür derslerinin kimsesiz çocuklara verildiği görülmektedir. Kültür dersleri kapsamında sanat dersleri de verilmiştir. İhtiyat sınıfında, birinci senede, üçüncü senede ve dördüncü senede Riyazat-ı Bedeniye dersleri altında beden eğitimi dersleri verilmiştir. Beşinci ve altıncı sene beden eğitimi dersleri verilmemiştir.

Kimsesiz çocuklara kültür dersleri kapsamında ihtiyat sınıfında haftalık 11 saat ders verilmiştir. İhtiyat sınıfında verilen 11 saatlik dersin 4 saati beden eğitimi dersidir. %33'e yakın bir oranla beden eğitimi dersleri verilmiştir. Birinci senenin ders programı da toplam 15 saati bulmuştur. İhtiyat sınıfına nazaran beden eğitimi dersleri, haftalık ders saatleri artmış olsa da yarı yarıya düşmüştür. Kimsesiz çocuklara haftalık iki saat beden eğitimi dersi verilmiştir. Üçüncü senede de haftalık ders saatlerinin toplamı 16 saate çıkarılmıştır. Fakat beden eğitimi derslerinde bir değişikliğe gidilmemiştir. İkinci senede de olduğu gibi haftalık iki saat beden eğitimi dersi verilmiştir. Dördüncü seneye geldiğimizde de musiki gibi dersler programa eklenmiştir. Kıraat ve imla gibi dersler programdan kaldırılmıştır, Kuran-ı Kerim dersinin saati iki saate inmiştir. Beden eğitimi dersleri bir önceki senede olduğu gibi devam etmiştir. Beşinci senede ders sayısının artırıldığı görülmektedir. En fazla çeşitliliğin olduğu senedir. Kimsesiz çocuklar 14 farklı ders işlemiştir. Haftalık ders saati 18 saate ulaşmıştır. Geniş kapsamlı ders programına rağmen beden eğitim dersleri programdan kaldırılmıştır. Altıncı senede de haftalık ders saati artarak devam etmiştir. Haftalık ders saati 20 saate çıkmıştır. Beşinci sınıfta kaldırılan beden eğitimi dersleri bu senede de işlenmemiştir.

Darülhayr-i Âli'nin bünyesinde barınan kimsesiz çocukların Anadolu'nun farklı şehirlerinden geldiğinden bahsetmiştik. Fakat Darülhayr-i Âli'ye Rumeli'den ve Bulgaristan'dan da kimsesiz çocukların kaydedildiği bilinmektedir (Kapıcı, 2016: 49-84).

Darülhayr-i Âli'nin eğitim programı toplam 7 sene sürmüştür. Darülhayr-i Âli kurumunda din temelli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, Ramazan aylarında Kurani kerim derslerinin ders süreleri artırılmıştır. Kimsesiz çocukların fiziken yorulabilecekleri beden eğitimi dersi gibi dersler Ramazan ayında işlenmemiştir. Öğrencilerin bir diğer üst sınıfa geçebilmesi yapılan sınavı geçmelerine bağlıdır. Sınavlara farklı okullardan gelen heyet girmiştir ve çocukların başarısını ölçmüştür. Başarılı çocuklar ödüllendirilmiştir (Kapıcı, 2019: 144).

3. Tablo 1902 tarihli Darülhayr-i Âli bütçesi maaşlar.

13 Ekim 1902 Tarihli Bütçe			
Öğretmenler	Haftalık Ders Saati	Maaş	
		Aylık	Yıllık
İhtiyat şubesi öğretmeni	---	300	2.600
Kuran-ı Kerim öğretmeni	12	400	4.800
Ulum-i diniye öğretmeni	10	300	3.600
Ahlak öğretmeni	6	250	3.000
Kıraat ve imla öğretmeni	6	250	3.000
Kavaid-i Osmaniye ve usul-ü tahrir öğretmeni	8	400	4.800
Tarih-i Osmanî öğretmeni	3	200	2.400
Coğrafya-yı umumi ve Osmanî öğretmeni	6	300	3.600
İlm-i eşya öğretmeni	7	200	3.600
Hesap hendese öğretmeni	7	300	3.600
Riyazat-ı bedeniye öğretmeni	10	300	3.600
Usul-ü defteri öğretmeni	2	200	2.400
Hüsn-ü hat öğretmeni	6	200	2.400
Resim öğretmeni	6	200	2.400
Musiki öğretmeni	---	1000	12.00
TOPLAM		4.900	58.800

3. Tablo incelendiğinde, Darülhayr-i Âli öğretmenleri mali sıkıntılara rağmen maaş almışlardır. Öğretmenler arasında en çok maaşı musiki öğretmeni almıştır. Riyazat-ı bedeniye öğretmeni kendisiyle aynı ders saatinde görev yapan ulum-i diniye öğretmeni ile aynı parayı almıştır. Öğretmenlere bütçeden ödenen maaşlar arasında bazı farklılıklara

rağmen adil bir ödeme yapıldığından söz etmek mümkündür. Beden eğitimi dersi olan Riyazat-ı bedeniye derslerinin kimsesiz çocuklara verildiği bu belgede de görülmektedir. Kimsesiz çocukların topluma kazandırılmasına yardımcı olmak için beden eğitimi dersleri verilmiştir. Beden eğitimi dersleri gönüllü bir eğitimci yoluyla yürütülmemiş aksine maaşlı bir şekilde profesyonel şekilde işlenmiştir.

Belirli tarih aralıklarında Darülhayr-i Âli'nin bütçe giderleri açıklanmıştır. Bütçe giderlerinden Darülhayr-i Âli kurumunun mali, sosyal durumunu değerlendirmek mümkündür. Özellikle 1 Nisan 1903 tarihli Darülhayr-i Âli bütçe giderlerinde ekonomik alanda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin başında kurumdan maaş alan kişilerin maaşlarını azaltılması gelmiştir. Daha önce açıklanan 13 Ekim bütçesiyle karşılaştıracak olursak yarı yarıya bir azalma olmuştur. Darülhayr-i Âli kurumunda derslere giren öğretmenlerin maaşlarında da azaltılmaya gidilmiştir. İlk zamanlarda kimsesiz çocukların aldığı beden eğitimi derslerine önem verilirken bu bütçeye baktığımız zaman bu önemin azaldığını, hatta tamamen kaybolduğu görülmektedir. Nisan 1903 bütçesiyle birlikte beden eğitimi dersi bütçeden çıkartılmıştır (Kapıcı, 2012: 185-186).

Kimsesiz çocukların sosyalleşmesi ve kuvvetlenmesi için müfredata eklenen derslerden olan beden eğitimi dersi, ekonomik sıkıntılar karşısında ilk vazgeçilen ders olmuştur. Öneminin ortada olmasına rağmen beden eğitimi dersinden vazgeçilmesi ekonomik iyileşmenin yararına olurken, kimsesiz çocukların zararına bir karar olmuştur.

II. Abdülhamit'i tahtan indiren İttihatçılar, II. Abdülhamit'in arkasından iz kalmaması için kurumu kapatmıştır. İttihat ve Terakki yönetiminin bu davranışı karşısında onları vicdansızlık ile suçlamak yanlış olacaktır. Reform ve ihtilallerin sonuç verebilmesi için alınan kararlar neticesinde bu tür varlığı sürmesi gereken kurumlar ya da eylemler son bulmuştur. Tarihi olayları yorumlarken dikkat edilmesi gereken en mühim hususlardan birisi de o dönemin şartlarının göz önüne alınarak değerlendirilmesidir. II. Abdülhamit tarafından kimsesiz çocuklara eğitim veren kurum ve kuruluşlar olduğu gibi, İttihatçılar tarafından kimsesiz çocuklara eğitim ve barınma sağlanan kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır. Darülhayr-i Âli'nin kapatılması gerekli miydi? sorusu ve buna verilecek cevap değişiklik gösterse de olaylar salt bir şekilde tarafsızca değerlendirilmelidir.

Darülhayr-i Âli kurumunun kapatılması doğrudan yapılmamıştır. Kademeli olarak kapatılmıştır. Darülhayr-i Âli tarafından kimsesiz çocuklara verilen kültür dersleri ve derslerin getirileri Maarif Nezareti tarafından beğenilmemiştir. Sanayi Mektebinin getirdiği gibi kazanımları getirilmediği düşünülmüştür. Kapatılması sürecinde bazı

olaylar ve tartışmalar yaşanmıştır. Kurumun devam ettirilmesi gibi meseleler konuşulsa da sonuç olarak kurum kapatılmıştır. Darülhayr-i Âli'nin kapatılmasının ardından kurum içinde bulunan öğrenciler mağdur edilmemeye çalışılmıştır. Ankara, Kastamonu gibi şehirlere kimsesiz çocuklar gönderilmiştir (Kapıcı, 2016: 96).

4.2. Darülaceze

Darülaceze'nin de açılmasına yönelik fikir, Darülhayr-i Âli kurumunun açılmasında olduğu gibi II. Abdülhamit tarafından ortaya atılmıştır. Darülaceze'nin kurulmasının ana nedeni dilenci sorunudur. II. Abdülhamit bu sorunun çözümüyle yakından ilgilenmiştir. II. Abdülhamit, Darülhayr-i Âli ve Darülaceze dışında Hamidiye Etfal Hastanesi (Şişli Çocuk Hastanesi) fikrine de öncülük etmiştir.

Darülaceze kurumunun çalışmalarından önce neden Darülaceze denildiğine bakmak gerekmektedir. Darülaceze Arapça kökenli bir sözcüktür. Darülaceze sözcüğü iki kelimenin birleşmesiyle oluşmuştur. Arapça “*Dar*” sözcüğü, yurt ve ev anlamlarını taşımaktadır. Diğer sözcük olan “*Aceze*” sözcüğü ise aslen “*acz*” kökünden gelmektedir. Acz kelimesi bir şeyin sonu olarak ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde sözcüğün kullanımı orijinaline tam olarak uygun kullanılmamıştır. Darülaceze, yaşlı ya da kimsesiz çocuklar gibi kendisine bakamayacak kişilerin olduğu yer olarak kullanılmıştır (Özbek, 2008).

Darülaceze müessesesi kimsesiz küçük çocukların ve yaşlıların son sığınabilecekleri noktalar gibi görünseler de Darülaceze birçok kimsesiz çocuğu sokaklardan kurtarmıştır. Kimsesiz çocukların sokaklarda oluşan çeteler aracılığıyla zorla çalıştırılması, kimsesiz çocukların emeklerinin sömürülmesi gibi durumları engellemiştir. Kurum kimsesizlerin çocukların haklarını savunmuştur.

İstanbul sokaklarında oluşan yoğunluğu gidermek isteyen Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi, Eylül 1886 yılında yapmış olduğu toplantıda birtakım kararlar almıştır. Dilencilik azaltılmasına yönelik yapılacak olan uygulamalar için Fransız Yoksul Yasası maddeleri temel alınmıştır. Bu doğrultuda, din ayırımına bakılmadan sokaklar dilencilerden arındırılması planlanmıştır. Taşralardan veya diğer şehirlerden İstanbul'a dilenmeye gelenlere engel olunmaya çalışılmıştır. Kimsesi olduğu hâlde sokakta kalarak dilenmeye devam edenlerin geldikleri memleketlere gönderilmesine karar verilmiştir. Çalışacak durumda olanların bir kısmının geldikleri yerlerde yol yapımı gibi işlerde görevlendirilmesi düşünülmüştür. Sokaklarda kimsesiz çocukların ve diğer insanların dilenmesi Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından 1886 yılında yasaklanmıştır (Kocabaş, 2019: 99).

93 Harbi olarak bilinen Osmanlı- Rus savaşıdan sonra hâkimiyetin kaybedildiği topraklardan İstanbul'a kontrolsüz göçler başlamıştır. Kontrolsüz göçler ile İstanbul'da şehrin işleyiş düzeni bozulmuştur. Şehirde suç oranları, ahlaksızlık ve güvenlik sorunları artmıştır. İstanbul sokakları seyyar satıcılar, dilenenler ve dışarıda yaşayanlar ile dolmuştur (Özen, 2000: 14). Hem şehrin sakinlerinin huzurunu tekrardan tahsis etmek hem de yeni bir hayat ümidiyle İstanbul'a gelen çocukların haklarını korumak amacıyla Darülaceze müessesesi kurulmuştur.

Darülaceze düşüncesinin oluşmasına dair ilk faaliyetler Kâmil Paşa tarafından yürütülmüştür. Darülaceze kurumunun inşasına ise Ahmet Cevat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde başlanmıştır. Ardından kurum, Halil Rıfat Paşa'nın sadrazamlığı yıllarında devam etmiştir. Darülaceze'nin kurulmasıyla ilgili resmî girişim II. Abdülhamit'in kararlarını Başkatip Süreyya Paşa'ya bildirmesiyle başlamıştır. Başkatip Süreyya Paşa, yazıyı Sadrazam Kâmil Paşa'ya iletmiştir. Darülaceze'ye kabul şartlarının yer aldığı yazıya geçimini devam ettiremeyenler, geçimini devam ettirmek için sokaklarda dilenen çocuklar, hasta ve sakat kadın veya erkekler müdahil edilmiştir. Süreyya Paşa tarafından neşredilen yazının içeriğinde Darülaceze sözcüğü geçmemiştir. Bu yazının ardından bir hafta sonra Darülaceze ifadesi yer almıştır ve II. Abdülhamit'in fermanı ile resmîyet kazanmıştır. II. Abdülhamit'in müsaade buyurmasıyla 13 Nisan 1890 tarihinde resmî bildiri yayımlanmıştır. Darülaceze'nin yayımlanan ilk nizamnamesinde, Darülaceze'ye kabul edileceklerin koşulları ve kurumun işleyişi belirtilmiştir (Koçu, 1974: 27-30).

Darülaceze'nin kurulma sürecinin başlarında kurucu komisyonu oluşturulmuştur. Kurucu komisyonunun içerisinde dönemin önemli şahsiyetleri yer almıştır. Bunlardan bir kısmı Maliye Nazırı, Osmanlı Merkez Bankası Müdürü, Teşrifat Nazırı, Ticaret Odası Reisleri ve çeşitli tüccarlar olmuştur. Darülaceze kurucu komisyonunda yer alan kişilerin belirli görev ve sorumlulukları olmuştur. Darülaceze kurumunun devamlılığının sağlanması için beyin fırtınaları yapılmıştır. Kimsesiz çocuklara ve bakımını yapamayacak diğer kişilere bakan Darülaceze'nin uzun vadeli devamlılığı için ekonomik sıkıntı ve problemlerin olmaması gerekmektedir. Mali yönden sıkıntıları azaltmak isteyen kurucu komisyonu üyeleri belirli kararlar alarak uygulamışlardır. Eşya satışlarının yapılması, sergilerin açılması ve yardım toplanılması gibi kararlar kurucu komisyondan çıkmıştır (Biol, 2017: 37).

Kurumun yayımlanan ilk nizamnamesinde de yer verildiği üzere Darülaceze'nin direkt olarak bağlı olduğu resmî yer Dahiliye Nazırı olmuştur. Darülaceze ile Dahiliye Nazırı uğraşmıştır. Darülaceze'nin işleyişini hızlandırmak ve doğrudan müdahale kapasitesini artırmak için bölümlendirmelere gidilmiştir. Dört farklı yapıdan birisi

İrzahane'dir. İrzahane, II. Abdülhamit'in emriyle Darülaceze kurumunun içinde kurulmuştur. Osmanlı'da çocuk ölümlerine çözüm üretebilmesi gayesiyle kurulan kurumlardandır. Darülaceze içerisinde bulunan İrzahaneler, çocukların emzirildiği bir yer hâlinde kullanılmıştır. Aynı zamanda İrzahaneler genel sağlık bilgilerinin öğretilmesine yönelik çalışmaların yapıldığı alanlar olarak kullanılmıştır. Bebeklerin beslenebilmesi için Darülaceze'nin yanına hayvan ahır yapılmıştır. Bu ahırda yer alan ineklerin sütleri çocuklara verilmiştir. Yine Viyana'dan Osmanlı'ya getirilen mikrop barındırılmayan boyalar kurum içinde kullanılmıştır. Çocukların gelişimleri bu İrzahaneler aracılığıyla sürekli incelenmiştir. Çocukların boy ve kilo bilgileri kayıt altına alındığından veriler doğrultusunda oluşabilecek sıkıntılara müdahale edilmiştir. Çocukların sağlıklı büyümesi, steril ortamlarda yaşaması ve iyi beslenebilmesi hedeflenmiştir. Hedeflere ne denli yaklaşıldığı üzerinde ayrıyeten durulması gereken konulardan birisidir. Bu konuda yapılan araştırmalar, çocuk ölümlerine karşı yürütülen bu çalışmaların istenildiği gibi yürütülemediğini aksine çocuk ölüm oranlarının yüksek olduğunu belirtmiştir (Tekir, 2020: 3127- 3140). Darülaceze'ye yapılan dört bölümden birisi olan İrzahaneler, güzel gayeler yürütseler de maalesef iyi sonuçlar elde edememişlerdir. Diğer bölümler ise Darülaceze zükur, İnas, çocuklar şubesidir (Düstur 1895'ten aktaran Karataşer, 2020).

Darülaceze'nin bünyesinde farklı dinlere inanan çocuklar ve kişiler de bulunmuştur. Ayrıca diğer kurumlardan farklı olarak Darülaceze içerisinde bulaşıcı hastalığı olanlar da ağırlandırmıştır. Darülaceze'ye yapılan ilk maddi yardım da kurulması talimatını veren II. Abdülhamit tarafından verilen on bin altın ile olmuştur (Bakılcı, 2019: 50-53). İnşaatı sırasında Darülaceze'ye Müslüman- Gayrimüslim fark etmeden yardımlar yapılmıştır. Bu yardımlardan birisi de Almanya Büyükelçiliği tarafından Darülaceze yararına konser verilmesidir. Toplanan bilet gelirleri Darülaceze'ye teslim edilmiştir. Darülaceze çalışanları arasında imamlar, papazlar gibi farklı din adamları görev almıştır (Biol, 2017: 43-47). Darülaceze çalışanlarından olan bebek bakıcıları Avrupai tarzda bakıcı önlükleri giymişlerdir (Besim Ömer, 1903). Darülaceze'ye kabul edilen çocuklar büyüdüklerinde onlara yönelik eğitim verilmesi ihtiyacı doğmuştur (Karataşer, 2020). Bu ihtiyacın giderilmesi için çocuklar için eğitim ve öğretim içerikli mektepler oluşturulmuştur. Dört şubeden oluşan bir eğitim programının çocuklara verilmesi kararlaştırılmıştır.

Kimsesiz çocukların yaşantısı ve gelecekleri ile ilgili eserler yayımlayan Dr. Besim Ömer, Darülaceze hakkında da kitap yazmıştır (Küre, 2021, 974). Dr. Besim Ömer gibi dönemin münevver kişileri çocuk davasının olduğu her sahada mücadele etmişlerdir. Darülaceze de bu sahalardan birisi olmuştur.

Kimsesiz çocuklar için yapılacak talim ve terbiyenin çok büyük bir iyilik olduğu vurgulanmıştır. Tiyatro gibi alanlardan elde edilecek gelirlerin kimsesiz çocuklar için kullanılması söylenmiştir. 1895 yılında Darülaceze'nin gelişmesi ve iyileştirilmesi üzere tedbirleri içeren talimatname yayımlanmıştır (Koçu, 1974: 3366). Bu talimatnamenin kimsesiz çocuklar ile ilgili olan maddeleri şu şekildedir:

4. Tablo 1895 Darülaceze talimatnamesi ve çocuklar.

Maddeler	Konusu
2. Madde	Darülaceze kurumunda bulunan çocuklardan 7 yaşını dolduranlar Darülaceze içinde bulunan mektebe gidecektir. Mektepte başarılı olan çocuklara diploma verilecek ve çocuklar öğrendiği işi layıkıyla öğrenene kadar eğitime sürdürecektir.
3. Madde	Sanatla ilgilenen çocuklar her yıl sınava tabi tutulacak ve imalathanelerde çalışan çocuklara 40 para yevmiye verilecek, başarılı görülenlerin yevmiyesi 60 paraya kadar çıkabilecektir. İş öğrenen çocuklara Darülaceze mühürlü iş yeri onayı verilecektir. Çocukların uygun görmesi durumunda Darülaceze'de devam edecek ya da isterlerse çıkabileceklerdir.
12. Madde	Çocuklar arasında imalathanede çalışanlar yevmilerini gereksiz harcanmasınlar diye aylık 10 kuruşluk harcama hakkı verilecek ve çocuklara cüzdan verilecektir.

4. Tablo incelendiğinde, Darülaceze yetkilileri çocukların bir zanaat ve sanat sahibi olması için uğraştıkları görülmektedir. Yetkililer, çocuklara tasarruf etmeyi öğretmeye çalışmıştır. Çocukların hayatlarını sürdürmelerine yönelik dersler öğretilmiştir. Darülaceze'den çocukların çıkabilmesi ya da çıkarılması için bazı kurallar konulmuştur. Kimsesiz çocuklara aile olmak isteyenlerin çıkması durumunda çocuklar evlatlık olarak verilmiştir. Çocukları alan aileler ile karşılığında kuruma güvence vermiştir. Kimsesiz çocukların dışında aceze bölümünde kalanların kimselerinin çıkması durumunda Darülaceze'den çıkarılarak yakınlarının yanlarına gönderilmişlerdir (Koçu, 1974, 85).

Darülaceze kurumu kimsesiz çocukların hayatlarına umut ışığı olurken, kimsesi bulunmayan kadınların da hayatlarına dokunmuştur. Kadınların üretime katkı verebilmesine yönelik meslek eğitimleri verilmiştir. Kadınların devlet erkânı kişilerin evlerinde çalışması fırsatı verilmiştir (Ekrem, 2024: 72). Kimsesiz çocuklar haricinde kadınlar ile ilgilenilmesi bakımından Darülaceze daha farklı kişilerin hayatlarını kurtarmıştır.

Şura-yı Devlet tarafından hazırlanmış yazıya hükümet tarafından yapılan eklemeler ile kimsesiz çocuklar ile ilgili yapılacak çalışmaların ana teması belirlenmiştir. Sokaklarda bulunan terk edilmiş çocukların bilgisizlikleriyle bazı kötü davranışlarda bulunabilecekleri söylenmiştir. Bu yüzden kimsesiz çocuklar ile ayrıca ilgilenilmesi gerektiği söylenmiştir.

Kurum ile ilgili yazılmış Âşık Râzi tarafından yazılmış bir marş da bulunmaktadır. Marş ilk başta:

*“Açtığı bir kucaktır Ulu Hakan’ın bize
Sürünmekten kurtardı bizi Darülaceze.”*

31 Mart Vakası sonrasında değişen koşullar ve durumlardan dolayı marş şu şekilde düzenlenmiştir:

*“Açtığı bir kucaktır devletimizin bize
Sürünmekten kurtardı bizi Darülaceze.”* (Koçu, 1974, 11)

Darülhayr-i Âli’de de olduğu gibi Darülaceze’de de dönemin siyasi dengelerine karşılık değişiklikler yapılmıştır. Darülaceze’ye Yardım Derneği’nin ilk başkanı olan Hayri İpar, 1936 yılında babası adına Ahmet Rüştü Çocuk Yurduunu, annesi adına Şaziye Rüştü Sağlık Yurduunu açmıştır. Hayri İpar, Atatürk’ün *“Köylü milletin efendisidir.”* sözünü kendisine ilham alarak imkânı olmayan köy çocuklarına çocuk yurdu açmıştır (Koçu, 1974, 188).

Darülaceze yönetmeliğinde Mehmet Reşat, Sadrazam Mehmet Said, Dahiliye Nazırı ve Maliye Nazır Vekili Talat, Şeyhülislam ve Evkafı Humayun Nazırı Hayri, Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazır Vekili Enver, Hariciye Nazırı Halil, Adliye Nazırı ve Şurayı Devlet Reis Vekili İbrahim, Maarif Nazırı ve Posta Telgraf ve Telefon ve Ticaret ve Ziraat Nazırı Vekili Ahmet Şükrü, Nafia Nazırı Abbas gibi isimler yer almıştır. Bu isimlerin bazıları II. Abdülhamit’in kimsesiz çocuklar ile ilgili açtığı kurumları kapatmışlardır. Yine aynı kişiler, kimsesiz çocuklar için başka kurum ve kuruluşlar açmış veya var olan kurumlara destek vermişlerdir.

Kimsesiz çocuklar ve spor alanında sayısız işe imza atan Mustafa Kemal Atatürk, kimsesiz çocuklar ile ilgili bir şeylerin yapılmasına vesile olmuştur. 17 Aralık 1930

yılında Atatürk, Darülaceze'yi ziyaret etmiştir. Darülaceze'de bulunanların durumunu denetleyerek hâl ve hatırlarını sormuştur. Darülaceze sakinleri durumlarından gayet memnun olduğundan bahsetmiştir. 1940 yılında yayımlanan Darülaceze Nizamnamesi sonrasında her hafta çamaşırların yıkanması, çocukların ve aceze sakinlerin banyo yaptırılması, muayene edilmesi sıklaştırılmıştır (Yıldırım, 1996: 150).

Darülaceze'nin çalışmaları için gerekli olan gelirlerin oluşması adına sinemadan gelen Darülaceze payları önemli olmuştur. *Hakimiyeti Milliye* gazetesinde tefrika edilen bir yazıda, İstanbul'da bir Darülaceze'nin mevcudiyetinden bahsedilmiştir. Sinemacıların davranış ve düşünceleri yer yer tenkit edilmiştir. Sinemacıların, Darülaceze'ye vermesi gereken payları vermediğinden şikâyet edilmiştir. Dahiliye, Adliye Vekaletlerinin sinemacıları çağırırsalar, vatan ve millete ettiği hizmetlere karşılık şükran borcu olarak sana satacağın bilete karşı beşer lira verseler; hemen ayaklanırsın, beşer lira yerine onun sarı lira olduğunu düşünüp cevap ver demiştir (Gündüz, 1934: 3).

Darülhayri Âli gibi Darülaceze kurumu da II. Abdülhamit tarafından açılmış olsa da elde edilen verilere göre kimsesiz çocuklar ve spor ile ilgili çok az bilgiye rastlanmıştır. Şu ana kadar olan bölümde Darülaceze'nin kimsesiz çocuklar ile ilgili işleyişinden bahsedilmiştir. II. Abdülhamit'in açtığı kurumlarda sportif dersler verilse de tarihte futbol oynanması yine onun döneminde yasaklanmıştır (Şevki, 2018:3).

Darülaceze'ye gelir elde etmek amacıyla kuruluş sürecinden itibaren çeşitli yardımlar toplanmıştır. Yardımlar kurulan yardım komisyonu yardımıyla bir araya getirilmiştir (Karaca, 2019: 36-37). Toplanan yardımlara yabancı spor kulüpleri de eşlik etmiştir. Spor kulüplerinden duhuliye vergisi adı altında sattıkları biletlerden vergi alınmıştır (Kocabaş, 2019: 111).

Darülaceze ilkokulunun sıbyan bölümünde kimsesiz çocuklara zihin hesabı, ahlak ve cinnastik dersleri verilmiştir. Üç senelik olan ihtiyat bölümü üç şubeden oluşmaktadır. Bu üç şubede hesap, kıraat, cinnastik dersleri verilmiştir (Yıldırım, 1996: 167).

Darülhayr-i Âli kurumunda olduğu gibi detaylı bir şekilde kimsesiz çocuklara yönelik beden eğitimi derslerine yazılanlardan ulaşılammıştır. Fakat iki kurumun da II. Abdülhamit tarafından kurulması ve benzer ders programlarının uygulanması doğrultusunda beden eğitimi ve spor derslerinin cinnastik dersleriyle verildiği görülmektedir. Kimsesiz çocukların kuruma kabulü için gerekli olan şartlar, yeni aile kurabilmeleri için yapılması gerekenler, kurumun kurulma sürecinde yaşananlar detaylıca anlatılmıştır. Kimsesiz çocuklara yönelik sportif faaliyetlerin önemi diğer yapılanların anlamlandırılması ile mümkündür. Bu yüzden verilen sportif faaliyetlere çok az yer

verilse de kimsesiz çocukların topluma kazandırılmasında tüm bunların hepsi bir bütünün birer parçasıdır.

Kimsesiz çocukların her gün büyük bir şevkle okudukları Darülaceze marşı da şu şekildedir:

*“Binlerce kimsesizleri,
Bağrına basan,
Daha nice öksüzleri,
Şefkatle kucaklayan.*

*Bu büyük müessese,
Kollarını açar öksüze,
Verdin bize sonsuz neşe,
Yaşa var ol Darülaceze.*

*Annemiz babamız odur,
Odur bizi yükselten,
Verir bizlere çok onur,
Sanat ilim öğretten.*

*Bu büyük müessese,
Kollarını açar öksüze,
Verdin bize sonsuz neşe,
Yaşa var ol Darülaceze.” (Yıldırım, 1996).*

Kimsesiz çocukların gururlanarak okudukları marşlardan birisi olan bu Darülaceze marşında da yazdığı gibi kimsesizlerin kimsesi olan, kimsesiz çocuklara sportif faaliyetler veren ve onları hayata hazırlayan; Yaşa var ol Darülaceze!

4.3. Darüşşafaka

Osmanlı’da ve Türkiye’de varlığını başarıyla sürdüren kurumlardan birisi de Darüşşafaka kurumudur. Darüşşafaka günümüzde de aynı misyon ve vizyon çerçevesinde çalışmalarına devam etmektedir. Darüşşafaka’nın kimsesiz çocuklara yönelik yürüttüğü sportif faaliyetler ile ilgili diğer kurumlara göre daha fazla bilgi bulunmaktadır. Darüşşafaka sakinlerinin anıları bazı araştırmacılar tarafından derlendiği için daha fazla veri mevcuttur. Darüşşafaka’da konaklayan kimsesiz çocukların anılarında da spor

derslerinin etkileri görülebilmektedir. Darüşşafaka, içerisinde birçok tanındık simalar bulunmaktadır.

Darüşşafaka kurumunun kuruluş vetiresini anlatmak, kurumun hangi şartlarda kurulduğunu ve hangi koşullarda çalışmalarını sürdürebildiğini görmemiz bakımından elzemdir. Darüşşafaka kurumu farklı birçok yöneticinin hegemonyasında etkinliklerini devam ettirmiştir ve bu çalışmalarında muvaffakiyetli şekilde ayrılmayı sürdürmüştür. Darüşşafaka’da Namık Kemal, Yahya Kemal Beyatlı, Selim Sırrı Tarcan, Ahmet Mithat gibi birçok isim görev almıştır (Kapıcı,2016: 56).

Darüşşafaka kurumunun temelleri ondan önce kurulan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye derneği ile atılmıştır. Cemiyet-i Tedrisiye-i islamiye üyesi birçok aydın, zeki ve kimsesiz çocukların eğitim alabilmesi için bir kurumun kurulması düşüncesini ortaya atmıştır (Ergin, 1977).

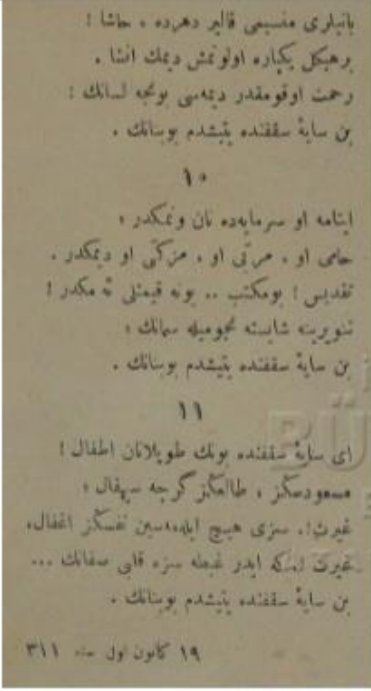
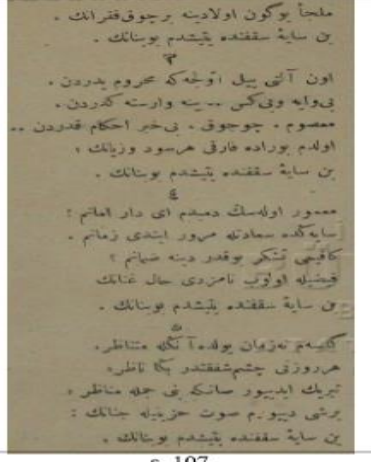
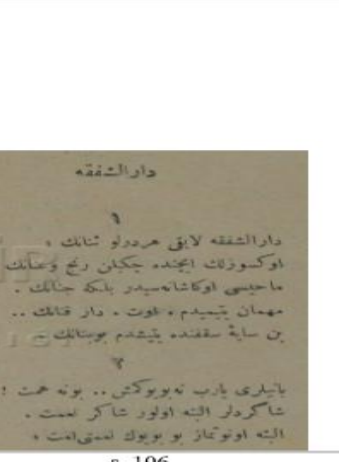
Okuma yazma bilmeyen yoksul ve kimsesiz çocukların eğitimlerinin üstlenilmesi gayesiyle kurulan Darüşşafaka, kimsesiz ve yoksul çocukların en azından basit düzeyde belge ve evrakı okuyabilmelerini arzulamıştır. Darüşşafaka’nın kurulmasında en büyük pay Yusuf Ziya Paşa’ya aittir. Yusuf Ziya Paşa kurucular arasında yer almıştır. Yusuf Ziya Paşa, İstanbul’da Aksaray semtinde dünyaya gözlerini açmıştır. Çocukluğunda özel eğitimler aracılığıyla kendisini geliştirmiştir. Kırım Savaşı sırasında Batum Ordu Hümayunu olarak görev yapmıştır. Kariyerinde Serasker Müsteşarlığı, Valilik gibi vazifelerde görev almıştır. Hiç evlenmeyen Yusuf Ziya Paşa 1919 yılında hayata veda etmiştir (Darüşşafaka, t.y.).

Yusuf Ziya Paşa, yaşadığı Aksaray semtinde bulunan kimsesiz çocuklara temel düzeyde eğitimler vermeye Darüşşafaka’yı kurmadan önce başlamıştır. Darüşşafaka, Yusuf Ziya Paşa’nın hayallerinin gerçekleştiği yer olmuştur. Yusuf Ziya Paşa, kimsesiz çocuklar ile ilgili düşüncelerini arkadaşı Tefik Paşa’ya ve Ahmed Muhtar Paşa’ya açarak desteklerini almıştır. Yusuf Ziya Paşa’ya bu iki arkadaşı dışından dönemin birçok münevver destek olmuştur. Padişahın buyruğu üzerine “*Tasvir-i Efkar*” gazetesinin 13 Mart 1865 tarihli içeriğinde derslerin süreci ve kimsesiz çocukların kayıt işlemleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir (Hazar, 2021: 47).

Maarif Nezareti, Darüşşafaka’ya Sırmakeş Hanı’nın yanında bir yer tahsis etmiştir. 1865 Nisan ayında Darüşşafaka çocuklara ders eğitimi vermeye başlamıştır. Bölgede bulunan esnafın işlerine engel olmamak için derslerin ve eğitimlerin mesai saatleri dışında verilmesine karar verilmiştir. Darüşşafaka tarafından öğrencilerin gereksinimlerinin tamamı karşılanmıştır. Derslere Namık Kemal, Tefik Paşa ve Muhtar Paşa girmiştir. Derslerin randımanlı geçmesinden dolayı gelenlerin sayısı zamanla

artmıştır. Valide Mektebinde dersler on yıl kadar devam etmiştir. Fakat Maarif Vekâletinin binayı geri almasının ardından Darüşşafaka yurtsuz ve mekânsız kalmıştır. Derslerin işlenmesi bu olaydan dolayı durdurulmak durumunda kalmışlardır. Yaşanan sıkıntı sonrasında kurum adına bir binanın olması gerektiği düşüncesi oluşmuştur.

Darüşşafaka'ya ait bir yerleşkenin yapımına zaman kaybedilmeden başlanılmıştır. Mekteb-i Sultani, zengin ve varlıklı ailelerin gittikleri bir okuldur. Darüşşafaka'da buna karşın durumu olmayan yoksul ve kimsesiz çocukların eğitim alacağı donanımlı okul olarak hizmet vermiştir (Kocaman, 2013: 87-88). Darülhayr-i Âli ve Darülaceze cemiyetlerinde olduğu gibi Darülaceze için de yazılmış bir marş bulunmaktadır. Bu marşlardan birisinin yazarı İsmail Safa'dır.

 s. 109	 s. 108
 s. 107	 s. 106

1. Şekil İsmail Safa'nın Darüşşafaka şiiri.

1. şekil incelendiğinde, İsmail Safa Darüşşafaka ile ilgili hislerini aktarmıştır. İsmail Safa şiirinin son bölümünde şunları demiştir:

“Ey sâye-i sakfında bunun toplanan etfâl!

Mes’udsunuz, tâli’niz gerçi siyeh- fâl,

Gayret! Sizi hiç eylemesin nefsiniz iğfal,

Gayret! Ki eder gıpta size kalbi Safâ’nın...

Ben sâye-i sakfında yetiştirdim bu binanın.” (Tunçer, 2022: 18)

İsmail Safa, Darüşşafaka’da sakinleri arasında bulunmuş kişilerdendir. İsmail Safa, Tanzimat edebiyatı ile Servet-i Fünun arasında olan dönemde yer alan şairlerden olmuştur. Diğer Darüşşafaka mensubu kişiler gibi sevgisini ve bağlılığını her fırsatta belirtmiştir.

Tanzimat anlayışının getirdiği birtakım yenilikler ile eğitim anlayışının da farklı yorumlanmaya başladığı söylenebilir. Eğitim ile alakalı düzenlemeler 18. yüzyılın sonlarına doğru başlamış olsa da Tanzimat Fermanı ile ivme kazanmıştır. Darüşşafaka’nın çalışmalarını başlattığı yıllarda Osmanlı Devleti ekonomik sıkıntılar ile boğuştuğu yıllardır. Ekonomik sıkıntıların yaşandığı dönemlerde bir kurumun özellikle yoksul ve kimsesiz çocuklar için bir şeyler yapması, oldukça önemli bir olaydır. 1868 yılında yapımına başlanan Darüşşafaka yerleşkesinin yapımı 1873 yılına kadar sürmüştür. Darüşşafaka’da derslere yer yer askeri eğitimci de girmiştir (Soydan, 2013: 252-254).

Darüşşafaka’nın inşaatı esnasında Abdülaziz ve dönemin önde gelen kişileri 35.000 altın vermiştir. Yine Darüşşafaka’nın yapılacağı arsa için Abdülaziz bir miktar para ödemesi yapmıştır. Darüşşafaka, direkt eğitim kurumu olarak yaptırılan kurumlardandır (Keçeci Kurt, 2016).

Darüşşafaka kadrosunda yer alan aydınlar geleceğin eğitimli kitlelerde olduğunu öngörmüştür. Darüşşafaka’nın eğitim programında astronomi, biyoloji, fizik, kimya gibi dersler okutulmuştur. Darüşşafaka, Avrupalı eğitim tarzında eğitim veren kurumların başındadır (Güçtekin, 2012: 21). Darüşşafaka’nın büyüyerek bir bilim akademisi olması hedeflenmiştir. Darüşşafaka mezunları kendi aralarında oluşan bağı kaybetmemek için dernek kurarak beraberliklerini devam ettirmişlerdir (Yurtoğlu, 2020: 2448).

Kırım savaşı sırasında Darüşşafaka öğrencileri önemli rol oynamışlardır. Telgraf teknolojilerinin kullanımı için ilk başta Mekteb-i Sultani düşünülmesine rağmen kalifiyeli kişiler olmadığı için bu görevi Darüşşafaka üstlenmiştir.

Darüşşafaka’ya gelen öğrencilerin aidiyet duyacakları bir aile bağları olmadığından Darüşşafaka kurumuna daha fazla bağlanmışlardır. Darüşşafaka’ya bağlılıklarının yanı

sıra aldıkları değer eğitimleri de vatan için bağlılıklarını artırmıştır. Darüşşafaka çocukları genellikle devler kadrolarında çalışmışlardır (Soydan, 2013: 258).

1873 yılında Darüşşafaka'ya 54 öğrenci kaydedilmiştir. Bu öğrencilerden okuması olanlar ikinci sınıfa alınmıştır. Darüşşafaka'nın başarılı dolu yılların en yüksek olduğu zamanda eğitim kurulunun başında Süleyman Paşa bulunmuştur (Keçeci Kurt, 2016: 163).

Darüşşafaka'nın öğretilen ders içerikleri öğrenci sayılarına göre farklılıklar göstermiştir. Darüşşafaka mektebine alım şartı olarak çocukların 10 yaşından küçük olmaları şartı aranırken, 12 yaşından da büyük olmamaları şartı konulmuştur. Çocukların yoksul veya kimsesiz olması şartı da aranmıştır. Darüşşafaka'da yoğun bir ders müfredatı bulunmaktadır. Öğrencilere tarih-i umumi, usul-i defter, coğrafya, musiki, el işleri ve cebir gibi çeşitli disiplinlerde dersler öğretilmiştir (İnce, 1992: 18).

5. Tablo Darüşşafaka birinci sınıf ders programı.

Dersin Adı	Ders Saati	Haftada Toplam Ders Saati
Kuran-ı Kerim	6 saat	Darüşşafaka'da her ders için 45 dakika ayrılmıştır.
Hendese	1 saat	
Kıraat-i Osmaniye	6 saat	
Hesabı zihni	3 saat	
Coğrafya	1 saat	
İlmihal	2 saat	
Hüsnü hat	1 saat	
Musiki	1 saat	
Terbiye-i Bedeniye (Beden eğitimi)	1 saat	
Fransızca	2 saat	
Menakıb-ı Tarihiye	1 saat	
Lisani Osmani	4 saat	

5. Tablo incelendiğinde, Darüşşafaka'da haftalık 29 dersin işlendiği görülmektedir. Derslerin işlenebilmesi için 45 dakikalık bir zaman dilimi verilmiştir. Kuran-ı Kerim dersleri her 6 saat işlenmiştir. Kuran-ı Kerim dersleri sabahları yapılmıştır. Hendese dersleri 1 saat işlenmiştir. Kıraat dersleri, Kur'anı kerim derslerinden farklı olarak

akşamları işlenmiştir. Hesabı zihni dersleri 3 saat işlenmiştir ve ders içeriği olarak uzunluk ölçüleriyle birlikte temel işlemler anlatılmıştır. Coğrafya derslerinde yer ve yön bilgileri öğretilmiştir. Coğrafya dersleri 1 saat sürmüştür. İlmihal dersi ahlaki suallerin sorulduğu ders olarak 2 saat işlenmiştir. Hüsnü Hat dersleri 1 saat olarak okutulmuştur ve çocuklara güzel yazmaları öğretilmiştir. Darüşşafaka'nın vazgeçilmez derslerinden birisi olan musiki de 1 saat olarak okutulan dersler arasında yerini almıştır. Kimsesiz çocukların topluma uyum sürecini hızlandıran, sosyalleştirmeyi kolaylaştıran beden eğitimi dersleri de birinci sınıftan itibaren Darüşşafaka'da kimsesiz öğrencilere 1 saat olarak verilmiştir. Sultani Mektebinde olduğu gibi çocuklara yabancı dil eğitimi verilmesi konusu önemsenmiştir ve Darüşşafaka'da iki saatlik Fransızca dersleri verilmiştir. Menakıb-ı Tarihiye dersleri de bir saat olarak okutulan dersler arasında yer edinmiştir. Darüşşafaka'da birinci sınıflarda verilen bir diğer ders ise Lisani Osmani dersi, ders 4 saat verilmiştir.

5. Tabloya bakıldığında yoksul ve kimsesiz çocuklara birinci sınıflardan itibaren beden eğitimi derslerinin verildiği görülmektedir. Beden eğitimi derslerine önem vermişlerdir.

6. Tablo Darüşşafaka'da beden eğitimi dersleri.

Sınıflar	Verilen Beden Eğitimi Dersleri ve Saati
Birinci Sınıf	1 Saatlik beden eğitimi dersi verilmiştir.
İkinci Sınıf	1 Saatlik beden eğitimi dersi verilmiştir.
Üçüncü Sınıf	1 Saatlik beden eğitimi dersi verilmiştir.
Dördüncü Sınıf	1 Saatlik beden eğitimi dersi verilmiştir.
Beşinci Sınıf	2 saatlik beden eğitimi dersi verilmiştir.
Altıncı Sınıf	Beden eğitimi dersi verilmemiştir.
Yedinci Sınıf	Beden eğitimi dersi verilmemiştir.
Sekizinci Sınıf	Beden eğitimi dersi verilmemiştir.

6. Tablo incelendiğinde, Birinci sınıfta haftalık 29 saatlik ders işlendiği görülmektedir. Birinci sınıfta beden eğitimi derslerine 1 saat ayrılmıştır. İkinci sınıfta da haftalık ders saatleri 29 saat olarak kalmıştır. İkinci sınıfta da işlenen beden eğitimi derslerinin saatinde bir farklılık olmamıştır. Üçüncü sınıfa baktığımız zaman haftalık ders saatlerinin 23 saate düştüğü görülmektedir. Ders saatlerinde azalmaya gidilse de beden eğitimi derslerinin saati aynı devam etmiştir. Dördüncü sınıfa baktığımızda üçüncü sınıfta olduğu gibi haftalık 23 saatlik ders işlenmiştir ve çocuklara yine 1 saat beden eğitimi dersi verilmiştir. Beşinci sınıfta haftalık ders saat 24 saate çıkarılmıştır ve işlenen beden eğitimi derslerinin saati bir saat artmıştır. Altıncı, yedinci ve sekizinci sınıfta maalesef beden eğitimi dersleri işlenmemiştir.

1869 tarihinden itibaren Osmanlı'da bulunan birçok okulda cimmastik dersleri müfredata ders olarak eklenmiştir. Terbiye-i bedeniye dersleri olarak da verilen cimmastik dersleri ilk defa Mektebi Sultani olarak bilinen Galatasaray Lisesi tarafından verilmiştir. Darüşşafaka kurumu da beden eğitimine ve spora önem gösteren kurumlardandır.

Darüşşafaka'nın kurulduğu ilk dönemlerde beden eğitimi ve spor ile ilgili verilen derslerin işleyişinde bir resmiyetten söz edilememektedir. Maarif Nezareti, daha önce askerler tarafından verilen cimmastik dersleri için 1904 yılında dersleri verebilecek bir antrenör atamıştır. Darüşşafaka'da yapılan bu tayin kimsesiz çocukların barındığı bir başka kurum olan Darülhayr-i Âli için de yapılmıştır.

Maarif Nezareti tarafından kaleme alınan yazıda, diğer tüm okullarda da cimmastik derslerinin olması gerektiği vurgulanmıştır. Okulların müfredatlarına cimmastik dersleri eklenirken bu derslerin aslına uygun olarak işlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Darüşşafaka'da verilen dersler ile ilgili kitaplar da çıkmıştır. Fazıl Bey, Ahmet Bey, Sami Bey gibi isimler Darüşşafaka'da spor derslerine girmiştir.

Darüşşafaka'da derse girenler arasında Türk sporunun öncülerinden olan Selim Sırrı Bey'de bulunmaktadır. Selim Sırrı Bey, 1908 yılında Darüşşafaka'ya beden eğitimi öğretmeni olarak atanmıştır. Selim Sırrı Bey gibi donanımlı bir spor insanının kuruma gelmesi elbette birtakım yenilikler ve başarıları beraberinde getirmiştir. Daha önceleri yalnızca cambaz yetiştirilen Darüşşafaka'da, Selim Sırrı Bey'in gelmesiyle Alman Cimmastiği yerine İsveç Cimmastiği öğretilmiştir. Selim Sırrı Bey, tecrübeleriyle kimsesiz ve yoksul çocuklara bir ışık olmuştur (Çavdaroğlu, 2023: 145-147).

7. Tablo Darüşşafaka’da beden eğitimi ve spor dersi verenler.

Darüşşafaka’da beden eğitimi ve spor dersine giren öğretmen ve antrenörler	Ders verdiği Alanlar
Bahriye Yüzbaşı İdris Efendi	Cimnastik, Hendese-i Hattiye gibi derslere girmiştir.
Kolağası Edhem Efendi	Cimnastik dersine girmiştir.
Zeynel Bey	Beden eğitimi derslerine girmiştir.
Bahriye Kolağası Osman Efendi	Cimnastik derslerine girmiştir.
Fazıl Bey	Beden eğitimi ve cimnastik dersine girmiştir.
Sami Bey	Beden eğitimi ve cimnastik dersine girmiştir.
Rüşdü Bey	Beden eğitimi ve cimnastik dersine girmiştir.
Ahmet Bey	Beden eğitimi ve cimnastik dersine girmiştir.
Ahmet Cehdi Bey	Beden eğitimi ve cimnastik dersine girmiştir.
Hasan Rıza Bey	Beden eğitimi ve cimnastik dersine girmiştir.
Ahmet Nazmi Bey	Beden eğitimi ve cimnastik dersine girmiştir.
Selim Sırrı Tarcan	Cimnastik dersine girmiştir.

7. Tablo’da yer alan isimler Darüşşafaka’da kimsesiz ve yoksul çocuklara beden eğitimi ve spor dersleri vermişlerdir. İçlerinde bazı rütbeli komutanlar da yer almıştır. Darüşşafaka’da beden eğitimi ve spor ile ilgili derslere girenler sportif alanda başarıları olan kimselerdir (Dalar, 2022: 140).

Darüşşafaka’nın bir öğretmen okulu mu yoksa bir lise mi olduğu her zaman tartışılan bir konudur. Darüşşafaka’nın yoluna öğretmen okulu olarak devam etmesi düşüncesi konuşulmuş olsa da öğretmen okuluna dönüşümün istihdam alanında bazı kısıtlamalar getirebileceği düşünülmüştür. Darüşşafaka müdürü olan Satı Bey, 1900’lü yıllarda öğretmen okulu olmaya yönelik çaba göstermesine rağmen başarılı olamamıştır.

8. Tablo Darüşşafaka öğretmen okulu programı.³

Sınıf	Dersin Türü	Dersin Saati	Toplam Ders
Birinci Sınıf	Cimnastik	2	27
İkinci Sınıf	Cimnastik	2	27
Üçüncü Sınıf	Cimnastik	2	23
Dördüncü Sınıf	Cimnastik	2	28
Beşinci Sınıf	Cimnastik	2	28
Altıncı Sınıf	Cimnastik	2	27
Yedinci Sınıf	Cimnastik	2	27
Sekizinci Sınıf	Cimnastik	2	27

8. Tablo incelendiğinde, cimnastik dersleri için sabit bir ders saati düşünülmüştür. Birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar cimnastik dersleri kalıcı ders olarak belirlenmiştir.

1915 senesinde, Darüşşafaka kurumu ekonomik sıkıntılar çekmiştir. Darüşşafaka'nın ekonomik sıkıntılarından kurtulması Kızılay gibi kurumlarda olduğu gibi kamu yararına çalışan bir kurum olarak görülmesiyle çözülmüştür. Kimsesiz çocukların eğitimini karşılayan Darüşşafaka'nın bağış toplayabilmesinin önü böylelikle açılmıştır (Tunçer, 2022: 58).

Darüşşafaka bir zamanlar “*Türk Okutma Kurumu*” adını almıştır. Daha sonra kurumun adı “*Darüşşafaka Cemiyeti*” olmuştur. Darüşşafaka her zor durumda kalana yardımcı olmuştur. 1939 Erzincan’da yaşanan depremde 83 depremzede çocuk Darüşşafaka’ya alınmıştır (Tunçer, 2022: 337).

Darüşşafaka'nın adı “Türk Okutma Kurumu” olarak değiştirilse de 1953 tüzüğüyle “Darüşşafaka Cemiyeti” adını almıştır. Darüşşafaka'nın kuruluş sürecini ve kimsesiz çocuklara yönelik sportif faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bundan sonra yer alan kısım Darüşşafaka’da eğitim ve öğrenim görenlerin Darüşşafaka hakkında yazdıkları olacaktır. Darüşşafaka’da hem yoksul hem de kimsesiz çocuklar eğitim gördüğünden bazı anıların kimsesiz çocuklardan değil, yoksul çocukların anılarından olabilir. Yoksul çocukların anılarından aktarılmış olsalar bile aynı ortamda eğitim aldıklarından kimsesiz çocukların

³ BOA, MF.MKT 1166/71 Lef 1-5-6-7, 8 Muharrem 1329(9 Ocak 1911).

da aynı sportif faaliyetleri aldığı söylenebilir. Anıların öznel bir yargı taşıdığı da unutulmamalıdır. Kimsesiz çocukların spor ile haşır nesir olduğu anılar bulunmaktadır.

Darüşşafaka'da kalan kişilerin anıları İsmail Hayri Cem tarafından derlenmiştir. Anıları derlerken tarihleri ve anı sahibi olan kişinin fotoğrafını bölümlerin başına koymuştur. Spor ile ilgili olan ilk anımız Ahmet Rasim (1876- 1883) tarafından anlatılmaktadır. Ahmet Rasim, Darüşşafaka'ya geldiği anları başından beri anlatmıştır. Darüşşafaka'da verilen eğitimler hakkında anılarını anlatırken şunlara yer vermiştir: *"...Öte yandan ayak talimleri, cimmastik adıyla yürüyüşle de idman dersleri verilirdi. Kısacası bu mektep, duvarının dışında bulunan yerlerden hiçbirine benzemiyordu. Bir "Düdük" bütün talebeyi odalardan çıkarıyor, odalara sokuyor, yedirip içiriyor, yatırıp kaldırıyordu. Sıkı bir disiplin içindeydin..."* (Cem, 2010: 32).

Ahmet Rasim'in aktardıklarına baktığımızda cimmastik ve yürüyüşlerin yaptırıldığını görüyoruz. Ahmet Rasim, Darüşşafaka'da disiplinin olduğundan bahsetmiştir. Kişilerin bir arada yaşadığı yerlerde hayatın olağan akışıyla sürebilmesi için disiplinin olması gerekmektedir. Disiplin spor yoluyla da öğretilmektedir.

Ömer Faruk Numanzade (1883-1891), Darüşşafaka kurumunu anlatırken ders programlarından teneffüslerden falan bahsetmiştir. Ömer Faruk Numanzade, Darüşşafaka'da cimmastik ile tanışmasını anlattığı anısında şu hatıralara yer vermiştir: *"...yemekten sonra ellerimizi, sabunla yıkayıp bahçeye çıktık. Kimimiz iskemlelerde oturuyor, kimimizde yavaş yavaş geziyorduk. İki üç saat sonra büyük sınıfların talebeleri kendilerine mahsus cimmastik aletleri üzerinde acayip acayip hareketler yapmaya başladılar. Küçük sınıflar ise top ve başka oyun oynuyorlardı..."* (Cem, 2010: 44).

Ömer Faruk Numanzade'nin aktardıklarına göre üst sınıflarda cimmastik derslerinin verildiğinden söz edilebilir. Ayrıca küçük sınıfların top oynayabilecekleri bir alanın mevcut olduğunu da görmekteyiz.

Namık Kemal ve Atatürk gibi şahsiyetler kimsesiz ya da yoksul çocuklara doğrudan veya dolaylı katkı sunmuştur. Yine Ömer Faruk Numanzade, gizlice Namık kemal ve Atsız okuduklarını söylemiştir. Fettah Aytaç, Darüşşafaka'da karma eğitime geçilmesini Atatürk'e bağlamıştır. Adana'da bir yüzme havuzu yaptığını ve bu havuzun Atatürk tarafından beğenildiğini söylemiştir. Atatürk'ün belediye başkanına yönelik *"Burada yüzme yarışları yapacak mısınız?"* , *"Hanımlar da bu yarışa katılacak mı?"* şeklinde sorular yöneltmesi, Aytaç'ı etkilemiştir. Darüşşafaka'ya kız öğrenci alma fikrinin burada oluştuğunu anlatmıştır. Okul müdürü Fettah Aytaç, memlekete yapılacak en büyük hizmetin Atatürk'ü anlayarak izinden gitmek olduğunu belirtmiştir (Cem, 2010: 63-66).

Kurulan Darüşşafaka futbol takımının yaptığı maçlarda da heyecanın dorukta olduğu anılardan anlaşılmaktadır. Darüşşafaka ile İstanbul futbol kulübü arasında okul bahçesinde maç yapılmıştır. Darüşşafakalı çocuklar maçı keyifle izlemiştir.

Babası ölünce dokuz yaşlarında imkânsızlıklardan dolayı Darüşşafaka'ya getirilen Orhan Gürer (1930- 1937) geçmişte yaşadıklarını şöyle sözlere döker: *"...Darüşşafaka'da Galip Haktanır'larla Baki'lerle falan futbol oynamaya, güreş tutmaya başladım. O sıralar ağırlık falan kaldırıyorum. Darüşşafaka'ya Herr Frank adında bir cimmastik antrenörü geldi. Bir çalışma yaptı, hepimizi kontrolden geçirdi ve bana 'Sen katiyen futbol oynamayacaksın. Ağırlık da kaldırmayacaksın, güreş de yapmayacaksın. Sen atletizm yapacaksın' dedi eve ben ondan sonra atletizme başladım...."* (Cem, 2010: 158).

Darüşşafaka'da derse giren eğitimcilerin olduğu listede olmayan Herr Frank'ın varlığını ilk defa bu anıyla görmekteyiz. Kimsesiz ve yoksul çocukların Darüşşafaka'da güreş, atletizm ve futbol gibi branşlarla uğraştığı görülmektedir. Orhan Gürer'i anılarının devamında şunlara değinir:

"...Darüşşafaka'da daha çok pinpon oynardık arkadaşlarla alt katta. Hatta ben iyi oynardım, Darüşşafaka'yı temsil ederdim. Darüşşafakalı arkadaşların çoğu beni pinpon oynuyorum diye hatırlarlar. Sonra o geniş alt katta tekerlekli patenle kayardık. Patenler okulda vardı. Cimmastikhanedeydi. Enver'lerle falan birlikte taburenin üstünden atlayacak şekilde akrobasiler yapardık patenle...." (Cem, 2010: 159).

Orhan Gürer'in anlattıklarından yola çıkacak olursak, Darüşşafaka'da birçok farklı branşlarda spor yapma imkânlarının olduğu ortadadır. Darüşşafakalı öğrenciler güreş yapabiliyor, futbol oynayabiliyor, pinpon yani masa tenisi oynayabiliyor hatta cimmastik salonunda olan pateni kullanarak hareketler yapabilmektedirler.

Başka bir Darüşşafakalı olan Tahsin Bumin (1931-1939) Rumeli göçmenidir. 1920 yılında Üsküp'te doğan Bumin Fenerbahçe maçlarına gittiği anılarını bizlere şu şekilde lanse etmiştir:

"...Arkadaşlarla Kadıköy'e Fenerbahçe maçına giderdik. Fenerbahçe kulübünde bizim mektepten oynayan çok büyük oyuncular vardı. Gideriz, girişte bekleriz. Biletliiler girdikten sonra kapıyı açarlar, hepimizi stada alırlardı. Üzerimizde harici elbiseler var. Her yerde tanınırdık. Bizi maça parasız alırlardı...." (Cem, 2010: 173).

Tahsin Bumin anılarında Fenerbahçe maçlarını izlemeye arkadaşlarıyla beraber gittiklerini, mektepten çıkmış olan birkaç kişinin Fenerbahçe'de oynadığını aktarmıştır. Yine anılarının devamında şunlara yer vermiştir:

“...Mektebin alt katı; geniş, dümdüz taşlıktı, tekerlekli paten kayardık. Orhan’la pinpon oynardık. İlk ve orta kısımda futbola merakım vardı. Aziz Çöl’le birlikte, ikimiz de Fenerbahçeliydik. Fenerbahçe’nin beki vardı: Yaşar. Ben Yaşar olurdum, Aziz de kaleci Hüsamettin rolündeydi. Zil çalar çalmaz hemen koşardık küçük sahayı kapmaya! Çünkü sahayı kim kaparsa onun olurdu. Darüşşafaka’da çok güzel günlerimiz geçti....” (Cem, 2010: 173-175).

Tahsin Bumin’in anlattıklarıyla daha önce yazdığımız Orhan Gürer’i doğrulamaktadır. Darüşşafaka’da eğitim gören kimsesiz ve yoksul çocuklar her fırsatta spor ile uğraşmışlardır. Teneffüslerde futbol oynayabilecekleri küçük sahaya ilk varabilmek için yarışmışlardır. Futbol oynamak istemeyenler için de Masa tenisi, paten gibi farklı seçenekler bulunmaktadır.

Faruk Hızal (1932- 1943), babasının vefatından sonra birkaç okul değişikliği yapmıştır ve sonrasında Darüşşafaka ile tanışmıştır. Faruk Hızal anılarında diğer arkadaşları gibi futbola bol bol yer vermiştir: *“...Abilerimiz vardı, Fenerbahçe’de, Beykoz’da oynayanlar; Rıdvan Ağabey, daha sonra Fenerbahçe şampiyonluğu yapmış olan Semih Ağabeyler falan. Onlar bizden dört- beş sınıf ilerdeydiler. Onları gördükçe biz de futbol oynamaya başladık okulun bahçesinde. Ağabeylerimiz baktığı zaman bize futbolcu olacak derlerdi....”* (Cem, 2010: 202).

Faruk Hızal, kendilerinde önce Darüşşafaka’da bulunanları kendisine örnek olarak alarak futbola başlamıştır. Darüşşafaka içerisinde futbol branşı yaygındır. Faruk Hızal bu anılarının devamında kurumda bulunan ve kendisinden büyük Fehmi isimli birisinin onu Beşiktaş takımına yazdırdığından bahsetmiştir. Darüşşafaka’da kimsesiz ve yoksul çocukların futbol oynamasına karşı çıkanlarda bulunmaktadır: *“...Riyaziye hocası Kazım Bey’den tasdikine kadar izinsiz kaldım, affedinceye kadar üç hafta okulda kalım. Aaa.. Yok canım, sporcuyum diye hocalar hiç tolerans gösterirler mi? Tam aksine, top oynuyoruz diye kızarlardı bize. Hepsi yaşlı başlı; altmış, yetmiş yaşında hocalardı....”* (Cem, 2010: 203).

Darüşşafaka’da futbol her ne kadar yaygın olsa da bazı öğretmenler futbol oynanmasına karşı gelmişlerdir. Çocukların derslerden geri kalmasının nedenini spora fazla zaman ayırmalarına bağladığı düşünülebilir.

Galip Haktanır (1932 1942), babasının vefatı sonrasında annesi ve kardeşiyle yalnız kalmıştır. Amcasının da önerisiyle Darüşşafaka’ya girmiştir. Galip Haktanır’ın da anılarında futbol geçmektedir: *“...Rami’deyken de top oynardım ama Darüşşafaka’ya gelinde bu top oynama merakım daha da fazlalaştı. Biz iptidailerin topu yoktu, bez toplar yapardık. Bez toplarla bahçede oynardık ama o topları o kadar güzel yapardık.. Evvela*

yataklarımızın köşelerinden söküp çıkardığımız pamuğu sıkılaştırdık; üzerine söktüğümüz çoraplarımızı dolaya dolaya sarardık.... ” (Cem, 2010: 211).

Galip Haktanır’ın anılarında da aktardığı üzere futbola bağlılığın fazla olması diğer çocuklar üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. Darüşşafaka’ya gelen çocuklar bu tutkuya kayıtsız kalamamışlardır. Spora olan hayranlıklarıyla birlikte imkânsız şartlar karşısında farklı fikirler üretmişlerdir. İmkânsızlık, onların hayallerine ve futbol oynamalarına engel olamamıştır. Haktanır’ın futbola olan bağlılığı ona yeni branşlar da kazandırmıştır:

“...Futbolla birlikte voleybol oynamaya da başladık, atletizm de yapıyorduk. Ben mesela krosta da bayağı iyiydim; 27 Aralık 1936’da yapılan ilk Atatürk Koşusunda 3. Olmuştum....”

Darüşşafakalı çocuklar kendilerini sporun her alanında geliştirmişlerdir. Kimsesizlik ve yoksullukları spor yapmalarına engel olamamıştır. Sporun kazandırdığı mücadele azminin getirileri çocukların hayatlarına pozitif yansımıştır. Galip Haktanır, Zeki Alasya’nın babası Reşat Alasya’nın kimya hocası olduğunu ve futbolu sevdiğini, çocuklar ile maçlara gittiğini de anlatmıştır. Darüşşafaka’yı bitirenler bile oradan ayrılamamıştır. Haktanır, okulu bitirmesine rağmen futbol oynamak için Darüşşafaka’ya gidip gelmeye devam etmiştir. Galip Haktanır’ı futbol kulüpleri bölüşmemiştir. Haktanır, 11. Sınıftayken Beşiktaş’ta oynamıştır. Öğrencilerin spor kulüplerinde oynaması yasaklanınca millî takımda olan arkadaşı Turan Günsav bir maçta oynayamamıştır. Günsav ile Haktanır’a Galatasaray kulübü talip olsa da okulundan dolayı transfer olamamıştır. Darüşşafaka’yı bitirince Yüksek Ticaret Fakültesine başlamıştır. Üniversiteler karmasında Budapeşte karmasını 1-0 yenmişlerdir. Fenerbahçe, Beşiktaş, Galatasaray, Vefa gibi spor kulüpleri Haktanır’ı istemiştir. Beden Terbiyesi tarafından lisansı verilen Haktanır, Vefa’yı seçmiştir. Daha sonra Adalet kulübü çok büyük paralar teklif etse de ayıp olur diyerek gitmemiştir. Tüm bu sürece baktığımız zaman tebeşir veya çorapların top gibi kullanıldığı günlerden büyük takımların yarıştığı günlere gelinmiştir. Darüşşafaka ile başlayan futbol serüveni büyüyerek sürmüştür. Haktanır bir Darüşşafaka öğrencisinin isterse, çalışırsa neler yapabileceğine örnek olmuştur. Sporun hayatını değiştirdiği çocuklardan birisi olmuştur.

1920 doğumlu olan Sami Muslu (1932-19940), Kırım’da ailesiyle kaldığı sırada komünistlerin bir gün gelip annesi ve babasını götürdüklerinden bahsetmiştir. Ailesi varlıklı olan Sami Muslu’nun annesi ve babası Rus mezaliminde öldürülmüşlerdir. Rus tebaası olacaksınız ya da gideceksiniz gibi söylemlerin karşısında İstanbul’a göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu hüznün dolu olayın ardından Darüşşafaka ile tanışmıştır. Yaz kamplarında askeri eğitim tarzında müsamerelerde keçi kurtarma oyunları oynamıştır.

Sami Muslu'nun spor ile olan macerası Darüşşafaka'ya gelmesiyle başlamıştır. Darüşşafaka'dayken güreşe merak ederek başlamış olsa da dışarıdan bir hocanın davranışlarından rahatsız olduğundan güreşi bırakmıştır. Diğer Darüşşafakalı çocuklar gibi futbola başlamıştır.

Babasını kaybettikten sonra Darüşşafaka'ya girenlerden birisi de Nejat Cihanoğlu (1934- 1942) olmuştur. Darüşşafaka'yı asil bir kurum, kimsesiz ve çocukları yetiştiren bir irfan ocağı olarak tanımlamıştır.

Miralay Bekir Sami Bey'in çocuğu olan Turhan Gürsav (1934- 1941), Darüşşafaka'da okuyanlar arasındadır. Turhan Gürsav Darüşşafaka yılları hakkında şunları söylemiştir: *"...Ben ufaklıktan beri top oynardım, ilk mektebin birinci sınıfındayken mahallede yalın ayak top oynardım, iyi futbol oynuyordum. Darüşşafaka'da da futbol, voleybol oynamaya başladım. Futbolda bir 'Kör Galip' (Galip Haktanır) tarafı vardı bir de benim tuttuğum Turhan Günsav vardı; karşılıklı maç yapardık. Ben Galip, Murat, Faruk iyi futbol oynadığımız için mektebe otomobiliyle bir hafta Beşiktaş menajeri, bir hafta Galatasaray'ın Ragıp diye bir çocuk vardı menajeri; o gelirdi bizi almaya. Kim kaparsa onunla maça giderdik..."* (Cem, 2010: 282-283).

Turhan Gürsav futbol ile ilgilenmiştir. Darüşşafaka'da futbol branşında öğrenciler arasında bir rekabet vardır. Bu rekabet ortamı Darüşşafaka'da futbola olan ilgiyi de artırmıştır. Turhan Gürsav, maçlarının Beşiktaş sahasında oynandığını ve bu maçlarda Galip'in de oynadığını anlatmıştır. Beşiktaş- Fenerbahçe maçında antrenörü oynatacağım demesine rağmen takımları 7-1 yenmelerine rağmen maça alınmamasına içerlenmiştir. Gündüz Kılıç'ın Ankara'ya gitmesinin ardından Galatasaray'da santrafor oynamıştır. O zamanlar takımın başında Leblebi Mehmet lakaplı bir antrenörü olduğundan daha sonra o antrenörün yerine İngiliz bir antrenör getirdiklerini belirtmiştir. Gittiği Galatasaray takımında Kova Osman, Enver, Adnan gibi isimlerle oynamıştır. Ankara'da oynanan Millî küme maçlarında Fenerbahçeli rakibinin yaptığı hareketin bileğine gelmesi sonucunda futbol hayatı olumsuz etkilenmiştir. Fenerbahçe'de de oynamıştır. Sakatlığı sonrasında futbolu bırakmıştır (Cem, 2010:283-284). Turhan Gürsav, Darüşşafaka'dan çıkmış yetenekli çocuklardan birisidir. Onu da diğer arkadaşları gibi büyük takımlar istemiştir.

Şemsettin Keskiner (1934- 1941), Darüşşafaklı çocuklardan birisidir. Kendisi hakkında şunları söylemiştir: *"...Bez top oynardık, zil çalar çalmaz koridorda üç-dört kişi o tarafa üç- dört kişi de bu tarafa geçer hemen topun peşinde koşmaya başladık. Topa bu kadar hastaydık, büyük teneffüslerde futbol maçlarını sınıflar arası, tek çiftler arası şeklinde para karşılığında yani yirmi beş kuruşa falan bahis oynanırdı, öyle*

yapardık. Ben voleybol, pinpon da oynadım, Atletizmde 100 metre, 200 metre sonra Mecidiyeköy’de Ermeni Mezarlığının oradan Florance Nightinale Hastanesinin oralarda beş kilometre kros koşardık....” (Cem, 2010: 288-289).

Şemsettin Keskiner, diğer çocuklar gibi çorap bezleri futbol topu yaparak oynamış olanlardandır. Darüşşafaka’da futbolun sevdalısı çok fazladır. Futbol sevdalılarının çokluğu ve birbirine rakip takımların olmasın bahislerin oynanmasına kadar işi götürmüştür. Bahis oynamak kötü bir alışkanlık olsa da bahis oynatılacak kadar futbola ilgi vardır. Şemsettin Keskiner yalnızca futbol oynamamıştır. Kendisini masa tenisi, voleybol gibi branşlarda da geliştirmiştir.

1931 doğumlu olan Nami Gönenç (1942- 1952), ailesinin yaşadığı ekonomik sıkıntılardan dolayı Darüşşafaka’ya gelenlerdendir. Darüşşafaka mülakatlarına girerek kazanmıştır. Anılarında şu cümleleri kurmuştur: “...Orta okuldan itibaren futbol, voleybol, hentbol takımlarında oynadım. Hatta atletizm de yaptım. Hiç unutmam bir gün Haydarpaşa lisesinin bulunduğu yerde yapılan kır koşusuna katıldığımda okulda lastik ayakkabı bulunmadığı için bize deriden yapılmış bale ayakkabısı gibi bir ayakkabı vermişlerdi....” (Cem, 2010: 344-345).

Nami Gönenç bu olayların ardından ayakkabısı su birikintisinde kaybolan çocuğa yardım ettiklerini ve ayakkabıyı bulduktan sonra yarışı ortalarda tamamladıklarını söylemiştir. Diğer branşlardan farklı bir branşın da varlığını ilk defa Nami Gönenç’in anlattıklarında görmekteyiz: “...Okulumuz spor salonunda basket potaları vardı ama daha okullar arasında basketbol müsabakaları yapılmıyordu. Bir gün okullar arasında basketbol müsabakalarının başladığını öğrendiğimde muzipliğim tuttu okulun kalecisi Erzincanlı Salim ağabeyime ‘Salim ağabey basket maçları başlayınca kaleci siz mi olacaksınız’ diye sordum ondan sonra da arızaya gelmemek için o kendini toparlayıncaya kadar yanından alelacele uzaklaştım....” (Cem, 2010: 345).

Babasını altı-yedili yaşlarında kaybeden Burhan Ağırürüyen (1942- 1949), Altıncı sınıftan itibaren Darüşşafaka’ya gitmiştir. Darüşşafaka’ya gitmemiş olsaydı bile ailesinin onu okutma fırsatının olduğunu söyleyen Ağırürüyen, savaş yıllarında Darüşşafaka’nın kıyafetlerine, yemeklerine kadar verdiğini vurgulamıştır. Berberlerine kadar her şeyi Darüşşafaka karşılamıştır. Darüşşafaka’da bulunan çocuklar ile arkadaşan daha da ileri kardeş olduklarını söylemiştir. Darüşşafakalı çocuklar ile aynı dönemde okumaz öğrenciler olsalar bile yakalarında bulunan Darüşşafaka rozetlerinin onları birbirine bağladığını düşünmüştür. Merkez Bankasında başkan yardımcısı olan Zekeriya Yıldırım’ın bir gün onu rozetinden tanıyarak yanına geldiğini ve tanıştıklarını anlatmıştır. Fenerbahçe’yi tutmasına rağmen basketbolda Fenerbahçe ile Darüşşafaka karşı karşıya

geldiğinde Fenerbahçe'nin hiçbir öneminin o an kalmadığını söylemiştir (Cem, 2010: 357-358).

1932 yılında İstanbul'da doğan Yalçın Granit küçük yaşlarda babasını kaybetmiştir. Annesi de başka birisiyle evlenerek Tokat'a gitmiştir. Yalçın Granit, Darüşşafaka'ya 6. sınıfta başlamıştır. Yalçın Granit, Darüşşafaka'da futbol meraklıları arasındadır. Yalçın Granit, futbolu sevmesine rağmen futbolun diğer branşların önünü kapattığını düşünmüştür. Oynanması kolay olduğu için futbolun bu kadar fazla tutulduğunu, basketbol oynamak için pota gibi şeylerin olması gerektiğini söylemiştir. Yalçın Granit, lise maçında kötü oynamasının ardından futbolu bırakarak basketbola yönelmiştir. Darüşşafaka'da o zamanlar basketbolu oynaması çok zordur. Futbol sahasının yanında yer alan küçük salonda basketbol oynamaya başlamıştır. Basketbolun popüler olması onların döneminde olmuştur. Granit, Darüşşafaka kulübünde antrenörlük de yapmıştır. Fakat Darüşşafaka forması giymemesi içinde burukluk bırakmıştır (Cem, 2010: 401: 402).

Darüşşafakalı öğrencilerin anılarına baktığımız zaman futbol branşının yoğun olarak oynandığını görmekteyiz. Basketbol, atletizm, masa tenisi gibi branşlar da oynanmıştır. Basketbol branşı sonradan popüler olmuştur. Darüşşafaka'da öğrenim gören öğrencilerin hayatlarında sporun önemi çok fazladır. Öğrenciler Darüşşafaka'dan ayrılırlar bile Darüşşafaka'da yaptıkları sporun etkisi devam etmiştir. Birçoğunda spor pozitif yönde etki bırakmıştır.

Darüşşafaka'da öğrencilere öğretilen atletizm futbol gibi branşların profesyonelleşmesi bakımından 1914 yılında Darüşşafaka Spor Kulübü açılmıştır. Darüşşafaka Spor Kulübü en çok futbol branşıyla bilinmektedir. Darüşşafaka Spor Kulübünün forma renkleri Darüşşafaka'da resim öğretmeni olan Sarıklı Ağâh Efendi tarafından seçilmiştir. Siyah rengi seçilmesinin nedeni annesini veya babasını kaybetmiş çocukların matemini temsilen kullanılırken, yeşil renkleri de Darüşşafaka'ya gelen öğrencilerin yeni sevincini, umudunu temsilen kullanılmıştır. Balkanların kaybıyla birlikte okullarda Türkçülük fikri hâkim olmuştur. Okullarda bulunan öğrenciler de Türklük şuuruyla yetiştirilmiştir.

Darüşşafaka'da izcilik faaliyetleri de yapılmıştır. Darüşşafaka'da izcilik faaliyetleri savaş nedeniyle belirli bir dönem durdurulmuştur. Darüşşafaka'da futbol kulübünde oynayan yetenekli sporcu olan İzmirli Hamid Bey, futbolu bırakarak Birinci Dünya Savaşına katılanlardandır. İzmirli Hamid Bey savaşta İngilizlere esir düşmüştür. Daha sonrasında İstanbul'a getirilen Hamid Bey, oradan da Millî Mücadeleye katılmıştır. Daha önce bahsettiğimiz üzere Darüşşafakalı öğrenciler savaşta telgraf ve haberleşme alanında

çalışmıştır. Darüşşafaka'nın fedakarlıkları elbette bununla sınırlı kalmamıştır. Darüşşafaka, savaş zamanında hastaneye çevrilmiştir. Yaralılar Darüşşafaka'da tedavi edilmiştir (Çavdaroğlu, 2023: 147- 279).

Darüşşafaka kurumu cemiyet salnamesinde de yazılı olan görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Cehaletle savaşıran kurum, annesini ve babasını kaybetmiş çocukların sığınağı olmuştur. Çocukların ruh gelişimi ve fiziksel yönden iyi hissetmeleri hedeflenmiş ve bu hedefe ulaşılmıştır. Kimsesiz çocukların mahrumiyetleri giderilmiştir. Darüşşafaka salnamesinde de geçen cümlede olduğu gibi vatana ve millete hizmet edecek çocuklar yetiştirilmiştir. Darüşşafaka'nın eylemlerinde başarılı olduğundan söz etmek mümkündür (As, 2022: 68).

2. Şekil Darüşşafaka binası.

4.4. Himaye-i Etfal Cemiyeti

20. yüzyılda kimsesiz çocuklara yönelik faaliyet yürüten kurumlardan birisi de Himaye-i Etfal Cemiyeti olmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti için çözülmesi gereken problemlerin başında gelmiştir. Eski rejimin izlerinin İstanbul'dan silinerek Ankara'ya taşınmasının ardından iki farklı merkezli bir yapı hâline gelmiştir. Bu durum zamanla giderilmiştir ve Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocuk esirgemeye dönüşerek varlığını korumuştur. Bu değişimden önce Himaye-i Etfal'in kuruluşuna ve faaliyetlerine yolculuk yapmak gerekmektedir.

Yusuf Akçura, Himaye-i Etfal ile ilgili olarak: “...Binlerce bebeği büyüten, temizleyip giydiren ve okutup hayata hazırlayan cemiyet bir ana şefkati sunmakta....” (Akçura, 1928). Yusuf Akçura bu sözleriyle cemiyeti ailenin bir bağı olarak görmektedir. Hatta daha da ileriye giderek ana şefkati sunduğunu söylemiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi kurumların, kimsesiz çocuklar ile bağının güçlü olması ve onları toplum düzleminin içine çekmesi beklenmektedir.

Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocukların korunması; himaye altına alınması anlamını taşımaktadır. Himaye-i Etfal, kelimesinin anlamını biraz daha açacak olursak, Arapça

“Tıfil” kelimesi ufak çocuk demektir. Kelime ise bunun çoğulu “çocuklar” anlamındadır. Yardıma muhtaç çocukların barınmasına, eğitimlerinin verilmesine hizmet etmiştir. Darülhayr-i Âli, Darülaceze, Darüşşafaka gibi kurumlara benzer çalışmalar yapmıştır (Sarıkaya, 2005: 12).

Himaye-i Etfal’in kurulma tarihiyle ilgili çeşitli savlar ortaya atılmaktadır. Savlar arasında tartışmaya konu olan kısım cemiyetin kurulma tarihinin belirlenmesi üzerine görüş farklılıklarının olmasından dolayıdır. Okay (1999)’ın aktardığına göre, esirgeme derneğini ilk olarak 1909 yılında Süleyman Paşa’nın kızı olan Sabiha Hanım aracılığıyla kurulmuştur. Sonrasında da 1912 yılında Hamiyet Hulusi Hanımefendi tarafından ikinci çocuk esirgeme kurulmuştur. Hamiyet Hulusi Hanım, Kimsesiz çocuk sorununun çözümüne iştirak eden Hilal-i Ahmer’in Kadınlar Merkezi azasıdır. Kurulan iki çocuk esirgemenin de Himaye-i Etfal’in başlangıcı sayılıp sayılamayacağı konusu müphem bir olay olarak konuşulmaktadır. 1908 yılında Himaye-i Etfal’in Kırıkkale’de kurulduğu kabul görmektedir. Himaye-i Etfal’in İstanbul’da örgütlenmesi 1917 tarihinde gerçekleşmiştir. Daha Sonrasında da Himaye-i Etfal’in 1921 yılında Ankara macerası başlamıştır.

Himaye-i Etfal’in, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri girişimiyle Ankara Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurulmasının temelinde Mustafa Kemal Atatürk’ün şu ifadeleri yatmaktadır: “...Hastalar, zayıflar, sakatlar gibi hürriyetlerinden tamamen yararlanamayan bazı vatandaşlara da bir hayat sağlamak zorundadır. Bu gibi görevleri, sosyal yardım görür. Sosyal yardım kurumu fazlasıyla gereklidir. Bu kurum her yerde çok gelişmiştir. Bu hizmet bazen devlet tarafından bir elden idare olunur. Bazen de yerel yönetimlere bırakılır....” (İnan, 2024).

Mustafa Kemal Atatürk, Kendi bakım ve sorumluluklarını tek başına yerine getiremeyen kişilerin de haklarının korunması gerektiğini belirtmiştir. Bu hakların devlet eliyle yani sosyal yardım kurumu tarafından yapılmasını, yetersiz olmasına karşın yerel yönetimlerin de bu hizmetleri vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Atatürk, diğer kurumların varlığının dışında bu işin devlet temelli çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Daha önceleri açılan kurumlar bağımsız yürütülmüş olsalar da devletin gücünün üstlerinde olmuştu fakat bu kurumlar hükümeti yönetenlere göre kapanabiliyor ya da yapılarında değişikliğe gidilmiştir. Mustafa kemal Atatürk’ün bu düşüncesiyle kurumlar siyasi şartlara göre değişiklik göstermeyecek ve kimsesiz çocuklar sorunu tam manasıyla devletin sorunu hâline gelmesi amaçlanmıştır.

Himaye-i Etfal Cemiyetine katkılarından dolayı 1930 senesinde Mustafa Kemal Atatürk, Kazım Karabekir, İsmet İnönü, Fevzi Paşa ve Dr. Fuad Bey’e altın madalya; Dr.

Rıza Tahir ve VI. Ordu Kumandanı Naci Paşa'ya gümüş madalya verilmiştir (Sarıkaya, 2011: 65-66).

Dr. Fuad Bey ve çevresinde bulunan arkadaşları tarafından açılan cemiyetin çalışmalarını Balkan Savaşlarına dek sürdürmüşlerdir. Cemiyetin İstanbul'da kurulmasının ardından diğer illere yayılamadığı görülmektedir. Dr. Fuad Bey tarafından kurulan Himaye-i Etfal'in farklı şubeleri ancak Ankara'da teşekkül etmesinden sonra açılmıştır. Bu şubelerden birisi de Çorum Şubesidir. Çorum'da açılan cemiyet şubesi özellikle yerel gazetelerden destek almıştır. Çorum Şubesinin ilk çalışması şehirde bulunan kimsesiz, yetim, yoksul ve şehit çocuklarının tespit edilmesiyle ilgili olmuştur. Cemiyetin bu çalışmasının Çorum halkına duyurulmasında yerel basın kullanılmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti Çorum Şubesinin gelir kaynakları arasında pul satışları, rozet satışları, bilet gelirleri ve yapılan maddi yardımlar yer almıştır. Kızılay kurumunda da göreceğimiz bir durum olan hayvan derilerinin toplanılması, Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından da yapılmıştır (Namal, 2021: 941- 944).

1921 yılında Mustafa Kemal liderliğinde yeniden kurulan cemiyetin kendisini geliştirdiğini ve farklı illerde de yapılanmaya gittiği görülmektedir. Himaye-i Etfal Cemiyetinin bir başka şubesi de Kastamonu ilinde açılmıştır.

Kastamonu ilinde şehit çocukların sayısının fazla olması vesilesiyle Himaye-i Etfal Cemiyetinin şubesinin Kastamonu'da da açılması gerektiği düşünülmüştür. Ankara Himaye-i Etfal Cemiyetinin yönetmeliğine ve tüzüğüne dayanılarak Himaye-i Etfal Cemiyeti Kastamonu Şubesi kurulmuştur. Kastamonu Şubesinin 1921 tarihli idare heyetine baktığımız zaman doktor, gazeteci, tüccar gibi mesleklere sahip kişiler cemiyette görev almıştır. Himaye-i Etfal'in Çorum Şubesinde de olduğu gibi Kastamonu Şubesinde de kamu görevlileri aktif rol almıştır. Hatta kaymakam gibi kamu görevlileri zaman zaman Kastamonu Şubesine başkanlık etmiştir. Şubenin giderlerinin karşılanması hususunda halk elinden gelenin fazlasını yapmaya çabalamıştır. Türk Ocakları gibi kuruluşlarında Himaye-i Etfal Cemiyetinin çalışmalarının devamlılığında önemli işler yaptığı söylenebilir. Kastamonu'da çocukların oynaması ve eğlenebilmesi için oyun bahçeleri ve müsamere alanları yapılmıştır (Namal ve Şahin, 2022: 111- 116).

Himaye-i Etfal Cemiyetinin bir başka ilimizde kurulan şubesi de Aksaray'da kurulmuştur. Aksaray Şubesinin kurulması Himaye-i Etfal Cemiyeti merkezinin Ankara olmasından sonra gerçekleşmiştir. Aksaray'ın merkezi ve iki kazasında olmak üzere Himaye-i Etfal Cemiyeti faal olmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyetinin Aksaray Şubesini Eczası Vasıf Bey yönetmiştir. Çorum ve Kastamonu şubelerinde olduğu gibi ilk olarak şehirde bulunan kimsesiz ve şehit çocuklarının belirlenmesi üzerinde çalışılmıştır.

Aksaray’da görev alan kamu çalışanlarının önemli bir kısmı Aksaray Şubesinin yönetiminde görev almışlardır. Şubenin ekonomik devamlılığı için sık sık yardımda bulunmuşlardır. Aksaray’da bulunan çocuklar, millî bayramların kutlanması gibi olaylarda gerçekleştirilecek organizasyonlarda görev almışlardır. Diğer Himaye-i Etfal Cemiyeti şubelerinden farklı olarak Aksaray Şubesinde gelir elde etmek için at yarışlarının düzenlendiği görülmektedir. Diğer tüm şubelerde de olduğu gibi Türk Ocakları şubelerin yararına yönelik tutum sergilemişlerdir (Gül, 2020: 478- 483).

İstanbul şehri birinci Dünya Savaşının getirdiği dezavantajlı durumların en yoğun hissedildiği şehirlerin başında gelmiştir. Sokaklarında sefaletin gezdiği, yoksulluğun zirve yaptığı dönemlerini yaşamıştır. İstanbul’da oluşan bu istenilmeyen manzara karşısında, kimsesiz ve yoksul çocukların bir yurdunun olması doğrultusunda 1917 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurulmasında İttihat ve Terakki’nin çabaları fazladır. Cemiyetin İstanbul’da gösterdiği başarı nedeniyle devlet tarafından bir zorluk çıkarılmamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasıyla İstanbul ve Ankara ilişkilerinde sıkıntılar yaşanmıştır (Okay, 1999: 68-69). Kurulan bu cemiyet, Aksaray, Çorum ve Kastamonu şubelerinden önce İstanbul’da açılmıştır. İstanbul’da kurulan bu Himaye-i Etfal Cemiyetinin faaliyet alanı İstanbul ile sınırlı kalmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti ilk icraat olarak kimsesiz çocuklara yurt oluşturmayı hedeflemiştir. Daha önce açılan diğer kurumlarda olan süt damlası uygulaması İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyetinde de devam etmiştir. Cemiyet, üyelerinin yardımları ve bağışlarıyla ayakta kalmaya çalışmıştır. Kendisinden yıllar sonra kurulan Aksaray Şubesinde de olduğu gibi piyango, iddia gibi bahis gelirlerinden faydalanmıştır. Yeni başkentin Ankara olması, saltanatın öneminin kaybolması gibi olaylar İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyetinin varlığını kuşkulu bir hâle getirmiştir. Aynı zamanda Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Ankara merkezli açılması, birtakım fikri tartışmaları doğurmuştur. Hangisinin gerçek Himaye-i Etfal olduğu bazı kişiler tarafından tartışılmıştır. Dr. Besim Ömer gibi kimsesiz çocuklar konusunda emeği olan kişilerin de teşvikkâr tutumları eşliğinde iki ayrı yapıdan, bütüncül bir anlayışla tek yapıya dönüşmüştür. Kimsesiz çocuklara harcanmak üzere Kartal şubesinde güreş turnuvaları yapılmıştır (Sarıkaya, 2022: 53- 58).

Himaye-i Etfal Cemiyeti farklı şubelerde ve zamanlarda gelirini artırmak için yurt içinde ve yurt dışında sergiler düzenlemiştir. Cemiyet, yapmış olduğu yarışlar ve konserler ile ekonomisini desteklese de bu etkinlikler sürekli yapılamadığı için istenilen destek oluşmamıştır (Karataşer, 2020: 553-558).

Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurucusu olan Dr. Fuad Bey, çocuklar ile ilgili yazılar kaleme almış, kitaplar yazmıştır. Çocuk ölümleri, çocukların yetiştirilmesinde izlenilecek yol, gürbüz Türk çocuğu gibi birden fazla alanda fikirlerini belirtmiştir (Sarıkaya, 2020: 358- 359). Dr. Fuad Bey, çocukların yeterli beslenmesi gerektiğini, yeterli gıda alamayan çocukların derslerinde başarılı olamayacağını ve anlama sıkıntısı çekebileceklerini söylemiştir. Çocukların beden ve fikri gelişiminin önemli olduğunu fakat bu husus üzerinde yeteri kadar durulmadığını vurgulamıştır.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Sinop şubesi, Sinop halkının desteğini almak için şehirde deniz gezileri, doğa yürüyüşleri düzenlemiştir. Bunların dışında balo ve spor faaliyetleri de yapılmıştır (Karadoğan, 2024: 104).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1949 yılında onaylanan 5387 sayılı kanunda yer aldığı üzere, annesini ve babasını kaybetmiş, annesi ve babası belli olmayan ya da anne ve babası tarafından terk edilmiş çocuklar “*Muhtaç çocuk*” statüsünde sayılmıştır (Çağlar, 1973’ten aktaran Deniz ve Öztaş, 2020). Himaye-i Etfal Cemiyeti korumaya muhtaç çocukları bünyesine alarak onların eğitimi ve barınmasıyla ilgilenmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyetinde de spor faaliyetleri önemli bir araç olarak görülmüştür ve kimsesiz çocukların topluma uyumuna yönelik sportif çalışmalar yapılmıştır.

Himaye-i Etfal Cemiyetinin Çorum Şubesinde kimsesiz çocuklar yararına gelir elde etmek amacıyla Türk Ocaklarına ait futbol kulübü tarafından etkinlik düzenlenmiştir. Türk Ocaklarının düzenlediği bu etkinliğin geliri kimsesiz çocuklara ve şehit çocuklarına harcanmıştır. Çorum Şubesinin düzenlediği sportif faaliyetler futbol branşıyla sınırlı kalmamıştır. Çorum Şubesi güreş organizasyonları da düzenlemiştir. Düzenlenen müsabakalara güreşçiler de destek olmak üzere katılmışlardır. Güreş müsabakalarında bazen tartışmalar ve anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Kimsesiz çocuklar ile ilgilenen Himaye-i Etfal Cemiyeti için Çorum gazetelerinde yardım çağrıları sık sık yapılmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyetine yardımın vatan görevi olduğu gazetelerde yazılmıştır (Namal, 2021: 946-948).

Himaye-i Etfal Cemiyeti Kastamonu Şubesinde bulunan kimsesiz çocuklar, 23 Nisan gibi millî bayramlarda düzenlenen etkinliklerde bulunmuşlardır. 1929 senesinde Kastamonu Şubesi tarafından 23 Nisan’a özel eğlenceler ve sportif gösteriler yapılmıştır. 23 Nisan’da görev alan kimsesiz çocukların yapmış olduğu etkinliğe halk ve vali katılmıştır. 23 Nisan etkinliğinde Kastamonu Şubesi Başkanlığında bulunan Baki Bey, kimsesiz çocuklar ile ilgili şu nutkunda “*Kimsesiz çocuklara bakmanın hac vazifesini yerine getirmeye eş değer*” olduğunu söylemiştir ((Namal ve Şahin, 2022: 121-122).

Aksaray Şubesinde bulunan kimsesiz çocuklar da 23 Nisan törenlerinde vazifelendirilmişlerdir. Aksaray gazetelerinde 23 Nisan günü çıkan tüm nüshalar, kimsesiz çocuklara hediye edilmiştir. Örneğin Aksaray Vilayet Gazetesi, 23 Nisan'da yaptığı gazete satışlarından gelecek paranın tamamını Himaye-i Etfal Cemiyetine bağışlayacağını söylemiştir. 1928 yılında kutlanan 23 Nisan etkinliklerinde Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından kimsesiz çocuklara yönelik özel şöenlerin yapılacağı, yapılacak yarışmalarda kazanan kimsesiz çocuklara ödülleri verileceği belirtilmiştir. 23 Nisan etkinlikleri kapsamında kimsesiz çocuklar sportif etkinliklerin arasında kendilerini bulmuşlardır. Voleybol turnuvası düzenlenmiş, güreş müsabakaları yapılmış, atıcılık ile ilgili hedef vurma yarışları oynanmış, atletizm branşına yönelik atlamalar, bayrak yarışları ve diğer koşular yapılmış; geleneksel oyunlarımızdan olan yumurta taşıma, çuval yarışı gibi oyunlar oynanmıştır (Gül, 2020: 483).

1928 senesinde Aksaray'da bulunan Şenyuva Spor Kulübü, Himaye-i Etfal faydasına organizasyon düzenlemiştir. Organizasyondan kazanılacak hasılatın büyük bir kısmı Himaye-i Etfal Cemiyetine bağışlanmıştır. Spor kulübü, yetimler için bu organizasyonun yapılacağını, yapılacak organizasyona genç sporcuların güçlenmesi ve yetimlere yardım edilebilmesi için halkın katılması gerektiğini söylemiştir. Benzer organizasyonlar Zafer Bayramı için de yapılmıştır (Gül, 2020: 482).

1933 senesinde düzenlenen 23 Nisan törenlerinde Atatürk, kendisini ziyaret etmek amacıyla makamına gelen çocukları ağırlamıştır. Daha sonrasında Mustafa Kemal Atatürk, makamından ayrılarak makamını çocuklara bırakmıştır. Çocuklar, Ata'nın makamında oturmuşlardır. Bu durum zamanla 23 Nisan törenlerinin vazgeçilmez etkinliği hâlini alarak gelenekleşmiştir. Günümüzde de bu gelenek hâle devam etmektedir. 23 Nisan törenlerinin stadyumlarda spor yapılarak kutlanması süreğenlik kazanmıştır. Stadyumlarda 23 Nisan törenine katılan çocuklar beden eğitimine yönelik hünerlerini sergilemişlerdir. 1933 yılında kutlanan 23 Nisan'da "*Türk Andı*" coşkuyla okutulmuştur (Dörtkol, 2023: 153).

Yıl boyunca okullarda derslere maruz kalan kimsesiz çocukların yorgunluklarını gidermek isteyen Himaye-i Etfal tarafından yaz kampları düzenlenmiştir. Kimsesiz çocukların gittiği yaz kampları deniz kenarlarında ya da yayla gibi alanlarda yapılmıştır. Kimsesiz çocukların temiz hava almaları, doğayla iç içe olmaları, eğlenmeleri amaçlanmıştır. Yaz kamplarında olası sağlık sorunlarına karşı doktor bulundurulmuştur. Sportif etkinliklerin rutin ve kurallı olarak yapılabilmesi adına yaz kamplarında spor liderleri görev almıştır (Fatma Reşide, 1926'dan aktaran Sarıkaya, 2005).

Himaye-i Etfal gibi cemiyetlerin gerekliliğini 1924 yılında düzenlenen Çocuk Kongresinde Dr. Besim Ömer Paşa şu sözlerle aktarmıştır: “...*Son zamana kadar Darüleytam müesseselerine ihtiyaç hissedilmiyordu. Lakin savaşlar ve iktisadi buhran ve içtimai sorunlar bugün bizleri Darüleytamlar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi teşkilatları kurma ihtiyacı doğmuştur....*” (Besim Ömer 1924’ten aktaran Sarıkaya, 2011).

Cemiyetin Kars Şubesinde 23 Nisan töreni etkinlikleri amacıyla 1929 yılında idman yarışmaları düzenlenmiştir. Yine aynı gün Gürbüz Türk Çocuğu müsabakası yapılmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyetinin Giresun Şubesi kimsesiz çocuklara yemek dağıtımını yapmıştır. Cemiyetin her bir şubesi kimsesiz çocuklara imkânı ölçüsünde yardımcı olmaya çalışmıştır.

Himaye-i Etfal Cemiyetinde Kimsesiz çocukların banyo yapabilecekleri alanlar yapılmıştır. Banyoların yanı sıra havuzlarda yapılmıştır. Cemiyete yapılan kapalı havuzlar ile kimsesiz çocuklara su sporlarının öğretilmesi başlamıştır. Havuzlar kış aylarında sıcak su doldurulmuştur. Cemiyette yüzme yarışmaları da yapılmıştır. Dr. Fuad Bey, çocukların sokaklardan kurtarılarak Cumhuriyete layık bir şekilde yetiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Çocukların Himaye-i Etfal Cemiyetinde oyunlar oynayarak büyümesi için belediyeler tarafından oyun alanları yapılmıştır. Her cemiyetin bahçesinin durumu değerlendirilerek yeni alanlar oluşturulmuştur. Amerika’da çocukların oyun alanlarıyla eğitilmesi ve eğlenmesini gören Dr. Fuad Bey, benzer çalışmayı burada bulunan kimsesiz çocuklara da uygulamak istemiştir. Himaye-i Etfal Cemiyetinin yaptığı oyun alanlarından çocuklar faydalanmıştır. Çocukların oyun aracılığıyla ruh ve beden sağlığının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti, çocukların yalnızca anne ve babaya ait olmadığını, çocukların Türk milletinin ve Türk vatanının bir parçası olduğunu; bu yüzden iyi yetiştirmenin vatan borcu olduğunu söylemiştir. Cemiyetin çocuk yetiştirme hedeflerinin temelinde Atatürk’ün: “*Ulusun, ulus gençlerinin, çocuklarının sağlıkları, sağlamlıkları, gürbüzlükleri üzerine düşündüğümüz çok gerekli bir iştir.*” sözleri bulunmaktadır. Cemiyetin Pazarcık Şubesi, 1928 yılında kimsesiz çocuklar için güreş yarışması düzenlemiştir ve bu yarışmayı Mustafa Kemal Atatürk ile Kazım Karabekir Paşa beraber izlemiştir. Cemiyet Türk sporuna sporcular yetiştirmeyi de düşlemiştir. Cemiyetin kimsesiz çocuklara yönelik düzenlediği diğer etkinlikler arasında bisiklet yarışları ve futbol bulunmaktadır. Himaye-i Etfal Cemiyeti Mersin Şubesi bir bahçe satın alarak kimsesiz çocukların tenis oynaması için tenis kortu yaptırmıştır. Türkler, 1929 yılında 23 Nisan- 29 Nisan tarihleri arasını “*Çocuk Haftası*” ilan etmiştir ve Çocuk haftası ilan edilen tarihlerde çeşitli spor müsabakaları düzenlemiştir (Sarıkaya, 2011: 111- 273).

Himaye-i Etfal döneminde de Türkler, kimsesiz çocukların sportif etkinliklerini aksatmamıştır. Onlara özel çocuk haftası ilan etmiştir. Dr. Fuad Bey'in yaptırdığı oyun sahaları daha önce bahsettiğimiz Fröbel'in oyun sahaları yaklaşımına benzer bir tutum içermektedir.

Atatürk, 23 Nisan'ı geleceğimizin mirasçıları olan çocuklara armağan etmiştir. Çocukların bir milletin devamlılığı için önemli olduğu düşüncesini bütünüyle benimseyen Türk milleti, Kimsesiz çocuk sorununa bulduğu her fırsatta sportif faaliyetler aracılığıyla çözüm üretmeye çalışmıştır. İstanbul Himaye-i Etfal, Ankara Himaye-i Etfal derken sonunda Türkiye Himaye-i Etfal şeklini alan kurum daha sonraları Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu olarak revize edilmiştir.

Himaye-i Etfal Cemiyetini temsilen kullanılan logolar da zaman zaman değişmiştir. Himaye-i Etfal'in, Çocuk Esirgeme Kurumu olmasıyla birlikte 1921 logosu yeniden kullanılmıştır.

3. Şekil Himaye-i Etfal Cemiyeti logoları.

4.5. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu

İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyetinin kurulmasından sonra Ankara'da da bir Himaye-i Etfal Cemiyetinin ve ona bağlı şubelerin kurulması, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun temellerini oluşturmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti sırasında yaşanan birtakım olaylar, Mustafa Kemal Atatürk'ün müdahalesi ve yardımıyla düzene girmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliği yaparken Himaye-i Etfal Cemiyetini himayeleri altına almıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından kimsesiz

çocuklar yararına düzenlenen etkinliklerde bulunmuştur. Yine Atatürk'e, Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından desteklerinden dolayı madalya verildiği bilinmektedir. Atatürk'ün cemiyete olan bu tutum ve bağlılığı cemiyeti resmî bir cemiyet konumuna getirmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Birinci Dünya Savaşı esnasında bile kimsesiz çocuk sorunuyla ilgilenmiştir. Cumhuriyet'ten sonra kimsesiz çocuklar için yeni düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde, kimsesiz çocuk sorununun Çocuk Esirgeme Kurumu aracılığıyla çözülmeye çalışılması; yetersiz bir müdahale yöntemi gibi algılanabilir, Çocuk Esirgeme Kurumunun çalışmaları çıkarılan kanunlar ile desteklenmiştir. 1926 senesinde uygulanmaya başlayan Medeni Kanunda yer alan 272 ve 274. Maddeleri ile çocuklarının bakımıyla ilgilenmeyen anne ve babadan, çocukların devlet eliyle alınması hakkı tanınmıştır. 1930 yılında da daha kapsamlı olan Umumi Hıfzısıhha Kanunu çıkmıştır. Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile anne ve babası ölmüş, ailesi tarafından terk edilmiş çocuklar ile ilgili hüküm Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyetini kuran Dr. Fuad Umay, yalnızca çocuklar ile ilgilenecek bir bakanlığın kurulması gerektiğini düşünmüştür. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisini yasama yılında yaptığı konuşmasında: *"...Kızılay, Çocuk Esirgeme, Müdafaa-i Hukuk, Asker Ailelerine Yardım Kurumları gibi kuruluşların ve özellikle Kızılay'ın yaptığı çalışmalar her türlü övgünün üstündedir. Vatanın kurtulması uğrunda şehit olanların yetimleri bütçenin imkânı oranında yer yer kurulan yetimhanelere yerleştirilmelidir. Bugün devlet tarafından açılan yetimhane kurumlarında on bine yakın yetim bulunmaktadır. Savaşın özellikle Yunan sataşması sonucu olarak, hükümetin, ulusun şefkatli göğsüne ve korumasına bıraktığı yetimlerin sayısı fiilen koruduğu yetimlerin sayısına oranla, ne yazık ki, en aşağı yirmi kat daha fazladır. Kısacası, bu yürekler acısı sayının büyük bir kısmı ülkemiz halkında bulunan insanlık duyguları sayesinde çocukları öldürücü sefaletten korumuş bulunmaktadır. Bununla birlikte, mevcut kurumlarımızın hiç olmazsa yirmi bini aşan bir sayıyı içerebilecek derecede büyütülmesi gereklidir...."* demiştir (Acar, 2005: 52-54).

Atatürk, kimsesiz çocuk sorunuyla alakadar olan kurum ve kuruluşlara emeklerinden dolayı teşekkür etmiştir. Ülkede yaşanan çocuk sorununun bilincinde olduğunu ve bu konuyla ilgili alınabilecek tedbirleri sıralamıştır.

Çocuk Esirgeme Kurumunun temel düşünce anlayışının temelinde kimsesiz çocukların güvenle korunması düşüncesi bulunmaktadır. Çocuk Esirgeme Kurumu da çalışmalarını bu amaç doğrultusunda yapmıştır. Kimsesiz çocukların en iyi şartlar içinde okutulması, memlekete ve Türk milletine hizmet edebilmeleri için ilimden faydanılması, kimsesiz çocuklara aile ortamının ve şefkatinin sunulmasına yönelik çalışılmıştır. Çocuk

Esirgeme Kurumu, çocuk sorununa daha bütüncül bir anlayışla yaklaşmıştır. ÇEK⁴, yalnızca annesi ve babası olan çocukların bakımıyla ilgilenmemiştir. Çocuk mahkemelerinin açılması, kreş gibi yerlerin açılması, çocuk bahçelerinin yaygınlaşması, Çocuk Esirgeme için kulüplerin kurulması gibi işleri yürütmüştür. ÇEK'in açtığı oyun bahçelerinde voleybol, basketbol gibi spor branşları yaptırılmıştır (Elmacı, 2023: 42-44).

Mustafa Kemal Atatürk ile daha da güçlenen Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1935 yılında Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını almıştır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını 46 sene daha kullanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından Türkiye Çocuk Kurumunun işleyişinde birtakım sıkıntılar meydana gelmiştir (Acar, 2005: 56). Cemiyetin adını değiştirmesinde Atatürk döneminde yaşanan dil devrimi etkili olmuştur.

Gürbüz çocuklar yetiştirmek amacıyla Atatürk döneminde ve sonrasında spor kulüpleri açılmıştır. Kimsesiz çocuklar parti programında da yer alan bu politika aracılığıyla sportif faaliyetler yapmaya devam etmiştir. Kalender Ziraat Yurdu, Öksüzler Yurduna dönüştürülerek kimsesiz çocukların spor yapması için alanlar oluşturulmuştur. Atatürk döneminde başlayan tarihi Kırkpınar Güreşleri organizasyonunun yürütücüsü Çocuk Esirgeme Kurumu olmuştur. Modern Türkiye'nin kurulmasında Kimsesiz Çocuklar ve spor birer tuğla olmuştur (Konukçu, 2022: 186). Tarihi Kırkpınar Güreşleri, kimsesiz çocuklar için harcanacak ekonominin oluşturulmasında yardımcı olmuştur.

Kızılıklı Yusuf Mahmud Pehlivan tarafından Edirne'de bulunan Çocuk Esirgeme Kurumuna defalarca bağış yapılmıştır. Edirne'de bulunan Darüleytam'ın açılışı Balkan Savaşına kadar dayanmaktadır. Savaş sırasında Enver Paşa, Bulgaristan'da bulunan bir Türk köyünü ziyaret etmiştir. Köyde bulunan kimsesiz ve yoksul çocukları görmüşlerdir. Enver Bey, Trablusgarp Savaşında aldığı yardım parası olan 70 altını devlete vererek burada kimsesiz çocuklar için darüleytam kurulmasını talep etmiştir. Kurulan bu darüleytam, İttihat Terakki Darüleytamı adını almıştır. Bu olaydan yıllar sonra darüleytamlar Çocuk Esirgeme Kurumuna dönüştürülmüştür. Çocuk Esirgeme Kurumunun Kırkpınar Güreşlerini düzenlemesiyle birlikte birçok pehlivan Çocuk Esirgeme Kurumuna yardım yapmıştır (Onur, 20004: 18-20).

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu aracılığıyla yayımlanan “Çocuk dergisinde” çocukların spora özendirilmesine yönelik yazılar yazılmıştır. Çocuk dergisinde sık sık sporun öneminden ve faydalarından bahsedilmiştir. Çocukların spor branşlarını tanıması, yaptığı spor branşında gelişmesi hedeflenmiştir.

⁴ Çek: Çocuk Esirgeme Kurumu.

Dergide cimmastik, futbol, su sporları gibi pek çok branştan bahsedilmiştir. Dergide “*Türk gibi kuvvetli*” sözünün anlamının kavranmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Spor yapmak isteyen çocuklar için farklı farklı branşların nasıl yapılacağı örnekleriyle açıklanmıştır. Çocuk dergisinde, Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu bahçelerine yapılan oyun alanlarından ve bu alanların nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair yazılar yer bulmuştur. Dergide izcilik, tenis gibi branşların kuralları anlatılmıştır. Çocuklara sportmenlik, adil oyun gibi kavramların öğretilmesi için çalışılmıştır (Kılınç,2020: 119-169).

4.6. Hilal-i Ahmer (Kızılay)

Yaşanan savaşların sürekliliği nedeniyle insanların birbirine yardım etmesini kolaylaştıracak, yardımlaşma süresini hızlandıracak kurum ve kuruluşların varlığına yönelik bir ihtiyaç doğmuştur. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için atılması gereken adımlar ancak 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Salib-i Ahmer daha yaygın bilinen adıyla “*Kızılhaç*” cemiyetinin kurulmasıyla yardımlaşmak daha da kolay hâle gelmiştir.

Savaşlarda yaralanan askerlere yardım etmek isteyen, esir askerlerin daha insancıl koşullarda hayatını devam ettirmesini temenni eden, savaşlar yüzünden babalarını veya aile bireylerini kaybeden çocuklara yardım etmek isteyen insanların sayısı savaşlar devam uzamaya devam ettikçe artmıştır.

Kızılhaç cemiyeti, insanların dinini ve dilini ayırt etmeden onların yardımına koşmuştur. Kızılhaç benzerinde kurulan örgütlerin ilk temellerinin III. Haçlı Seferleri sırasında atıldığı düşünülmektedir. III. Haçlı Seferlerinde yaralanan askerlerin tedavi edilmesine Selahaddin Eyyubi tarafından izin verilmiştir. Müslüman karargahlarda yaralı Hrisitiyan askerlerin ve esir düşen askerlerin muayene ettirilmesi, her şartta yardıma muhtaç olanın yardımına koşma anlayışının zeminini oluşturmuştur (Akgün ve Uluğtekin, 2000: 6).

1859 senesinde Avusturya’nın, Fransız ve İtalyan askeri kuvvetlerine kaybetmesiyle biten savaş yerinde gözlemleyen İsviçreli Henry Dunant, savaş meydanında gördüklerini yazıya aktarmıştır. Henry Dunant, hasta ve yaralı askerlerin taraf ayrımı yapılmadan tedavi edilmesi gerektiğini kitabında yazmıştır. Dunant’ın yaralı askerler üzerine ortaya attığı düşünceleri, birçok kral, imparator ve devlet yöneticisi tarafından beğenilmiştir. Dunant’ın fikirlerine destek olan Cenevre Halk İdaresi Derneği, bu konuyu Cenevre’de tartışmıştır. Tartışma sonrasında beş kişiden oluşan bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. 1863 yılı itibarıyla “*Uluslararası Askeri Yaralılara Yardım Derneği*” kurulmuştur (Polat, 2007: 3).

Uluslararası Askeri Yardım Derneği'nin kurulmasından birkaç ay sonra değişik ülkelerden bir araya gelen gayriresmî yetkililer sorunların uluslararası düzeyde yapılacak bir konferans ile çözüleceği konusunda mutabık kalmışlardır. Katılımcılardan olan Dr. Aplla tarafından dile getirdiği haç işaretinin amblem olarak kabul edilmesi fikri, diğer katılımcıların tümü tarafından kabul görmüştür (Akgün ve Uluğtekin, 2000: 9).

Cenevre görüşmeleri yapıldıktan sonra cemiyetin amblemi ve işleyişiyle alakalı kararlar alınmıştır. Beyaz renkte bir zeminin üzerine kırmızı haç işareti konulması kararıyla cemiyetin resmî amblemi belirlenmiştir. Amblem İsviçre bayrağının tersi olmuştur (Dunant, 1964: 74).

İsviçre devleti tarafından konferansa katılmaları amacıyla bütün devletlere davetiye gönderilmiştir. Cenevre'de yapılan konferansa Almanya, Danimarka, İtalya ve Fransa gibi devletler de katılmıştır. Konferansa 16 devletten ve 12 hükümetten delege katılmıştır. Ortak mutabık kalınan sözleşmenin anlaşmaları arasında yaralanan askerlerin milletine bakılmadan tedavi ettirilmesi, yararlı olarak ele geçirilen askerlerin eşyalarının yağmalanmaktan kurtarılması, vefat eden askerlerin kimliği belirlendiyse ailelerine bildirilmesi, savaşa katılan sağlık heyetine gerekli izinlerin verilmesi ve onlara zorluk çıkartılmaması gibi maddeler üzerinde anlaşılmıştır (Sarı, 2010: 5-6). Cenevre'de yapılan görüşmelerde yaralı askerlere müdahale edecek sağlık ekiplerinin tarafsız olarak görülmesi kabul edilmiştir (Battal, 2023: 8).

Osmanlı Devleti mühim olayların yaşandığı o dönemlerde çalkantılı zamanlardan geçmiştir. Bir yandan reformların birbirini takip ettiği, diğer yandan da karanlık zihniyetlerin makam sahibi olduğu dönemleri aynı anda yaşamıştır. Tanzimat Dönemi'yle birlikte büyüyen batılılaşma heveslerini alınan kararların bir kısmında görmek mümkün değildir. Cenevre'de yapılan ilk görüşmeye Osmanlı Devleti delege bile göndermemiştir. Görüşmelere katılmayan ülkeler için ek olarak verilen bir yıllık süreyi Osmanlı Devleti kaçırmamıştır. Fakat Osmanlı'da oluşan ortak fikir, alınan karar ve eylemlerden yararlı bir sonuç çıkmayacağına yönelik olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gittiği ilk kongreye Dr. Abdullah Bey katılmıştır. Dr. Abdullah Bey, Osmanlı Devleti'nin cemiyete katılmasını çok arzu etmiştir. Bu arzusu doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde Cenevre Sözleşmesinin uygulanmasına yönelik elinden gelenden fazlasını yapacağını yetkililere söylemiştir. Paris Kongresi başkanı Kont Saverya'nın Dr. Abdullah Bey'e yazdığı mektup onun azmini kamçılamıştır. Dr. Abdullah Bey, sözleşmenin tarafı olmamızı istese de resmî kurumlar tarafından söylendikleri dikkate alınmamıştır. Yetkililer bu düşüncenin Avrupa'da bile başarıya ulaşamayacağını belirtmişlerdir. Dr. Abdullah Bey, söylemleriyle Ömer Paşa'yı ikna etmiştir. Ömer Paşa'dan sonra Kırımli Dr. Aziz Bey'de

destek vermiştir. Sıhhiye mensubu olan paşaların çağdaş görüşleri, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa'nın önderliğinde “*Mecruhin ve Marda-yı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*” kurulmasına uygun şartları hazırlamıştır (Akgün ve Uluğtekin, 2000: 12-14)

Yenilikleri ve çağın gerekliliklerini yakalayamayan dönemin siyasi iktidarı, devletlerin şahsi menfaatlerinin dışında büyük bir cemiyetin kurulmasını; sivil kişilerin kendisini asker gibi tanımlaması olarak algılamıştır (Yeniaras, 2000: 17).

Savaşlarda diğer milletlerin askerlerinin düşman olarak algılanması değişken bir durumdur. J.J. Rousseau'nun da desteklediği bu düşün Kızılhaç gibi cemiyetleri mecburi kılmıştır. Rousseau: “*Harp şahıslar arasında şahsi bir münasebet değil, devletler arasında bir münasebettir; şahıslar geçici olarak düşman olurlar. Dolayısıyla, silahsız bir asker artık düşman değildir ve yaşamak hakkı bulunmaktadır...*” demiştir. Savaşlarda elinde silahı bulunmayan ya da silahını doğrultmayan herkesi dost kabul eden anlayıştır (Çapa, 2010: 9).

Kızılhaç Cemiyetinin bütüncül bir yaklaşımla yardımlaşma faaliyetleri sürdürmek istemesi, Müslüman kesim tarafından samimi bulunmamıştır. Cemiyetin logosunun Hristiyanlığı çağrıştırmamasından dolayı Müslüman ahali cemiyete temkinli yaklaşmıştır. Kırımlı Aziz Bey'in girişimleriyle Kızılhaç'a alternatif bir cemiyetin kurulması kararı verilmiştir. Beyaz renkli zemin üzerine yarım aylı bir bayrak düşünülmüştür. 1876 tarihinde kurulan dernek Dr. Peştemalcıyan'ın vermiş olduğu öneri doğrultusunda Kızılhaç ile iş birliğine gitmiştir. O sırada yaşanan Osmanlı Devleti savaştadır. Salib-i Ahmer cemiyeti ile birlik içinde çalışabilmek için Beyaz zemin üzerine hilal logosu onaylanmıştır. Bir yıl sonra 14 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti resmen kurulmuştur. Osmanlı- Rus Savaşında verilen askeri kayıplar, cemiyetin gerekliliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kızılhaç Cemiyetinin logosuna tepki olarak çıksa da bu durum anlayışla karşılanmıştır. Dr. Besim Ömer'in 1907 yılında Londra'da gerçekleşen konferansta, haç yerine ay simgesinin kullanılması teklifine bir yaptırım uygulanmadan kabul edilmiştir (Akgün ve Uluğtekin, 2000: 23-31).

2 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti idare kurulu belirlenmiştir. II. Abdülhamit'in, Hilal-i Ahmer Cemiyetini himayesi altına aldığını bildirmesiyle beraber cemiyet devlet nezdinde de varlığını kabul ettirdi ve böylece 14 Nisan 1877 tarihinde resmen kurulmuştur (Çapa, 2010:12). Hilal-i Ahmer'in logosunun, Kızılhaç'a karşı belirlenmiş olması, Hindistan'da yaşayan Müslümanlar başta olmak üzere birçok Müslüman kesimi etkilemiştir. Hilal-i Ahmer bu tutumunun karşılığını Hindistan'dan ve yurt dışından gelen yardımlar ile almıştır. Hilal-i Ahmer'in uluslararası bir kuruluş pozisyonuna gelmesinde bu durumun etkisi büyüktür.

Hilal-i Ahmer Cemiyetinin yurt dışında açtığı şubelerin başında Hindistan gelmektedir. Mısır, Bosna, Güney Afrika gibi birçok yerde şubeleşmeye gidilmiştir. Yurt dışında şubelerin açılmasında Refet Paşa'nın eşinin çok fazla desteği olmuştur (Özaydın, 1987: 40-41). Hilal-i Ahmer Cemiyeti menfaatine Budapeşte'de çocuk şenlikleri düzenlenmiştir. Şenlikleri Salib-i Ahmer ile Hilal-i Ahmer birlikte organize edilmiştir. Şenliklere birçok müttefik devlet katılmıştır ve şenliklerde ciddi bir bağış toplanmıştır (Yıldırım, 2023: 67). Toplanılan paralar kimsesiz çocuklara ve yoksullara harcanmıştır.

Darülaceze, Darülhayr-i Âli gibi kurumlarda II. Abdülhamit'in otoritesinin baskın olduğu söylenebilir. Fakat Hilal-i Ahmer'de bu durum tersinedir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti İttihatçıların desteklediği bir kurumdur.

Türk-Yunan Savaşında Hilal-i Ahmer Cemiyeti iki hasta gemisiyle yaralıları taşımıştır. 1907 yılında Londra'da yapılan konferansa cemiyet adına Dr. Besim Ömer Paşa katılmıştır. Osmanlı- Rus Harbinde değeri anlaşılan cemiyet zamanla atıl bir kurum hâline dönüşmüştür. Meşrutiyetin ilan edilmesi ve iktidarın değişmesinin ardından Hilal-i Ahmer Cemiyeti için yeni bir dönem başlamıştır. Cemiyete yeni azalar katılmıştır, eski azalar da yeniden aktif olmuştur. Balkan Harbinde "*Harp Esirleri Komisyonu*" kurulduğundan dolayı cemiyet daha büyük binaya taşınmıştır. Cemiyet ilk sınavını bazı olumsuzluklara rağmen savaşlarda gösterdiği çabadan dolayı başarıyla vermiştir. Kafkasya Cephesinde ilk iş olarak 500 yataklı hastane yapılmıştır. 1915 senesine kadar cemiyet görevini eksiksiz sürdürmüştür. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Erzincan'da da etkinliklerini artırmak için Erzurum'da bulunan personelinin bir kısmını oraya taşımıştır. Kayseri, Sivas derken cemiyet yardıma muhtaç neresi varsa oraya koşmuştur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti sokaklarda yaşayan kimsesiz çocuklar ile ilgilenmiştir (Tetik ve Karapirirler, 2013: 19-34). Hilal-i Ahmer Cemiyetinin icraat raporları incelendiğinde cephede şehit olmuş askerlerin çocuklarına yardım edilmesine yönelik raporların olduğu görülmektedir. Şehit ailelerinin hayatlarını ekonomik anlamda kolaylaştırmak için iş yerleri tesis edilmiştir (Uluğtekin ve Uluğtekin G., 2013: 208-209). Savaştan dolayı göç etmek zorunda kalan ve göç sırasında ailesini kaybeden çocuklara, annesi ve babasını kaybetmiş çocuklara yetimhane kurularak bakılmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti yaşlı ve çocukların bakımında öncelik göstermiştir (Yücel, 2022: 29).

Hilal-i Ahmer Cemiyeti 500'den fazla kimsesiz çocuğa bakmıştır. Hilal-i Ahmer'in birinci heyeti gibi ikinci heyeti de 500'den fazla kimsesiz çocuğa bakmıştır. Yine cemiyet, Ermenilerin iş bulmasına yardımcı olmuştur. Yusuf Akçura Hilal-i Ahmer Cemiyeti temsilcisi olarak 1916 yılında İsveç ve Danimarka Kızılhaç örgütünde bulunmuştur. İki büyük cemiyetin iş birliği burada da görülmektedir.

1917 yılında Çanakkale’de bulunan depolar askerler tarafından yetimler için yuvaya dönüştürülmüştür. Yetim ve kimsesiz çocukların karnının doyması için aşevleri kurulmuştur. Kimsesiz çocuklar her koşulda düşünülmüştür. (İşler, 2017: 107).

Meşrutiyet’in ilanından sonra kendisini yenileyen Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1919 yılında Aksaray’da çıkan Büyük İstanbul Yangınında çalışmalarıyla göz doldurmuştur. II. Abdülhamit’in tutumundan dolayı devlet tarafından destek görmeyen bir kurum olarak halka yansıyan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, artık kamu tarafından desteklendiğini halka göstermek için her fırsatı iyi değerlendirmeye çalışmıştır. 1910 yılında Sırbistan Kralı’nın karşılanmasında geçiş töreninde Hilal-i Ahmer’de yer almıştır. Sol kollarına taktıkları beyaz renkli, üzerinde yarım aylı pazubent ile cemiyet törende temsil edilmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti görevlileri çetin şartlar altında çalışmışlardır. Cemiyet “*Manuba*” isimli Fransız gemisiyle Tunus’a yardım götürmüştür. Akdeniz Salib-i Ahmer üyeleri gemide bulunan Hilal-i Ahmer personelinin görevlerini ve kimlik bilgilerini vermesine rağmen, İtalyanlar askeri personel taşındığı iddiasıyla Hilal-i Ahmer personellerini tutuklamıştır. Birçok ülke bu duruma tepki göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Şark Kolordusu Komutanı görevini yürüttüğü esnada Derne’de Hilal-i Ahmer çadırlarını ziyaret etmiştir. Türk kadınları da Hilal-i Ahmer’de etkin olarak bulunmuştur. Namık Kemal, Şemsettin Sami gibi isimler kadınların cemiyetlerde olmasına yönelik yazılar yazmıştır. Enver Paşa, Fahrettin Paşa ve Talat Paşa’da cemiyete yardımlarını esirgememiştir. Hilal-i Ahmer depoları savaş döneminde fikirlerin tartışıldığı mekânlar olmuştur (Akgün ve Uluğtekin, 2000: 36- 297). Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yardımların devamlılığı için sık sık kimsesizlere yardım etmenin vatani bir göre olduğunu söylemiştir. İttihatçı paşaların da desteğini alarak bu söylemi propaganda dönüştürmüşlerdir (Şensivas, 2019: 75).

Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurulduğu andan itibaren sıkıntılar ile mücadele etmiş bir kurumdur. Cephe hatlarında canını ortaya koyarak yaralı askerlere yardım etmiş, bombalar altında hastaları tedavi etmiştir. Yardımlaşma kültürünün yoğun olduğu Türk milletinin kadınlarını da yardımlaşma organizasyonun içine almaya çalışmıştır.

Kızılay savaşların dışında doğal afetlerde de milletin yardımına gitmiştir. Darülfayri Âli, Darüşşafaka gibi kimsesiz çocuk sorunuyla da ilgilenmiştir. Bütçesini bağışlar aracılığıyla oluşturan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, maden suyu, rozetler, pullar satarak kimsesiz çocuklar yararına bir bütçe oluşturmaya çalışmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyetinin yayımladığı “*Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası*” gibi eserler ile çocuk ölümlerine, kimsesiz çocukların durumlarına dikkat çekmiştir. Çocuk Esirgeme tarafından zorunlu hâle getirilen çocuk yuvalarına sık sık Hilal-i Ahmer’in kasasından

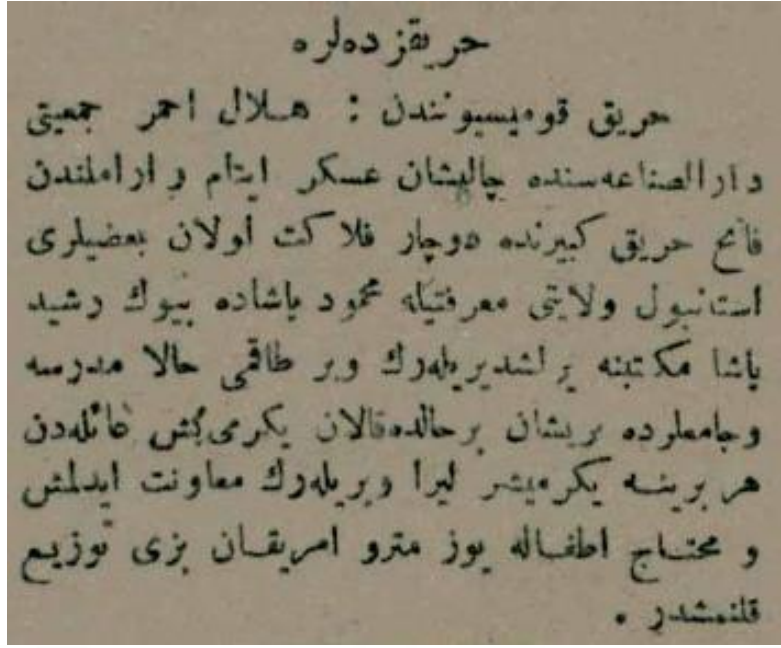
yardımlar yapılmıştır. Kimsesiz çocukların barınma sorunun çözümünü hızlandırmışlardır (Akgün ve Uluğtekin, 2001: 256-266).

Yunan mezalimi sonrasında Türk çocuklarına harcanmak üzere Sovyetler Birliği Hükümeti'nin ve diğer Müslümanların kendi aralarında topladığı toplam 30.000 altın ruble, Hilal-i Ahmer'e teslim edilmesi için TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'da, Sovyet temsilcisi Mdivani'ye teşekkür eden bir mektup yazmıştır (Hacıfettahoğlu, 2010: 22-23).

İngilizler, İzmit'te bulunan Ermeni yetimhanesinin korunmasını istemiştir. Bu istek sonrasında Türk askerleri Ermeni yetimhanesini koruma altına almıştır. Osmanlı Devleti İzmit gibi yerlerde bulunan kimsesiz çocukların han, cami gibi yerlerde toplatılmasını istemiştir. Toplatılan kimsesiz çocuklar bakımlarının üstlenilmesi üzere İstanbul'a gönderilmiştir. İzmit'in düşman işgalinden kurtarılması sırasında kimsesiz çocuklar, Amerikan Kızılhaç Hastanesi ve Ermeni Darüleytamlarının güvenliği için Amerikalı askerler beklemiştir (Sarı, M., 2016: 147-177). Amerikalıların, kimsesiz çocuklara ait yetimhaneye zarar gelebileceği düşüncesine işgal ettikleri topraklarda sarf etmeleri ilginçtir. Benzer bir tutum Urfa Ermeni yetimhanelerinde sergilenmiştir. Fakat orada da işgalciler yetimhaneleri kendilerine siper yaparak Türk milletine ateş etmişlerdir.

Hilal-i Ahmer Cemiyetine yardım edecek ve destekleyecek farklı derneklerin de kurulması için çalışılmıştır. Asker yetimlerinin eğitiminin verilmesi Hilal-i Ahmer'in görevleri arasındadır (İzgöer ve Tuğ, 2013:207-229). Hilal-i Ahmer Cemiyeti yıllığında cemiyete yardım edenler arasında geçen isimlerden birisi de "*Darüşşafa Öğrencileri*" olmuştur. Kimsesiz çocuklardan oldukları için Darüşşafaka'da yetişen öğrenciler de kendileri gibi kimsesizlere harcanması için kendi aralarında para toplamışlardır. Parayı Darüşşafaka öğrencileri adına Şemseddin Efendi cemiyete teslim etmiştir.

Kimsesiz çocuklar ile ilgili sayısız çalışma yürüten ve kimsesiz çocuklar ile ilgili cemiyetlerde yer alan Dr. Besim Ömer, hayatı boyunca hiç evlenmemiştir. Fakat hiç evlenmemesine rağmen Kazım Karabekir Paşa gibi çocuk davasının babası olarak görülmektedir. Bir gazetecinin "*Neden evlenmediniz Paşam?*" sorusuna gülümseyerek "*Evlenseydim kaç çocuğun olabilirdi?*" şeklinde cevap vermiştir. Dr. Besim Ömer, kimsesiz çocukları evlatları olarak görmüştür. Tütün, içki gibi zararlı alışkanlıkların yasaklanmasına da destek verenlerdendir. Dr. Besim Ömer, bir konuşmasında kimsesiz çocuklara yönelik yapılan bağışlar için ilelebet başı yapanlara şükür borcu olduğunu, kimsesiz çocuklar yararına ömrünün sonuna kadar çalışacağını söylemiştir (Besim Ömer, 2010: 27-142).

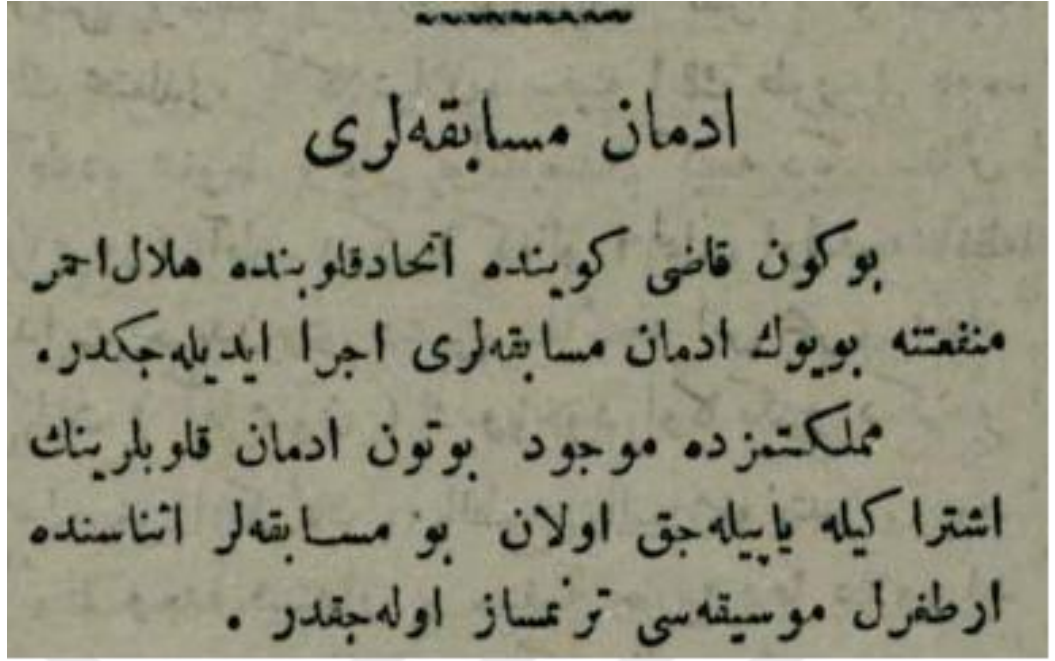

4. Şekil Tesvir-i Efkâr Gazetesi- 21 Temmuz 1918.

4. şekil incelendiğinde, gazete haberinin Harikzadeler (Yanginzedeler) ile ilgili olduğu görülmektedir. Habere göre Hilal-i Ahmer Cemiyeti Daru's Sınaası'nda çalışan yetim asker çocuklarından bazıları ve dul eşlerinden bazıları Fatih yangınına maruz kalmıştır. İstanbul Valiliği okullara yerleştirdiği yetim çocuklara para dağıtılmıştır.

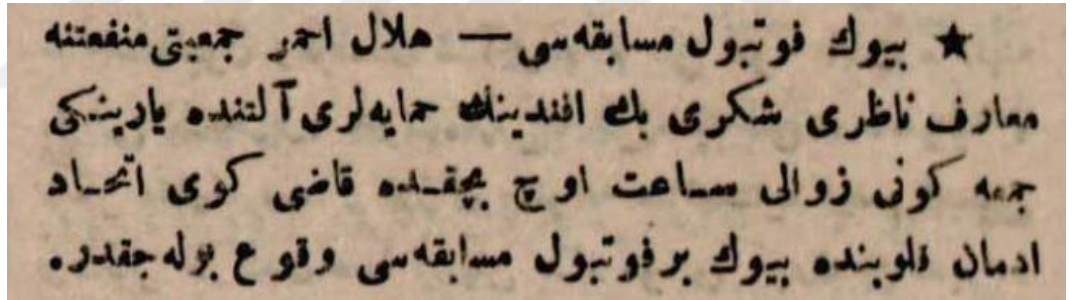
Osmanlı Devleti'nin esir tuttuğu askerlerin durumlarını iyileştirmek için birtakım gayretler gösterilmiştir. Esirlerin evlerindeymiş gibi yaşamlarını devam ettirmesi için Fransız Subaylara oteller tahsis edilmiştir. Eskişehir'de esir tutulan askerlerin futbol oynayacağı mekânlar belirlenmiştir. Yine Eskişehir'de bulunan kamplarda Hintli askerler kriket oynamışlardır. Esir askerlerin her gün idman yapmasına izin verilmiştir (Tetik ve Karapirirler, 2013: 62-89). Esir askerlerin aileleriyle mektuplaşmasına, esir askerlerin durumlarının ailelerine bildirilmesine yardım edilmiştir. Savaş zamanında denetimi Kızılhaç ve Hilal-i Ahmer üyeleri yapmıştır. Sayıları çok az da olsa bazı esir kampların durumunda iyileştirme yapılması istenmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, kimsesiz çocukların haklarını koruduğu gibi esir askerlerin de haklarını korumuştur.

Esir askerlerin spor yapmasına yönelik uygulamalar Seydi Beşir Üsera Kampı gibi Türk askerlerinin tutulduğu yerlerde de uygulanmıştır. Askerlerin uyumsuzluk çıkarmaları spor aracılığıyla önlenmeye çalışılmıştır. Güreş ve futbol gibi branşlar askere motivasyon vermiştir (Feten, 2024:34).

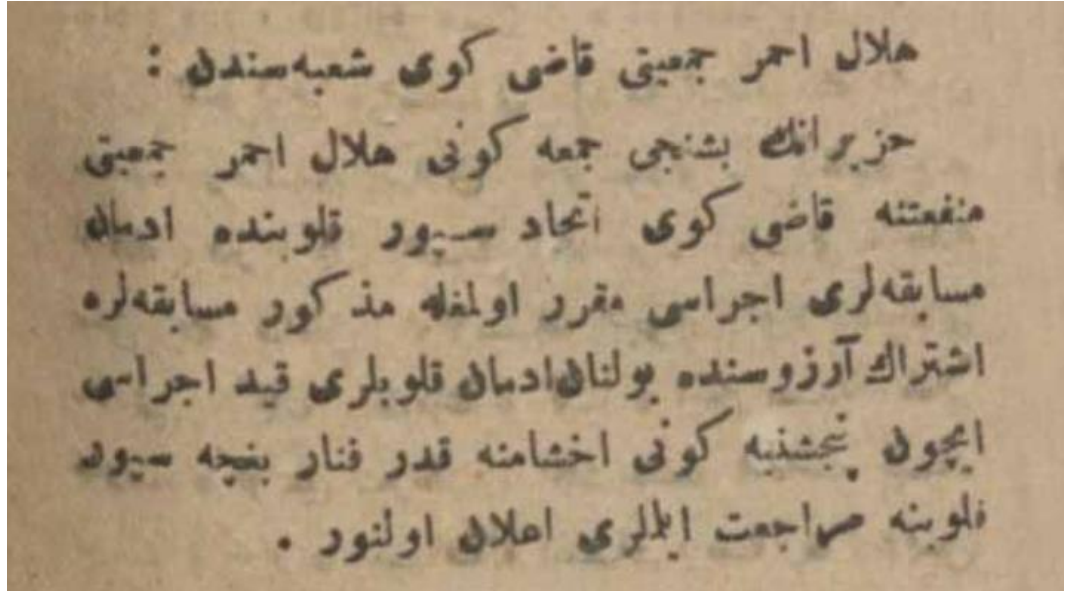
5. Şekil Hilal-i Ahmer yararına yapılacak spor müsabakasına dair.

5. şekil incelendiğinde, 18 Haziran 1915 tarihinde Kadıköy’de İttihat Kulübü tarafından, Hilal-i Ahmer menfaatine büyük bir idman düzenleneceği haberini Tasfir-i Efkâr gazetesi yapılmıştır.

6. Şekil Hilal-i Ahmer menfaatine futbol müsabakası.

6. şekil incelendiğinde, 22 Haziran 1915 tarihinde Maarif Nazırı Şükrü Bey’in nezaretinde yarın (cuma günü) oynanacak olan maçın saatinin üç buçuk olduğu belirtilmiştir. Sabah gazetesinin haberinde İttihat İdman Kulübünde yapılacağından bahsedilmiştir. Kimsesiz çocukların spor yapmasıyla sınırlı kalınmamıştır. Kimsesiz çocuklara yönelik yardımların ve bağışların toplanmasında spor faktörü kullanılmıştır. Özellikle İttihatçıların Hilal-i Ahmer Cemiyetinde kimsesiz çocuklar faydasına sporu kullandıkları söylenebilir. Diğer yardım kuruluşlarında daha az gördüğümüz İttihatçılar, Hilal-i Ahmer’in her sahasında görev almıştır.

7. Şekil İttihat Spor Kulübü ve Fenerbahçe maçı.

7. şekil incelendiğinde, 16 Haziran tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesi spor haberi yer almaktadır. Hilal-i Ahmer yararına cuma günü Kadıköy İttihat Spor idmanı olduğu söylenmiştir. Adı geçen müsabakaya katılmak isteyen spor kulüplerinin perşembe akşamına kadar Fenerbahçe Spor Kulübüne müracaat etmesi gerektiği söylenmiştir.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti İttihat Spor Kulübünün dışında Fenerbahçe gibi spor kulüpleriyle de ortak etkinlikler yapmıştır. Kimsesiz çocukların himaye edilmesine birçok spor kulübü yardım etmiştir

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kimsesiz çocuklara yardım etmek ve doğal afetlerde görev almak için 23 Mayıs 1933 yılında “Gençlik Kızılay Kurumu” kurmuştur (Onur, 2004: 58).

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kütahya Şubesi tarafından halkın desteğini almak amacıyla çiçek dağıtımı gibi çeşitli etkinlikler yapılmıştır. Kütahya Şubesi tarafından yapılan bir diğer etkinlik ise güreş müsabakaları olmuştur. Kütahya’da Hilal-i Ahmer’in düzenlediği sportif yarışmalardan büyük bir gelir elde edilmiştir (Söğütödere, 2012: 84).

Cemiyetin İzmir Şubesinde de Kütahya Şubesinde olduğu gibi spor müsabakaları yapılmıştır. Düzenlenen kayık yarışmasından 3 bine yakın bir gelir elde edilmiştir. Cemiyet şubesi Kırklareli Milletvekili Fuat Bey’in önderliğinde güreş müsabakaları da yapmıştır. Güreş müsabakasına yurt dışından ünlü pehlivanlar da gelmiştir. Türk pehlivanlardan Çoban Mehmet’te güreşe katılanlar arasındadır. Güreşlerin yapılacağı gün Altay ve İzmir Spor maçları da düzenlenmiştir (Yıldırım, 2013: 58).

Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile çalışan spor kulüplerinin başında gelen İttihat Spor Kulübü 27 Eylül 1921 tarihinde idman yarışmaları düzenlemiştir. İttihat Spor Kulübü bu yarışmalardan 2 615 lira gelir elde etmiştir. 2 Kasım 1922 tarihinde Refet Paşa’nın da

katıldığı etkinliklerde 49 760 lira gibi büyük bir para toplanmıştır. Refet Paşa'nın katıldığı etkinlikte, Fenerbahçe ve Altınordu takımları berabere kalmıştır. Takımlar berabere kaldığı için kazanan takım olmamıştır. Kazanan takıma verilmesi planlanan ödül de Refet Paşa'nın buyruğuyla düzenlenecek diğer müsabakaya saklanmıştır. Refet Paşa, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadıköy Şubesini ziyaret etmiştir. Kadıköy Şubesinin yaptığı bir diğer spor müsabakası da güreşler olmuştur. Kartal'da yapılan güreş müsabakasında toplam 22 750 lira toplanmıştır (Özkaymak, 2019: 47).

Hilal-i Ahmer Çorum Şubesinin faaliyetlerine İdman Yurdu Spor kulübü de destek vermiştir. 1921 yılında Çorum'un merkezinde güreş müsabakası organizasyonu düzenlenmiştir. Organizasyondan elde edilen gelir Hilal-i Ahmer Cemiyetine bağışlanmıştır. Benzer etkinlikler Ramazan Bayramı gibi günlerde de tekrar yapılmıştır (Kıran, 2019: 19-35).

Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuasında İsveç Salibi Ahmer'in, Salib-i Ahmer Haftasından dolayı 80 tane spor etkinliği düzenlediği mecmuada neşredilmiştir. Hilal-i Ahmer okurlarına diğer yardımlaşma kuruluşunun faaliyetleri de duyurulmuştur ("İsveç", 1921). Mecmuanın bir sonraki sayısında Hilal-i Ahmer Müsameresinin 1921 yılında düzenlendiğine dair yazı neşredilmiştir. Müsamerede yapılan spor etkinliklerinin izleyiciler tarafından çok fazla alkış aldığı ve beğenildiği yazılmıştır. ("Hilal-i Ahmer Müsameresi", 1921).

Hilal-i Ahmer Cemiyetine İttihat Spor Kulübü dışında Hilal Spor Kulübü de yardım etmiştir. Mecmuanın 14. Sayısında Hilal Spor Kulübü azalarının 1922 senesinde Hilal-i Ahmer Cemiyetine bağış yaptığı bilgisi aktarılmıştır ("Teberruat", 1922).

Türkiye Mecmuası, ağustos ayında yaptığı çalışmaları okurlarına aktarmıştır. Bilgiler arasında Hilal-i Ahmer yararına spor müsabakalarının yapıldığı ve at yarışlarının oynandığı bilgisi verilmiştir ("Hilal-i Ahmer Havadisi", 1924). 1924 yılında yayımlanan Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuasının 40. sayısında Doktor Ferruh Niyazi Bey'in yazısı dikkat çekmektedir. Ferruh Bey, Yenikapı'da bulunan İdman Meydanında kimsesiz çocuklar ve yardıma muhtaçlar için düzenlenen güreş müsabakalarının başladığını duyurmuştur. Doktor Ferruh Bey halkı düzenlenen etkinliklere davet etmiştir (Doktor Ferruh Niyazi, 1924).

Hilal-i Ahmer Cemiyetine yardım eden sporculardan olan Celeb Mustafa Pehlivan cemiyetin semt teşkilatına imkânı dahilinde bağış yapmıştır ("Hilal-i Ahmer Semt Teşkilatı". 1924).

1925 yılında Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Mecmuasının 51. Sayısında İctimai Hıfzısıhha yayımlanmıştır. Spor başlığı adı altında sporun insan vücuduna olan

haydalarından bahsedilmiştir. Açık ve kapalı alanlarda sporun yaygınlaştığı, spor yapılmasının fizyolojik olarak iyi geldiği yazılmıştır. Memlekette bulunan şehir teşkilatlarında ve şehir planlarında spor alanlarının yapımının elzem olduğu belirtilmiştir. Hükümet ve millet olarak yapılacak iş birliğinin birçok spor kulübü açılmasına vesile olacağı söylenmiştir (“İctima-i Hıfzısıhha”, 1925). Türkiye Cumhuriyeti döneminde spor konusunda atılacak adımların kararlılıkları Hilal-i Ahmer Cemiyeti Mecmuasına da yansımıştır. Atatürk’ün de etkisiyle kimsesiz çocuklara yönelik eğitim veren kurumlarda oyun alanlarının yapılmasına yönelik çalışma yürütülmüştür.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası adıyla çıkarılan mecmua zamanla Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuasına dönüşmüştür. Kimsesiz çocuklara yönelik yapılan sportif faaliyetler veya kimsesiz çocuklara harcanacak bütçenin oluşması için yapılan sportif etkinlikler, mecmua içerisinde yer almıştır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Millî Mücadele dönemlerinde gösterdiği başarılarından dolayı TBMM’nin güvenini kazanmıştır. 1923 yılında alınan karar gereğince ismi “Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti” olarak değiştirilmiştir (Çapa, 2010: 24).

1935 yılında Atatürk tarafından Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti, “Kızılay” olarak adını değiştirilmiştir. Kızılay Cemiyeti gençlere ve çocuklara yönelik spor kampları açmış, birçok spor etkinliği düzenlemiştir. Atıcılık, futbol gibi branşlar yaptırılmıştır. Kızılay genel merkezinin onay vermesi üzere Kızılay Maske Spor Kulübü kurulmuştur (Akgün ve Uluğtekin, 2001: 326-327). Kurulan Kızılay Maske Spor Kulübü, Fenerbahçe Spor Kulübü gibi birçok kulüple maç yapmıştır. Kızılay Maske Spor Kulübü, geçmişte kimsesiz çocuklar menfaatine etkinlikler yapan İttihat Spor Kulübüne benzer çalışmalar yapılması amacıyla cumhuriyet döneminde kurumuş spor kulüplerindendir.

4.7. Kazım Karabekir Paşa

Kazım Karabekir Paşa’nın kimsesiz çocuklar için yapmış olduğu işlerin büyüklüğüne ve sayısına baktığımız zaman, kimsesiz çocuklar için kurulan kurumlardan daha fazla çalıştığı söylenebilir. Kazım Karabekir Paşa’nın siyasi gücünün ötesinde onu bugün bile anmamızın nedeni kendisini tamamen kimsesiz çocuklara adanmasıdır. Kazım Karabekir Paşa’nın çocukluk yıllarında spor ile tanışması ve sporu hayatının merkezinde bulundurması, kimsesiz çocukların da hayatlarına sporun girmesine giden yolu açmıştır.

Millî Mücadele’nin verilmesinde emekleri çok büyük olan Kazım Karabekir, hayatını ve yaptığı çalışmalarını kaleme almıştır. Kazım Karabekir Paşa’nın çocukluğundan itibaren ilgilendiği spor branşları yazılarından seçilmektedir.

Kazım Karabekir yazdığı “*Hayatım*” adlı eserinde babasının sportif bir vücuda sahip olduğunu, iyi at bindiğini ve kılıç kullandığını anlatmıştır. Karabekir’in ailesi spor ile yakından ilgilenmiştir. Kazım Karabekir, çocukluk yıllarından itibaren zekâsıyla pek çok öğretmeninin dikkatini çekmiştir. Van’da yaşadıkları zaman kış aylarında kızak sürmekten hoşlandığını dile getirmiştir. Kazım Paşa, mektep yıllarında askeri merasimlerde kafilenin hep en sonuncusu olduğunu ve kafiye yetişemediğinden de bahsetmiştir. Çocukluk yıllarında birçok sporu yapmasına rağmen kondisyonu hedeflediği seviyede olamamıştır. Paşa’nın hayatının bir kısmı da Mekke’de geçmiştir. Mekke’de olduğu yıllarda bir çocuğun başka bir yetim bir çocuğu dövmesi Kazım Karabekir’i kızdırmıştır. Dayak yiyen yetimin hakkını savunmak için Kazım Karabekir de dayak atan çocuğu dövmüştür. Karabekir’in çocukluk yıllarından itibaren yetim çocukların haklarını savunduğunu söylemek mümkündür. Mekke’de geçirdiği yıllar Kazım Karabekir için hep güzel günler olarak kalmamıştır. Mekke’de kaldığı dönemlerde felaketler peş peşe gelmiştir. Önce babası kolera hastalığına yakalanarak vefat etmiş, daha sonrasında da küçük kardeşleri Şevki, mektepte cimnastik yaparken kendisini sakatlamıştır (Karabekir, 2020a: 23-70).

Babasının işinden dolayı çocukluk yıllarında birçok şehri gezme ve o şehirlerde yaşama fırsatı bulan Kazım Karabekir, babasının vefatının sonrasında ailesiyle İstanbul’a dönmek zorunda kalmıştır. Babasını çok erken yaşlarda kaybetmiştir (Doğan, 2022: 5). Küçük yaşında babasız kalan Kazım Karabekir, büyüdüğü zaman kendisi gibi yetim kalanlara ve kimsesizlere babalık etmiştir.

Kazım Karabekir, babasızlığın verdiği burukluğu hayatının her döneminde hissetmiştir. Diğer çocukların babalarından bahsetmesi Kazım Karabekir’in üzüntüsünü daha da artırmıştır. Kazım Karabekir, musiki ile uğraşmaktan, Ziya Paşa ve Namık Kemal’i okumaktan zevk almıştır. Hayatı boyunca kendisini geliştirecek alanlara yönelmiştir. İlerleyen yıllarda Kazım Karabekir, Mehmet Emin Yurdakul gibi isimlerin şiirlerinden besteler yapmıştır ve besteleri kimsesiz çocuklar tarafından seslendirilmiştir.

Kazım Karabekir’in cimnastik dersiyle uğraşması mektep yıllarına dayanmaktadır. Mektepte arkadaşlarıyla dokuz taş gibi oyunlar da oynamıştır. Talimhanede bulunan cimnastik direklerinin çürüdüğünü ve ekonomik sıkıntılardan dolayı yenilenemediğini aktarmıştır. Kazım Karabekir, mektep yıllarında zorunlu olmadığı için cimnastik ile çok fazla uğraşmamıştır ve baş aşağı durmak hoşuna gitmemiştir. Kuleli İdadisini bitirdiği yıllarda da cimnastik dersinden puanı kırılmıştır. Kazım Karabekir, cimnastik branşıyla arasının düzelmediğini ancak bazı hareketlerde kendisini geliştirdiğini söylemiştir (Karabekir, 2020a: 107-115).

Asker olmaya karar verdiği yıllarda bile Kazım Karabekir'in gelecekte bilgi ve birikimi yüksek bir komutan olacağı anlaşılmaktadır. Karabekir, cimnastik gibi bazı spor branşlarını sevmese de öğrenmeye gayret etmiştir. Müzik eğitimi almaya başladığı dönemlerde şiirler de yazmaya başlamıştır. Tiyatro gibi alanlarda da başarılıdır. Komutanlığı dönemlerinde bu kazanımlarını harmanlayarak kimsesiz çocukların eğitiminde bir rol model olmuştur. Çiftçi (2008)'ye göre, Kazım Karabekir Türk milletin aydınlanma sürecine katkısı olan önemli bir devlet adamı olmuştur.

Kazım Karabekir, harbiye yıllarında eskrim merak salmıştır. Eskrim oyununun İtalyan yöntemiyle oynanmasını öğrenmiştir. Perşembe günleri arkadaşlarıyla birlikte yorulana kadar eskrim yapmıştır. Harbiye dönemi Kazım Karabekir'e spor anlamında birçok şey kazandırmıştır. Daha önce babasının iyi at bindiğini söyleyen Kazım Karabekir'in de at binmeye merakı çocukluk yıllarından gelen bir durumdur. Eskrim ve binicilik branşlarına ek olarak yürüyüş idmanlarını da sevmiştir. Kazım Karabekir, İdadi ve Rüştîye yıllarında aldığı notları ve başarılarını not almıştır. İdadi birinci sınıfa gittiğinde cimnastik dersi 20, İdadi ikinci sınıfta 20, İdadi üçüncü sınıfa geçtiğinde de 15'tir. Tam puan 20 olan cimnastik dersinde yalnızca İdadi üçüncü sınıfta puanı düşmüştür. Karabekir, İdadi ve Rüştîye eğitiminde her zaman sınıfında ilk üç kişi arasında yer almıştır. Harbiye yıllarında ise ikinci sınıfta meç kılıç (eskrim) dersinden 20 almıştır. Manastır yıllarında da evinin yakınlarında bulunan 7-8 yaşlarındaki çocuklar ile kaynaşmıştır. Kazım Karabekir hem çocuklara sıraya dizilme gibi ufak şeyleri de gelip gittikçe öğretmiştir. Çocuklara bir şeyler öğretmesi hoşuna gitmiştir ve cihanı ıslah etmek mümkün olsa da çocuklardan böyle bir ordu kurulsay diye içinden geçirmiştir. Türk çocuklarından bir ordu kurma düşüncesi o dönemlerinde oluşmuştur ve o yıllardan 15 yıl sonra Erzurum'da çocuk ordusu kurmuştur (Karabekir, 2020a: 124-204).

Kazım Karabekir'in kimsesiz çocuklardan kurduğu çocuk ordusunda dönemin ilerisinde bir eğitim seviyesinde dersler verilmiştir. Çocukların bakımına titizlikle dikkat edilmiştir. Çocukların meslek edinmeleri ve sportif oyunlar ile büyümeleri için çaba gösterilmiştir.

Doğu Cephesi Komutanlığına atanmasıyla birlikte bölgede bulunan halkın sorunlarıyla ilgilenen Kazım Karabekir, kimsesiz ve yetim kalmış çocukların sığınacakları liman olmuştur. Komutanlığı döneminde sık sık halkın şikâyetlerine derman olmaya çalışmıştır. Uludağ (1997)'a göre, sefil ve biçare olan çocukların okumasına öncülük etmiştir.

Kazım Karabekir eğitim ile ilgili düşüncelerinin temelinde Fröbel, Pestalozzi ve Ziya Gökalp gibi bazı sosyologlar ve birçok pedagog yatmaktadır. Karabekir Paşa'nın

eğitim konusunda ileri sürdüğü fikirlerin arka planında bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Karabekir Paşa, anaokulları düzeyinde verilecek eğitimlerde oyunların olması gerektiğini, spor branşlarının yer alması gerektiğini ve müziğin küçük yaşlardan itibaren verilmesi gerektiğini savunmuştur. İlköğretim seviyesinde bulunan çocukların alacağı beden eğitimi derslerinde, atıcılığın olması gerektiğini söylemiştir. İlköğretim çocuklarına öğretilecek olan atıcılık derslerinde çocukların irade ve karar verme özelliklerinin gelişeceğini düşünmüştür (Köstüklü, 2016: 37-53).

Kazım Karabekir çocuklara yönelik vermiş olduğu mücadelesini “Çocuk Davası” olarak adlandırmıştır. Karabekir’e göre, kimsesiz çocuklar devletin kontrolü altında büyümeli ve eğitimleri çok fonksiyonlu şekilde verilmelidir. Kazım Karabekir, kimsesiz çocuklara yönelik kasabaların olması gerektiğini savunmuştur. Yaşamı boyunca kimsesiz çocukların güvenli şekilde kalabilecekleri alanlar oluşturmaya çalışmıştır. Karabekir Paşa, içinde marşların bulunduğu çocuk oyunları yazmıştır. “İbret” adını verdiği kitabında sportif hareketlere de yer vermiştir. Yine bir başka kitabında “Yetimler Babası” olarak çocuklarına öğütler vermiştir.

Doğu Cephesi Komutanlığına atandıktan sonra Ermenilerin vahşetine tanıklık eden Kazım Karabekir, kimsesiz kalmış çocuklar için bir şeyler yapması gerektiğini daha da idrak etmiştir. Kimsesiz kalan çocukları şefkatiyle sahiplenmiştir. Çocuk yaşta babası kalmanın ne denli zor olduğunu en iyi Kazım Karabekir anlamıştır. Erzurum’da ve birçok yerde yatılı mektepler açarak kimsesiz çocukların barınmasa yardımcı olmuştur. Erzurum ve çevresinde gördüğü Ermeni mezalimine yakından tanıklık etmesine rağmen kimsesiz Ermeni çocukları da himayesine almıştır.

Kazım Karabekir Doğu Anadolu’nun Gürbüzlerine: “Sevgili evlatlarım, biz bu yoksullukta sizi var etmeye çalışıyoruz. Siz de yetişip milletimizi mesut edecek ve memleketi şenlendireceksiniz.” demiştir. Kazım Karabekir yazdığı öğütlerim kitabının terbiye kısmında, vücudun terbiyesine yönelik her gün oyunların oynanması gerektiği söylenmiştir. Karabekir cimmastik derslerini sevmese de kimsesiz çocuklara cimmastik, bisiklet sürme, binicilik gibi branşlar yapmaları konusunda öğütler vermiştir. Kazım Karabekir kitabının ilerleyen kısımlarında kimsesiz çocuklara güreş yapmalarını tavsiye etmiştir. Birbirleriyle kavga etmeden güreşmelerinin yararlı olduğunu, cirit gibi branşlarla da uğraşmaları gerektiğini vurgulamıştır. Kimsesiz çocukların futbol gibi alanlarda da bulunması gerektiğini belirtmiştir. Kazım Paşa kitabının 28. Bölümünde kimsesiz çocukların izcilik dersleri almasının öneminden bahsetmiştir. Çocukların doğada kendi başlarına bilgili bir biçimde kalabilmelerini izcilik dersinin öğretilmesine bağlamıştır. Kitap bayramı, ağaç bayramı gibi birçok bayramı literatüre kazandıran

Kazım Paşa, ilkbaharın sonuna doğru olan zaman diliminde yarışların düzenlendiği idman bayramını ortaya atmıştır (Karabekir, 2020b: 19-143).

Kazım Karabekir tarafından Sıhhiye Mektebi, Sanayi Mektebi, Leyli Eytamlar, Ana Mektepleri gibi birçok eğitim kurumu açılmıştır. Kazım Karabekir'in açtığı mektepler sayesinde her yaştan çocuğa eğitim verilmiştir. Kimsesiz çocukların eğitimini üslenen Kazım Karabekir, şehirde yaşayan halka yönelik kurslar da açmıştır. Mekteplerde spor içerikli derslerin üzerinde ayrıca durmuştur (Tekir ve Tekir, S., 2017: 335).

1919 yılında kimsesiz çocuklara yönelik Erzurum'da kurulan Darüleytam aracılığıyla kimsesiz çocuklar himaye edilmiştir. Darüleytamlara alınan kimsesiz çocukların üstlerine giyecekleri yeni kıyafetler verilmiştir. Kimsesiz çocuklar, Erzurum halkına öğrendikleri oyunları sergilemiştir. Kolordu Mekteplerinde olan çocukların durumları sık sık denetlenmiştir. Kimsesiz çocukların kendi aralarında kaynaşması ve öz güvenlerinin kazandırılması adına eğitsel oyunlar oynatılmıştır. Kazım Karabekir, çocukların gelişimini kuvvetlendirmek için sportif etkinlikler içinde olmalarını istemiştir. Kimsesiz çocukların düşünme kabiliyetini artırmak için satranç ve izcilik alanlarına yöneltmiştir. Çocuklar eğitimler sırasında sıkılmamasın diye eğlenebilecekleri idmanları da yaptırmıştır. Kazım Karabekir, çocukların beden ve ruh gelişimleri için müzik içerikli eğitsel oyunların olması gerektiğini düşünmüştür ve ilan ettiği bayram günlerinde, resmî törenlerde sergilenmesini istemiştir. Yazdığı Şarklı İbret kitabında da yer alan temsilin içerisine oryantiring, güreş gibi branşları almıştır. Çocukların yer ve yön duygularını geliştirmeye çalışmıştır. Kazım Paşa'nın yazdığı temsili kimsesiz çocuklar birçok yabancı bürokrat ve devlet adamı önünde oynanmıştır. Ruslar, Kazım Karabekir'in kimsesiz çocuklara yönelik çalışmalarına yakından şahit olmuştur. Kazım Karabekir'in kolordusunda bulunan askerlerin de yardımıyla kimsesiz çocuklara kızak dersleri verilmiştir (Karabekir, 2015a).

Çocuklara eğitim verecek öğretmenlerin de nitelikli olması gerektiği düşüncesini benimseyen Kazım Karabekir, öğretmenlerin gelişigüzel yetiştirilmemesi gerektiğini savunmuştur. Paşa'ya göre, öğretmenler ihtiyaca göre yetiştirilmelidir. Öğretmenlerin refah düzeyinin artırılmasını söylemiştir. Refah düzeyi artan öğretmenlerin daha verimli olacağını düşünmektedir. Emekliliği gelen eğitimcilerin yerini genç eğitimcilerin alması gerektiğini, emekleri olanların da bir köşeye atılmadan tecrübelerinden yararlanmalıyız demiştir. Kazım Karabekir, kimsesiz çocuklara eğitim verecek öğretmenlerin durumuyla da alakadar olmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulduğunda, etfal kelimesi yerine çocuk demiştir. Daha sonraları da Himaye-i Etfal Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumuna dönüşmüştür (Köstüklü, 2016: 75-82).

Kazım Karabekir'in açtığı mekteplerde kimsesiz çocuklar 23 Nisan'ı coşkuyla kutlamıştır. Güreş müsabakaları yapmış, futbol oynamışlardır. 1920 yılında Çocuklar Ordusu Teşkilatı kurulmuştur. Kazım Karabekir'in kurduğu bu orduyla birlikte çocuklar nizami bir şekilde eğitimler almış, spor yapmıştır. Çocuklar Ordusu tarafından yapılan törenin içerisine futbol maçları, bisiklet yarışları gibi etkinlikler eklenmiştir. Kazım Karabekir'in yazdığı marşlar çocukların mücadele azmini artırmıştır. Kazım Karabekir Paşa bir şiirinde: *Cihan yıkılsa, Türk yılmaz.*” demiştir (Karabekir, 2015b 139). Kazım Karabekir'in bu sözleri kimsesiz çocuklar için birer umut olmuştur. Kimsesiz çocukları içine düştükleri durumdan kurtularak vatana hizmet eden bireyler hâlini almışlardır.

Kazım Karabekir'in kimsesiz çocuklara yönelik uyguladığı eğitim anlayışı iki ayrı temele dayanmaktadır. Bunlardan birisi yaygın terbiye anlayışı, diğeri de organize terbiye anlayışıdır (Gökalp, 1973'ten aktaran Uludağ, 1997). Yaygın terbiye, çocukların toplumun geleneklerine göre yetiştirilmesidir. Böylece toplumun dışladığı, topluma aykırı bireyler olmayacağından dolayı kimsesiz çocukların topluma uyum süreci de kolay olması hedeflenilmiştir. Yaygın terbiyenin olumsuz koşullarından birisi de bireysel yetenekleri geri plana atabilmesidir. Organize terbiye de, çocukların modern ve çağdaş bir şekilde yetiştirilmesidir. Sadece organize terbiyenin olduğu durumlarda çocuklar millî geleneklerinden kopuk bir şekilde yetiştirebilmektedir.

Kazım Karabekir'in ortaya çıkardığı iki harmanlanmış terbiye anlayışıyla birlikte çocukların bireysel yeteneklerinin ayırt edilmesi için çeşitli alanlarda mektepler açılmıştır. Bir yandan millî gelenekler öğretilmiş, diğeri yandan da modern eğitim anlayışı benimsenmiştir. Kazım Karabekir'in eğitimini üstlendiği kimsesiz çocuklar, güreş gibi millî sporlarımızı öğrenirken diğeri yandan da popülerliği yeni yeni artan spor branşlarını öğrenmiştir.

Temsil kolları bulunan mekteplerde spor kulüplerinin olmasına dikkat edilmiştir. Spor kulüplerinde kimsesiz öğrencilerin sosyalleşmesi için alanlar oluşturulmuştur (Keser, 2020: 28).

Kimsesiz çocukların oynadığı tiyatroların ve eğitsel oyunların sergilenme amacı içerisinde barınan değerlerin kimsesiz çocuklar tarafından benimsenmesidir. Çocuklara aşılacak istenen değer ve yargılar doğrudan sözlü bir biçimde anlatılmamıştır. Onun yerine çocukların daha basit anlayabilmeleri için oyunlaştırılmıştır (Bağdatlı, 2010: 138).

Kazım Karabekir'in sahip çıktığı kimsesiz ve yetim çocuklar, Paşa'nın yazdığı oyunları sergilemiştir. Dönemin gazetelerine de haber olan müsamerelerde görevli çocuklar, yazılan senaryo gereğince sahnede güreşmişlerdir. Paşa'nın yazmış olduğu tiyatro oyunlarının içerisinde spor da yer almıştır. Kimsesiz çocukların sahneye çıktıkları her

programda muhakkak bir sportif faaliyet yer almıştır. Kazım Karabekir Paşa hayatının her anında kimsesi çocuklara nasıl daha faydalı olacağını düşünmüştür. Kazım Karabekir Paşa, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın davetlisi olarak katıldığı toplantıda, Paşa'ya fahri başkanlık teklif edilmiştir. Spor ile çocukluğundan itibaren ilgilenen Paşa, gençlerin teklifini kabul etmiştir (Karabekir, 2015a: 395).

Kimsesiz ve yetim çocuklar tarafından Türk Ocaklarında düzenlenen oyunlar Mustafa Kemal Paşa tarafında beğenilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, esas işleri propaganda yapmak olan Bolşevikler'in bile bu kadar etkili ve güzel oyun sergileyemeyeceğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'yı tebrik etmiştir. Kazım Paşa bu oyunların farklı dillerde tercümesinin oynandığını da belirtmiştir (Karabekir, 2001: 166-167).

Kazım Karabekir'in kimsesiz ve yetim çocuklar için açtığı okullardan olan Leyli Eytam İbtidai Mektebinde Beden eğitimi, güzel sanatlar gibi dersler verilmiştir (Köstüklü, 2016: 118).

Kazım Karabekir'in açmış olduğu yurtlarda kimsesiz çocukların bakımlarına da dikkat edilmiştir. Kazım Karabekir Paşa, her çocuğun ayrı havlusunun olması gerektiğini belirtmiştir. Kimsesiz çocukların yataklarının yanlarına onlara ait havlular asılmıştır. Kazım Karabekir Paşa'nın yazdığı oyunlarda kişisel bakım ile ilgili öğütler de yer almıştır.

8. Şekil Eskrim oynayan öğrenciler.

8. şekil incelendiğinde çocukların eskrim oynadığı görülmektedir. O dönemlerde eskrim yerine meç (Kılıç) oyunu denilmiştir. Temelinde askeri eğitimler yattığı için çocuklara öğretilen oyun, zamanla sadece sportif amaçlı yapılmaya başlanmıştır.

Kimsesiz çocukların olduğu Sarıkamış Mektebinin sipariş listesinde futbol topu ve futbol lastiği yer almaktadır. Kimsesiz çocuklara yönelik sportif faaliyetlerin yapıldığının göstergesi bu sipariş listesi olmuştur.

Kimsesiz ve yetim çocuklara verilen sportif faaliyetlerin yer aldığı bir başka eser ise Kazım Karabekir Paşa'nın günlükleri olmuştur. Karabekir Paşa, günlüklerinde kısa kısa notlar almıştır. 23 Nisan 1947 tarihinde, Kızılcahamam'a gitmiştir. Çocukların yaptığı pehlivan güreşlerini ve gösterileri Sarıkamış'ta kimsesiz çocukların yaptığı müsamereye benzetmiştir. Kazım Karabekir Paşa'nın bu ziyaretinin dışında kimsesiz çocukların yaptığı gösterilere katıldığını bilgisi yer almaktadır (Karabekir, 2020c: 1419).

Çocuklara yönelik yazılan temsilden birisi “Çember Yarışı” oyunudur. Çember yarışı: “*Kollarımız kuvvetli, çemberler de kuvvetli..*” dizeleriyle açılır ve çocuklar iki kolunu karşıya uzatarak çemberi tutarlar, ardından çemberi atış pozisyonuna getirirler. Şiirin dizeleri eşliğinde ritmik bir biçimde ellerinde bulunan çember ile akrobatik hareketler yaparlar. Bir başka temsil ise “*Birlik Kuvvettir*” isimli oyundur. Birkaç küçük pehlivan sahneye gelir ve güreş başlar. Ardından büyük pehlivan gelerek küçüklere meydan okur. Karşısına rakip olarak çıkan küçük pehlivanları sırayla yenmeye başlar. Yalnız başına büyük pehlivanı yenemeyeceklerini anlayınca “*beraber*” diye seslenirler. Küçük pehlivanlar birleşir ve büyük pehlivanı yener (Karabekir,1925: 12-16).

Kazım Karabekir, kimsesiz çocuklara bir bütün olarak hareket etmeyi öğretmiştir. Toplum olarak beraber yaşayabilmenin de temelinde bütün olarak hareket etme anlayışı bulunmaktadır.

4.8. Mustafa Kemal Atatürk

Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit'in ve İttihatçıların uygulamaya çalıştıkları modernleşme hareketleri Mustafa Kemal Atatürk döneminde de devam etmiştir. Avrupa gazetelerinde yer alan spor branşlarının tanıtımı tercüme edilerek dönemin gazetelerine aktarılmıştır (Korkmaz, 2021:175).

Gökalp (1961)'a göre, çocuklar anne karnında millî harsı öğrenerek doğmadıkları için okullara giderek eğitim almaları gerekmektedir. Eğitim almadan büyüyen çocukların toplumun manevi birikimlerini iyi kavrayamayacağını düşünmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'te bu bağlamda çocukların okula gitmeleri gerektiğini düşünenlerdendir. Özellikle kız çocuklarının toplumda yerinin artması gerektiğine inanmıştır.

Kimsesiz olduğu için herhangi bir okula gidemeyen çocuklar, toplumun değerlerini öğrenemediği gibi toplumun dışında kalmışlardır. Atatürk, bu durumu düzeltmeye yönelik yenilikler getirmiştir. Birçok kimsesiz ve yetimi evlat edinen Atatürk, onların iyi bir eğitim almasını istemiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak kurulan daha sonraları Çocuk Esirgeme Kurumu olarak bilinen kurumda, düzenlemelere giderek çocukların barınmalarını ve spor yapmalarını desteklemiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, sağlıklı ve gürbüz Türk gençlerinin yetişebilmesi için sporu önemli bir araç olarak görmüştür. Türkiye İdman Cemiyetleri tarafından düzenlenen III. Kurulunda, Türk milletinin evlatlarının sportmen olması gerektiğini savunmuştur (Korkmaz, 2022: 94).

Gürbüz Türk evlatları yetiştirmek gayesiyle okullarda beden eğitimi ve spor dersleri verilmiştir. Okullarda verilen beden eğitimi ve spor ile ilgili derslerin aynısı kimsesiz çocuklara eğitim veren Çocuk Esirgeme Kurumunda da verilmiştir. Atatürk, bir milletin vatansız kalmaması için uğraşmıştır. Atatürk, kurtardığı vatanın devamlılığının çocuklar ile olacağını düşünmüştür. Bu yüzden çocukları geleceğimizin teminatı olarak adlandırmıştır.

Osmanlı zamanında da Darüşşafaka gibi kimsesiz çocukların kaldığı yurtları ziyaret etmiştir. Atatürk'ün evlat edindiğı çocuklardan bazıları: Zehra, Gökçen, Çoban Mustafa, Afet, Sabriye isimli çocuklardır. Millî mücadele döneminde de kimsesiz ve yetim çocuklarla ilgilenmiştir. Atatürk'ün manevi çocuklarından olan Zehra, Amasya Yetim Kızları Yurdunda kalan kimsesiz çocuklardandır. Atatürk, Zehra'yı himayesi altına almıştır (Kılınç vd, 2021:23).

Atatürk döneminde de Türk Ocakları spor faaliyetlerinin yapılmasında kullanılmıştır. Atatürk sporun değerinin vatana ve millete sağlayacağı katkı olduğunu düşünmüştür (Türkmen, 2018: 45-85). Bu nedenle kimsesiz çocuklar, devlet tarafından ya da kamu destekli kurumlar tarafından himaye edilmiştir. Yine Atatürk döneminde kimsesiz çocuklara yönelik sportif çalışmalar çocuk esirgeme ve Kızılay gibi devlet destekli kurumlar aracılığıyla yapılmıştır.

Atatürk, çocuklara verilecek eğitimin herhangi bir din temelli ya da uluslararası değil, millî olması gerektiğini düşünmüştür. Türk eğitim sisteminin gösteriştin ziyade başarıyı hedefleyen bir sistem olması gerektiğini söylemiştir (Giorgetti, 2020: 144-145).

Atatürk'ün kimsesiz çocuklara dair gerçekleştirdiğı sportif çalışmalar aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin yapmış olduğı çalışmalardır. Bu Sebeple Atatürk dönemi içerisinde birçok kurumun barındığı kapsayıcı bir dönem olarak ele alınmalıdır.

4.9. Yabancılarla Ait Yurtlar

Osmanlı'da ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kimsesiz çocuklar ile ilgili kurulan ve yabancılar tarafından desteklenen yetimhaneler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi *Urfa Ermeni Yetimhanesi*'dir. Urfa'nın işgali sonrasında burada bulunan kimsesiz ve yetim çocukların durumu sıkıntıya girmiştir.

Urfa'ya gelen işgalci İngiliz ve Amerika kuvvetleri, sık sık Ermeni yetimhanelerini ziyaret etmiştir. Kendi aralarında ve yetimhanede bulunan çocuklar ile tenis ile futbol oynamışlardır. Urfa yetimhanesinde bulunan kimsesizlere beden eğitimi dersleri de verilmiştir. Millî Mücadele döneminde yaşanan çatışmalardan Urfa yetimhanesinde bulunan çocuklar da etkilenmiştir. Bazı işgalci askerlerin yetimhane duvarlarını kendisine siper ederek Türklere ateş açması sıkıntı yaratmıştır. Urfa'nın kurtuluşundan sonra burada bulunan yetimhane Suriye'ye taşınmıştır (Holmes, 2005: 47-168).

5. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında yapılan reformlar Tanzimat Dönemi sonrasında hareketlilik kazanmıştır. Birçok kurumun vizyonu yeniden batılılaşma kapsamında şekillendirmiştir. Eğitim veren kurumların müfredatlarına beden eğitimi ve spor dersleri eklenmiştir. Yaşanan küçük savaşlar Birinci Dünya Savaşına giden dönemi başlatmıştır. Savaşlarda vefat eden askerlerin sayısının artması, kaybedilen topraklardan göçlerin yapılması, yoksulluk ve sefalet gibi ekonomik problemlerin yaşanması özellikle İstanbul gibi şehirlerde kimsesiz çocuk sayısını artırmıştır. Kimsesiz çocukların sokaklarda dillenmesi veya zorla dilendirilmeleri, ahlak dışı işlerde çalıştırılmaları; iktidarda bulunanların kimsesiz çocuk sorununa daha fazla yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Topraklarını ve siyasi gücünü uluslararası arenada kaybeden devlet yetkilileri, misyonerlik faaliyetlerini engellemek ve eğitim ile buhran dönemlerinden kurtulmayı hedefleyerek yeni kurum ve kuruluşlar açmıştır. II. Abdülhamit'in açtığı Darülaceze gibi kurumlar ile misyonerlik faaliyeti engellenmeye çalışılmıştır. Azalan genç nüfus karşısında kimsesiz çocukların da topluma kazandırılması gerektiği düşünülmüştür. Kimsesiz çocukların öz güvenlerinin ve sosyal aidiyet duygularının yeniden oluşabilmesi, sportif faaliyetlere ve beden eğitimi derslerine bağlanmıştır. Kimsesiz çocukların barındığı kurumların müfredatına beden eğitimi dersleri eklenmiştir. Kimsesiz çocuklara beden eğitimi dersleri vermesi amacıyla öğretmenlere para ödenmiştir. Beden eğitimi ve spor alanında öğretmenin bulunmaması durumlarında dersleri askeri subaylar vermiştir.

Dezavantajlı çocukların topluma yeniden kazandırılmasında sporun pozitif etkisi olduğu başka dezavantajlı gruplara yapılan çalışmalarda da görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin ardından Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde de kimsesiz çocuklar bir sorun teşkil etmiştir. Devletin devamlılığı için nesillerin kalifiyeli yetiştirilmesi gerektiğini düşünen Atatürk ve Kazım Karabekir gibi dönemin münevver kişileri ve kurumları kimsesiz çocuk sorunuyla ilgilenmiştir. Kimsesiz çocuklara yönelik sportif faaliyetlerin kimsesiz çocuklar üzerinde olumlu sonuç verdiği düşünülmektedir. Kimsesiz çocukların anıları da bu durumu destekler niteliktedir.

Geçmişte Osmanlı Devleti ve Türkiye'de kimsesiz çocuk sorununa karşı üretilen uygulamalar görülmektedir. Bu uygulamalar, günümüzde ve gelecekte yaşanabilecek kimsesiz çocuk sorununa karşı yeniden uygulanabilirler. Bu bağlamda yaşadığımız 6 Şubat depremi gibi çocukları doğrudan etkileyen ve kimsesiz çocuk kavramını yeniden canlandıran olaylar sonrasında, sportif faaliyetler iyileştirme aracı olarak kullanılabilir.

Çalışmanın sınırlılıkları Tanzimat Dönemi sonrasında Erken Cumhuriyet Dönemine kadar tutulduğundan, yapılacak yeni araştırmalarda benzer tarihlerde diğer ülkelerin ve milletlerin kimsesiz çocuk sorununa bakışı değerlendirilebilir.

Henüz arşivde yer almayan verilerin bulunması durumunda çalışmanın içeriği genişletilebilir. Kimsesiz çocuklar ile ilgili çalışmaları bulunan kişilerin sayısı artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2005). *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)*, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yayınları, 1. Baskı, ISBN 975 98736-2-1, Ankara.
- Ağkurt, E. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Spora Katılımın Sosyalleşmeye Etkisi*, Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, tez nu: 489670.
- Âşık Paşa. (2000). *Garib-nâme*, Yavuz, K. (Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları, 1. Baskı, ISBN 3990000004612, Ankara.
- Ahmet Cevdet Paşa. (1309). *Tarih-i Cevdet*, C.12, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 277-279s.
- Akçura, Y. (1927). Millî şuur ve insani vicdan, Himaye-i Etfal'a yardımı emreder, *Gürbüz Türk Çocuğu Mecmuası Çocuk Gününe Mahsus Fevkalade Nüsha* 23 (Nisan 1927): 12s.
- Akçura, Y. (1928). Ana Cemiyet, *Gürbüz Türk Çocuğu*, XXI, Haziran 2s.
- Akgün, S. K. ve Uluğtekin, M. (2000). *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, TDV Yayıncılık, 1. Baskı, ISBN 975-95070-3, Ankara.
- Akgün, S. K. ve Uluğtekin, M. (2001). *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, Türk Hava Kurumu Basımevi, 1. Baskı, ISBN 975-95070-7-2, Ankara.
- As, İ. (2022). *Bir sosyal hizmet kurumu olarak Darüleytam*, Nobel Yayıncılık, 1. Baskı ISBN 978-625- 433- 728-4, Ankara.
- Atsız, H.N. (1932). Bize bir gençlik lazımdır, *Atsız Mecmua*, 1(12), 1-3s.
- Atsız, H. N. (1952). Veda, *Orkun dergisi*, 1952(68), 7s.
- Atsız, H.N. (1968). Sağcı kimdir?, *Ötüken dergisi*, 1968(50), 4s.
- Araz, Y. (2013). *16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına Osmanlı toplumunda çocuk olmak*, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, ISBN 978-6051051185, İstanbul.
- Bağdatlı, M. (2010). Kâzım Karabekir'in uygulamalarında yaşayarak öğrenme ve eğitici drama, *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (23), 121-140s.
- Bakılcı, A. (2019). *Korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik çocuk evleri modelinin tarihsel süreci ve mutlu yuva derneği örneği*, yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 557257.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1964). *Pedagojide ihtilal*, Anadolu Matbaası, 1. Baskı, İstanbul.

- Bastık, C., Erkan, M. ve Gümüşdağ, H. (2023). Sporun bedensel engelli bireylerin sosyalleşmesine etkisinin incelenmesi, *Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(1), 2023, 1-12s.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MF.HYR, 18/109.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA, MF.MKT 1166/71 Lef 1-5-6-7, 8 Muharrem 1329 (9 Ocak 1911).
- Battal, S. F. (2023). *Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin doğal afetlerdeki faaliyetleri (1911-1922)*, Yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum, tez nu:832296.
- Besim Ömer, (1903). *Darülaceze Irzahanesi*, İstanbul.
- Besim Ömer, (1924). *Etfale muavenet beynelminel ittihadı 1924 Çocuk kongresi*, 23-24s.
- Besim Ömer, (2010) *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans*, Hacıfettahoğlu, İ. (Haz.), Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 1. Baskı, ISBN 978 975-00444-22, Ankara,
- Birol, N. (2017). II. Abdülhamid dönemi hayır kurumlarından Darülaceze'nin yapımı ve Halil Rıfat Paşa'nın çalışmaları, *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 5(13), 33-53s.
- Burgaç, M. (2018). Savaşın çocukları: İkinci Dünya savaşı yıllarında İstanbul'da sokak çocukları sorunu ve çözüm arayışları, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 174-180s.
- Cem, İ. H. (2010). *İmkânsız hayatlar Darüşşafaklıların anıları (1873- 1950)*, Kalkedon Yayınları, 1. Baskı, ISBN 978-605-5679-37-8, İstanbul.
- Cengiz, G.H. (2019). *II. Abdülhamid dönemi Osmanlı sosyal politikalarında çocuk*, doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, tez nu: 580952.
- Cengiz, G. Ş. T. ve Kılınç, F. E. (2016). Erken çocukluk dönemini koruma altında geçirmiş bireylerin aile ve devlet metaforlarının belirlenmesi, *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 158s.
- Ceride-i Resmîye, 7 Şubat 1337, Nu:1.
- Cevger, G. (2021). Amasya sancağında avarız vergisi uygulamaları (1691 1798), *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 217-235s.
- Çağatay, S. (1977). Türkçede çocuk kavramı, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 25(1977), 1-16s.
- Çağlar, D. (1973). Türkiye'de korunmaya muhtaç çocuklar ve eğitimlerine genel bir bakış, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 59-111s.

- Çapa, M. (2010). *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, ISBN 978-605-5599-00-3, Ankara.
- Çavdaroglu, M. (2023). *Kuruluşundan Cumhuriyete bir eğitim kurumu: Darüşşafaka*, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 844296.
- Çelik, N. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nda yoksul ve kimsesiz kız çocukları: kontrol, ıslah ve terbiye: 1850-1920*, Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, tez nu: 537998.
- Çetin, E. (2023). Osmanlı'da kimsesiz definleri: XVIII. yüzyılda Üsküdar örneği, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 49, 22-23s.
- Çiçek, N. (2020). Erken cumhuriyet döneminde kimsesiz çocuklar olgusuna dair bir vaka takdimi ve analizi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 60(2), 964-966s.
- Çiçekçi, N. (2020). *Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinden günümüze Türkiye'de eğitim politikalarında değişim sorunsalı*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 609105.
- Çiftçi, A. (2008). Cumhuriyet modernleşmesi ve Kazım Karabekir, *Muhafazakar düşünce dergisi*, 5(18), 189-216s.
- Çılgın, A. S. (2004). Genç cumhuriyetin ütopyası: "Gürbüz Türk Çocuğu", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 99-119s.
- Coalter, F. (2007). *A wider social role for sport: Who's keeping the score?*, London, Uk: Routledge, 47-66.
- Dalar, M. (2022). *Kuruluştan Cumhuriyet'e Darüşşafaka'da eğitim (1863-1923)*, Yüksek lisans tezi, Hatay Mustafa Kemal Atatürk Üniversitesi, Hatay, tez nu: 737970.
- Darüşşafaka (t.y.). *Darüşşafaka'nın kurucuları*, 10 Ocak 2024 tarihinde, <https://www.darussafaka.org/hakkimizda/cemiyet/kurucular> adresinden erişildi.
- Deniz, B., ve Öztaş, S. (2020). Dr. Fuad Umay ve çocuk esirgeme kurumu faaliyetleri, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 558 580s.
- Doğan, A. (2022). *Atatürk Döneminde Kazım Karabekir'in rolü*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, tez nu: 754757.
- Doktor Ferruh Niyazi (1924). Muktebesat, *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 4(40), 69 1824-1825s.

- Dörtkol, F. (2023). 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın tarihçesi: Himaye-i Etfal Cemiyetinin katkıları, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(1), 145-158s.
- Dunant, J. H. (1964). *Bir Solferino Hatırası*, (Arpacıoğlu, N. Çev.) Türkiye Kızılay Derneği, Ankara.
- Düstur (1895). *Birinci Tertip 1289-1322*, İstanbul; Ankara: Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, 43-48s.
- Ekrem, S. (2024). Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın yoksulluğu ile mücadelede Darülaceze'nin rolü, *Journal of Anglo-Turkish Relations*, 5(1),
- Elmacı, D. (2023). Türkiye'de erken çocukluk eğitimi ve bakımının gelişiminde Çocuk Esirgeme Kurumunun katkıları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 57-76s.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul Osmanbey Matbaası, 1.Baskı İstanbul, 487-494s.
- Ertem, Y. A. (2017). *Yetim çocuklara uygulanan sosyal ve ekonomik destek bağlamında Bayrampaşa Hami-yet projesi örneği*, Yüksek lisans tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova, tez nu: 481794.
- Eski, N. (2007). *Hak ve sorumlulukları bakımından İslam hukukunda yetimler*, Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, tez nu: 217522.
- Fatma Reşide (1926). Çocuk ölümüyle mücadele, *Gürbüz Türk Çocuğu*, IV, Aralık, 3-6s.
- Feten, A.Y.C. (2024). *Seydi Beşir Üsera Kampı'ndan Hilal-i Ahmer'e gelen bazı mektupların değerlendirilmesi*, yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 861186.
- Filiz, N., Erdemli, A., ve Yorulmazlar, M. M. (2017). Bernard Suits' in oyun ve spor anlayışı üstüne (Spor felsefesine dair bir çalışma), *Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 21-29s.
- Gazanker, E. (2014). *XVI. VE XVII. yüzyıllarda Osmanlı toplumunda kimsesiz çocuklar ve evlatlıklar*, Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 370820.
- Giorgetti, F. M. (2020), *Kronolojik ve tematik Türk eğitim tarihi*, Gündüz, M. (Der), İdeal Kültür Yayıncılık, 1. Baskı, ISBN 798-605-2101-15-5, İstanbul.
- Gökalp, Z. (1961). *Millî terbiye ve maarif meselesi*, Diyarbakır Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

- Gökalp, Z. (1973). *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, ISBN 0546615022169, İstanbul.
- Gökçe, B. (1971). *Memleketimizde cumhuriyet devrinde kimsesiz çocuklar sorunu*, T.C. Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Güçtekin, N. (2012). İstanbul'daki özel İslam mektepleri (1873-1922), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* (22), 1-40s.
- Gül, M. F. (2020). Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Aksaray Şubesi/ Aksaray Branch of Turkish Children's Protection Society, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(49).
- Gündüz, A. (1934). *Sinema, sinemacı -ve-*, Hakimiyeti Milliye, 27 Haziran 1934, 3s.
- Güngör, H. ve Gülay Ogelman, H. (2022). Çocuk gelişimi ön lisans öğrencilerine göre “çocuk” kavramı, *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 581-599s. <https://doi.org/10.51460/baebd.901081>.
- Gürbüz Türk Çocuğu Niçin İntişar Ediyor (1926). *Gürbüz Türk Çocuğu*, I, Teşrinievvel, 1s.
- Gürsoy, Ç. (2020). Osmanlı devletinde yetim mallarının sürdürülebilirliği hakkında bir araştırma, *Belgi Dergisi*, 2(19), 2084-2087s.
- Hacıfettahoğlu, İ. (2010). *Millî Mücadelede Hilal-i Ahmer*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 3. Baskı, ISBN 978-975-00444-1-0, Ankara.
- Hazar, Ö. (2021). *Darüşşafaka'nın doğa tarihi koleksiyonunun bilim tarihi açısından değerlendirilmesi*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 709668.
- Hergüner, G. (1992). Eğitim-spor ilişkisi, *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 7(1), 63-66s.
- Hilal-i Ahmer Havadisi (1924). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 4(38), 1702s.
- Hilali Ahmer Müsameresi (1921). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 1(3), 69-70s.
- Hilal-i Ahmer Semt Teşkilatı (1924). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 4(36), 1557s.
- Holmes, M. C. (2015). *Anadolu'da savaş hatları arasında Urfa'da Ermeni Yetimhanesi*, Yaba Yayıncılık, 1. Baskı ISBN 975-386-107-9, İstanbul.
- İmamoğlu, O. (2014). Spor- sağlık ilişkisi, *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 7(1), 64-66s.
- İctima-i Hıfzısıhha (1925). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 6(51), 2494-2496s.
- İnalcık, H. (2020). *Kısa Osmanlı tarihi*, Kronik Kitap, 1. Baskı, ISBN 9786258431667, İstanbul.

- İnan, A. (2024). *Medeni Bilgiler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 5. Baskı, ISBN 9789751600462. Ankara.
- İnce, A. (1992). *Bir eğitim kurumu monografisi Darüşşafaka*, yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, tez nu:020377.
- İnce, Z., Kasapoğlu, A., ve Sezek, S. (2015). Korunmaya muhtaç kimsesiz çocukların devam ettikleri okulların yöneticilerinin bu çocukların sorunlarına ve sorunların çözümlerine yönelik mesleki donanımları, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 39(39), 97-119s.
- İsveç (1921). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 1(2), 41s.
- İşeri, M. (2014). *Osmanlı çocuk koruma sistemi ve darüleytamlar (1851-1923)*, Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, tez nu: 419142.
- İşler, T. (2017). *Birinci Dünya Savaşı sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çanakkale Cephesi'ndeki faaliyetleri*, Yüksek Lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar tez nu: 464548.
- İzgöer, A. Z. Ve Tuğ, R. (2013). *Padişah'ın himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911- 1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, 1. Baskı, ISBN 978-605-559914-0, Ankara.
- İşık, E. (2023). Cumhuriyet'in gülbüz çocukları, *Dumlupınar University Journal of Social Science/ Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (75).
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk millî kültürü*, Ötüken Neşriyat, 3. Baskı, ISBN 978-975-437236 6, İstanbul, 219-221s.
- Kapıcı, H. Z. (2012). *Yetimlere yönelik bir eğitim kurumu Darülhayr-i Âli*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Konya, tez nu: 323410.
- Kapıcı, H. Z. (2016). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yetim*, Kriter Yayınevi, 1. Baskı, ISBN 978-605-9336-39-0, İstanbul.
- Kapıcı, H.Z. (2019). *Darülhayr-i Âli*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 1. Baskı, ISBN 978-975-17-42797, Ankara.
- Karabekir, K. (1925). *Şarkılı İbret*, Bahriye Matbaası, 1. Baskı, İstanbul.
- Karabekir, K. (2001). *İktisat Esaslarımız*, Emre Yayınları, 1. Baskı, ISBN 975- 8496-34-4, İstanbul.
- Karabekir, K. (2015a). *Çocuk davamız*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, ISBN 978-975-08 3377-9, İstanbul.
- Karabekir, K. (2015b). *Benlik*, Kazım Karabekir Vakfı, 1. Baskı, İstanbul.
- Karabekir, K. (2020a). *Hayatım*, Yapı Kredi Yayınları, 7.Baskı, ISBN 978-975-08-1528-7, İstanbul.

- Karabekir, K. (2020b). *Öğütlerim*, Ediz Yayınevi, 1.Baskı ISBN 978-605-68417-2-9, Bursa.
- Karabekir, K. (2020c). *Günlükler*, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, ISBN, 978-975-08-1691 8, İstanbul.
- Karaca, A. M. (2019). *II. Abdülhamid dönemi sergi çalışmalarına bir örnek: 1891 Dârülaceze sergisi*, Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük, tez nu: 608326.
- Karaçoban, S. (2019). *Spor yapan terör gazilerinin sosyalleşme düzeylerinin incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 600395.
- Karadoğan, U. C. (2024). Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin Sinop ve nahiyeleindeki şubeleşme gayretleri ile faaliyetleri (1921-1932), *BENGİ Dünya Yörük Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2024(1), 87-111s.
- Karataş, E. Ö., Savaş, B. Ç., ve Karataş, Ö. (2021). Beden eğitimi, spor ve oyunun sosyalleşme üzerine etkisi, *Kafkas Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-16s.
- Karataşer, B. (2020). Darülaceze'nin kuruluş gelir giderleri üzerine bir değerlendirme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2),93-810s.
- Karataşer, B. (2020). Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin gelirleri üzerine bir değerlendirme, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 551-568s.
- Kaşgarlı, M. (2020). *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Ercilasun, A.B. ve Akkoyunlu Z. (Der), ISBN 9789751628374 Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Kavak, Ş., ve Coşkun, H. (2017). Erken çocukluk eğitiminde eğitici materyal geliştirmenin önemi, *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 11-23s.
- Kaya, B., ve Tuncel, S. (2019). Spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin sosyalleşme düzeylerinin incelenmesi, *Spor Eğitim Dergisi*, 3(3), 20-31s.
- Kazıcı, Z. (2003). *Osmanlı vakıf medeniyeti*, Bilge Yayınları, 1. Baskı, ISBN 789-758-364 695, İstanbul.
- Keçeci Kurt, S. (2016). An Educational Pioneer: Darüşşafaka(Abode Of Compassion), *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2).
- Keser, D. (2020). Kazım Karabekir Paşa'nın yetim çocukları Himayesi üzerine bir değerlendirme, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 15 37s.

- Kesgin, S. (2016) *Osmanlı'nın son döneminde kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların eğitimi ve topluma kazandırılması: Kastamonu örneği*, *Dini Araştırmalar* 135-158s. <https://doi.org/10.15745/da.280607>.
- Kesler, K. B. (2023). Osmanlı devletinde muhacir çocuklar, *On dokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1), 23-35s.
- Kılıç, M., ve Arslan, A. (2018). Parçalanmış aileye mensup lise öğrencilerinin sosyalleşmesinde sporun etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 505-517. <https://doi.org/10.17755/esosder.340831>
- Kılınç, B. (2020). *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu ve Çocuk dergisi: aktörler ve söylemler (1936-1948)*, Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, tez nu: 624821.
- Kılınç, M., Değirmenci, R., Kösterelioğlu, İ., ve Orbay, M. (2021). *Kimsesizler sığınağı: Amasya Yetim Kızlar Yurdu*, Pegem Akademi Yayınları, 1. Baskı, ISBN978- 625- 767650-2, Ankara.
- Kıran, K. (2019). *Çorum'da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1912-1932)*, Yüksek lisans tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, tez nu:548602.
- Kıvrım, İ. (2019). Mahalle avârız vakıfları (17. yüzyıl Ayntab örneği), *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmalar Dergisi*, 2/2, 34-49s.
- Kocabaş, E. (2019). *Dilencilik meselesiyle mücadele bağlamında darülaceze*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 579937.
- Kocaman, M. (2013). Darüşşafaka'da fizik eğitiminin başlangıcı, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 14(2), 87-117s.
- Koç, B. (2007). Osmanlı ıslahhanelerinin işlevlerine ilişkin bazı görüşler, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 38-42s.
- Koçu, R. E. (1974). *Darülaceze, İnkılap ve Aka Basımevi*, 1. Baskı, İstanbul.
- Konukçu, C. K. (2022). *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1923-1981)*, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, tez nu: 747834.
- Korkmaz, S. (2021). *Serveti Fünun dergisinden seçme spor makaleleri*, Spor Yayınevi ve Kitabevi, 1. Baskı, ISBN 978-625-7048-26-2, Ankara.
- Korkmaz, S. (2022). *Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde beden eğitimi ve spor alanına Alman etkisi*, Spor Yayınevi ve Kitabevi, 1. Baskı, ISBN 978-625-7048 36-1, Ankara.
- Koştaş, M. (1987). Sosyalleşme, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29, 1(4), 299-302s.

- Köstüklü, N. (2016). *Kazım Karabekir ve Eğitim, Çizgi Kitabevi*, 7. Baskı, ISBN 978-605 4639-49-6, Konya.
- Küre, G. (2021). II. Abdülhamid devrinde ana-çocuk sağlığı kitapları. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 960-991s. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.932642>.
- Lawson, H. A. (2005). Empowering people, facilitating community development, and contributing to sustainable development: The social work of sport, exercise, and physical education programs, *Sport, Education and Society*, 10(1), 135-160s.
- Namal, Y. (2021). Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Çorum Şubesi (1924 1930), *Karadeniz Araştırmaları*, (72), 937-962s.
- Namal, Y., ve Şahin, M. T. (2022). Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi (1921-1930), *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 9(2), 107-138s.
- Okay, C. (1999). *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917- 1923*, Şûle Yayınları, 1. Baskı, ISBN 975- 6841- 08- 7, İstanbul.
- Onur, O. (2004). Edirne Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri, Edirne Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay, 1. Baskı, İstanbul.
- Öntuğ, M. M. ve Erdoğan, S. (2023). Osmanlı taşrasında yetim olmak: Nevşehir örneği (1874-1926), *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 365 367s. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1258010>.
- Özaydın, Z. (1987). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Sâlnâmesi*, Yüksek lisans tezi, İstanbul üniversitesi, İstanbul, tez nu: 060776.
- Özbek, N. (1999). II. Abdülhamit ve kimsesiz çocuklar; Darülhayr-ı Âli, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Şubat 1999, XXXI (182), 76-77s.
- Özbek, N. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal devlet siyaset, iktidar ve meşrutiye t1876-1914*, ISBN 9789750500718 İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, S. (2015). *II. Abdülhamid devri vilayet sanayi mektepleri*, Yüksek lisans tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis tez nu: 415932.
- Özen, İ. (2000). *II. Meşrutiyet'e kadar Islahhaneler ve Darülaceze*, Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, tez nu: 099930.
- Özer, F. F. (2007). *Ziya Gökalp'ın şiir ve mektuplarında kadın ve çocuk eğitimi*, Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, tez nu: 214901.

- Özkaymak, N. (2019). *İstanbul Kadıköy Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin tarihçesi ve 1921-1922 yılları faaliyetleri*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, tez nu: 598280.
- Öztürk, F. (1998). *Toplumsal Boyutlarıyla Spor*, Ankara: Bağırhan Yayınevi, 1. Baskı, ISBN 9799755810279, Ankara.
- Öztürk, H. ve Emiroğlu, A. (2022). Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile erken cumhuriyet dönemi çocuk yetiştirme politikaları, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 12(3), 571-572s.
- Öztürk, H. ve Emiroğlu, A. (2023). Milliyetçilik bağlamında 19. yüzyılın sonu ve erken cumhuriyet dönemi (1923-1938) beden terbiyesi düzenlemeleri, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 210s.
- Peacock, S. and Carless, D. and McKenna, J. (2017) Inclusive Adapted Sport And Adventure Training Programme In The PTSD Recovery Of Military Personnel: A Creative Non-fiction, *Psychology Of Sport and Exercise*, 151-157s.
- Polat, M. (2007). *Hilal-i Ahmer Teşkilatının kuruluşu ve teşkilatlanması*, Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, tez nu: 204752.
- Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları, *Çocuk ve Medeniyet*, 1(2), 43-56s.
- Sakaoğlu, N. (1995). *Darülhayr-ı Ali*, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C: II, İstanbul.
- Saraç, C. (2014). *Engellilerde spor ile benlik saygısı ve sosyalleşme düzeyi arasındaki ilişki*, Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde, tez nu: 381190.
- Sarı, B. (2010). *Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi'nin kuruluşu ve faaliyetleri*, Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak, tez nu: 290037.
- Sarı, M. (2016). *İzmit'te Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1911- 1925)*, Babıali Kültür Yayıncılığı, 1. Baskı, ISBN 978-605-9059-33-6, İstanbul.
- Sarıkaya, M. (2005). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921- 1935*, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, tez nu: 146074.
- Sarıkaya, M. (2008). Selim Sırrı Tarcın ve Gürbüz Türk Çocuğı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(70), 115-119s.
- Sarıkaya, M. (2011). *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1. Baskı, Ankara.

- Sarıkaya, M. (2020). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Dr. Mehmed Fuad (Umay) Bey'in çocuk üzerine yazıları ve Kitapları, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 355-368s.
- Sarıkaya, M. (2022). Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin faaliyetleri (1917–1935), *Atatürk Dergisi*, 11(2), 51-59s.
- Sarısoy, K. (2020). *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Kimsesiz Çocukların Korunması ve Yetimhaneler*, Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, tez nu: 642602.
- Selim Sırrı (1926a). Yavrularımıza oyun mu oynatalım, jimnastik mi yaptıralım, *Gülbüz Türk Çocuğu III*.
- Selim Sırrı (1926b). Bakımsız çocuklar; yetimler- öksüzler- kimsesizler- piçler, *Gülbüz Türk Çocuğu*, I, Teşrinievvel 1926, s.10-12s.
- Soydan, A. (2013). Darüşşafaka Tarihinden Kesitler, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*(3).
- Söğütder, T. (2012). *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kütahya Şubesi'nin kuruluşu ve faaliyetleri*, Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak, tez nu: 416099.
- Şenocak, H. (2010). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri, *In Journal of Social Policy Conferences*, 194s.
- Şenses, M. (2020). Hobi, oyun, spor ve e-spor üzerine eleştirel bir değerlendirme, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(39), 992s.
- Şensivas, D. (2019). *Propaganda aracı olarak insani yardımın kullanımı: Hilal-i Ahmer (Kızılay) örneği*, yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 585572.
- Şevki, O. (2018). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e azınlık spor kulüpleri ve sporcular*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, ISBN 978-605-295-668-7, İstanbul.
- Şimşek, K. (2017). *II. Abdülhamit dönemi Osmanlı Devleti'nde engelliler ve engelli politikaları (1876 – 1909)*, Doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, tez nu: 480755.
- Tansel F.A. (1989). *Ziya Gökalp Külliyyatı-II Limni ve Malta Mektupları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- TDK Sözlük- Arız. (2024). 15 Nisan 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

- TDK Sözlük- Kimsesiz. (2024b). 15 Nisan 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- Teberruat (1922). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası*, 2(14), 490s.
- Tekir, H. S. (2020). Osmanlıda Kimsesiz ve Yoksul Çocuklara Anne Şefkati: Irzahane, *History Studies*, 10.9737/hist.2020.958, 3127 – 3146s.
- Tekir, H. S., ve Tekir, S. (2017). Eğitime Katkılarıyla Kazım Karabekir, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 322-340s.
- Tekir, S. (2019). Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin kuruluşu ve erken cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri (1920-1930), *Belgi Dergisi*, 2(18).
- Tel, M. (2020). İyilik ve Spor, *Spor Eğitim Dergisi*, 4(2), 42-52s.
- Tetik, A. ve Karapirinler, E. (2013). Merhamet güneşi Kızılay, Türk Kızılayı Yayınları, 1. Baskı, ISBN 978-605-5599-15-7, Ankara.
- Tezcan, M. (2019). Toplumsal değişme ve spor, *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 25(2), 617-623. https://doi.org/10.1501/Egifak_00000000595
- Tosunoğlu, F. (2008). *Ortaöğretimde okuyan takım sporları ile uğraşan sporcu öğrencilerin spor branşlarına göre kişilik özelliklerinin incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, tez nu: 226893.
- Tunçer, S. (2022). *Yaşayan mazimiz Dariüşşafaka*, Pozitif Yayınevi, 1. Baskı, ISBN 978 605-753-162-9, İstanbul.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC) (1943). Devre (D).7, cilt (c).2, Ankara: TBMM.
- Türkmen, M. (2018). *Beden terbiyesi Erken dönem Türk spor politikalarının sosyo-politik temelleri*, Spor Yayınevi ve Kitabevi, 1. Baskı, ISBN 978-605-81186-4 5, Ankara.
- Uludağ, Z. (1997). Kazım Karabekir'in eğitimle ilgili düşüncelerinin değerlendirilmesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(38), 471-500s.
- Uluğtekin, M. ve Uluğtekin, M. G. (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal'i Ahmer İcraat raporları 1914-1928*, Türk Kızılayı Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- Ünal, A. (2015). Geleneksel Türk ailesinde çocuk ve çocukla ilgili inanç felsefesi: Kırgızistan örneği, *Journal of Social Policy Studies/Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35s.
- Yalçın, S. K. ve Şengül M. (2004). Dede Korkut Hikâyelerinin çocuk eğitimi açısından öne sürdüğü değerler ve ortaya çıkarmak istediği tip üzerine bir değerlendirme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2. 209-223s.

- Yeniaras, O. (2000). *Türkiye Kızılay tarihine giriş*, Alkan Matbaacılık, 1. Baskı, İstanbul.
- Yetim, A. (2000). Sporun sosyal görünümü, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 63-72s.
- Yıldırım, C. (2013). *Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti İzmir Merkezi'nin kuruluş ve faaliyetleri (1911-1945)*, Yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak, tez nu:344659.
- Yıldırım, C. (2023). *Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Cephelerindeki faaliyetleri*, Doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, tez nu: 821291.
- Yıldırım, M. A. (2020). Osmanlı devletinde muhacir çocukların eğitimine genel bir bakış, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 462-463s.
- Yıldırım, N. (1996) *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Yıldız, S. (2024). *Aydın vilâyet sâlnâmelerinin ışığında Kiraz*, ISBN 978 625 00-1980-1, İzmir.
- Yılmaz, G. B. (2021). *Çocuk koruma merkezlerinin mekânsal tasarım düzeninin kullanıcı algısı ile değerlendirilmesi: Türk Kızılay Bağcılar Çocuk Koruma Merkezi örneği*, Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, tez nu: 705466.
- Yurdakul, M. E. (1979). *Türk sazı*, Atlas Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 52s.
- Yurt, İ. İ. (2019). Beden eğitimi ve spor dersinin ortaokul öğrencilerinin sosyalleşmelerine etkisine ilişkin veli görüşleri, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 8(23), 297-312s.
- Yurtoğlu, B. (2020). Eğitim tarihimizde bir an: ikinci Meşrutiyet'in ilanı ve Darüşşafaka'nın yeniden kuruluşu, *Kastamonu Education Journal*, 28(6), 2437-2449. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.833962>
- Yücel, A. (2022). *Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetleri (1915-1923)*, Yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik, tez nu: 773018.

EKLER

1.Ek Darüşşafaka Mektep Takımı, Vakit Gazetesi, 31 Mart 1934.

2.Ek Darüşşafaka Mektepliler Şampiyonası, Vakit Gazetesi, 1 Aralık 1933.

3.Ek İlk Islahhane (Niş).

4. Ek Darüşşafaka.

5.Ek Darülaceze’de okuyan çocuklar.

6. Ek Darülhayr-i Âli.

7.Ek Darüleytam.

8.Ek Himaye-i Etfal Cemiyetine yardım edenlere verilen madalya.

9.Ek Etfal Dergisi.

11.Ek Himaye-i Etfal Cemiyetinde şehit çocukları.

12.Ek Atatürk ve Refet Bele, yetimler için yapılan bağış toplama etkinliğinden.

Etfal Cemiyetini himayelerine aldığına dair yazı.

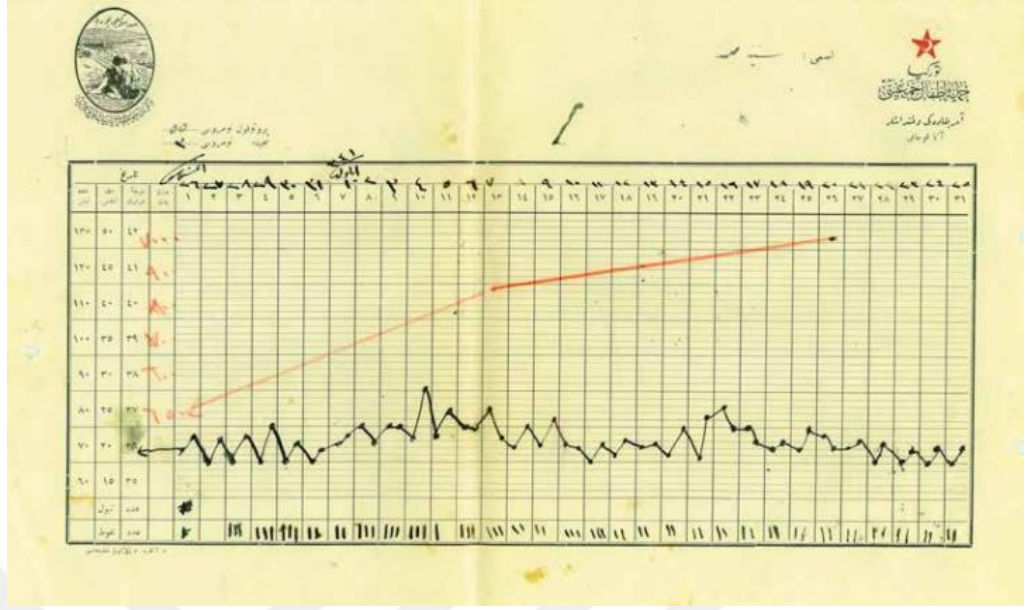
[illegible]

ریختہ یک جو اہل ہندو، غلام و خارجی و نو مسلم و کفری سرچو در.

14.Ek Yetimlere yardım ediniz.

15.Ek Çocukların rutin sağlık çizelgesi.

16.Ek Himaye-i Etfal Cemiyetinin isminin Çocuk Esirgeme Kurumu olarak kullanılmaya başlanması.

Çocuk Esirgeme Kurumu

Atatürk Himayei Etfal Cemiyetini "Çocuk Esirgeme Kurumu,, olarak adlandırmış ve Cemiyet yeni adını kullanmağa başlamıştır.

17.Ek Bursa'da Çocuk Bayramı kutlaması, 1927.

18.Ek Çocuk Esirgeme Marşı.

Çocuk Esirgeme Marşı

Türk çocukları, Türk çocukları,
Gözler ileri, başlar yukarı,
Yarınki hayat yurt ufukları,
Her şey sizindir Türk çocukları.

Çocuklar aziz vatan malıdır.
Ulu ağacın birer dalıdır.
Yardım görmeli, bakılmalıdır.
Özü ateşli Türk çocukları.

Çocuktur hak tarihini yapan,
Hakk'a tapar çocuğa tapan,
Ey kalbi çarpan secdeye kapan,
Geçiyor, büyük Türk çocukları.

Bakımsız çocuk cansız melektir.
Bakımlı çocuk demir bilektir.
Çocuk sevgisi Türk'e dilektir
Yaşasın Türk çocukları.

Aka GÜNDÜZ
Beste: Cemal Reşit Rey

19.Ek Çocuk Esirgeme Kurumu oyun alanları.

20.Ek Çocuk Esirgeme Kurumu Lüleburgaz Şubesi, 23 Nisan Etkinlikleri.

21.Ek Mustafa Kemal Paşa, Hilal-i Ahmer Derne çadırının önünde.

22.Ek Kazım Karabekir Paşa, çocuklar ve öğretmenler ile birlikte.

هلال احمر نهفتنه چيقان تورك يوردى

بوملى مجموعه نىك بوكوف چيغمش اولان نسخه
فوق العاده سى مشهور شاعر ، اديب و محرر لر يزدى
خالده خانم افندى ايله عبدالحق حامد ، محمد امين ،
آغا اوغلى احمد ، فيلسوف رضا توفيق ، مصطفى
زهدي ، حمده صبيحى ، انيس بهيج و آخورا
اوغلى يوسف بك افنديلر ك كزیده شعرلرى ؛
اجتماعى ، اقتصادى ، تاريخى بك مهم مقاله لر ايله
مزين اولوب حاصلات صافيه سى تماميله يارالى غازيلر يزدى
فائده سنه صرف اولمى اوزره هلال احمر جمعيتنه
ترك اولونا جقدر . ايكي بچق فورمه دن صاك
و آبروجه خسته بايقى حكيم و خانلر ك ايكي قطعه
فوطوغرافلر ينى محتوى اولان بونسخه نك فيا نى حال
حاضر نظر اعتباره آلنه رق انجق آلتمش ياره تعيين
ايدلشدر . بونسخه ده ايدنه جلك اولان هبر وطنداش
كندى ايله مجروح لر يزدى يارالرى صارمش كى
صابيله جفندن ما عدا بك قيمتدار مقاله لرله سوسلنمش
ابدى برخاطره بده مالك بولونا جقدر . بالجله قارشى
وقارلر منه كمال اهميتله توصيه ايدىرز .

24.Ek Şarkılı İbret temsil eden çocuklar.

25.Ek Şarkılı İbret temsili.

ETİK KURUL KARARI

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Sayı : E-95674917-108.99-182315

Konu : Etik Kurul Onay

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Osman KUSAN

"TANZİMAT'TAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ SONUNA KİMSESİZ ÇOCUKLARA YÖNELİK YAPILAN SPORİF FAALİYETLER " konulu etik kurul başvurunuz; Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun **14/06/2023** tarih ve **2023/3** sayılı toplantısında görüşülmüş olup; projenin yürürlükteki mevzuata uygun olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.
Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Günay ÇAKIR
Kurul Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : 0GZI-HT5M-0AIO

Belge Doğrulama Adresi : <https://ebyssorgu.gumushane.edu.tr/>

Adres:
Telefon No : Fax No :
e-Posta : Internet Adresi : <http://www.gumushane.edu.tr/>
Kep Adresi : gumushaneuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi İçin :Özge Gökay
Memur
Dahili No:

ÖZ GEÇMİŞ

İlköğretim, ortaöğretim ve lise eğitimlerini Gaziantep'te tamamladıktan sonra 2018 tarihinde Gümüşhane Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunun Spor Yöneticiliği bölümünü kazandı. 2022 yılında Gümüşhane Üniversitesinden mezun oldu. Mezun olduktan sonra lisans öğrenimini tamamladığı Gümüşhane Üniversitesinde Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalında yüksek lisans programına başladı.

YAYINLARI

Bayrakdaroğlu Y., Ayhan M., ve Kaplan M. (2023). Çim hokeyi hakemlerinin yapay zekâ tutumlarının örgütsel değişime açıklık ile ilişkisi. 7.Uluslararası Akademik Spor Araştırmaları Kongresi, 7-9 Ekim 2023, Trabzon.

Gülşen, D. B. A., Bayrakdaroğlu, Y., Öntürk, Y., Ayhan, M., ve Kaplan, M. (2023).Gençlik ve spor il müdürlüğü personelinin örgütsel bağlılıklarını iş doyumuna etkisi. Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 6(3), 968-980. <https://doi.org/10.38021/asbid.1341068>.

Kusan O., Ayhan, M. ve Kaplan M. (2023). Psikolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Fiziksel Aktivite ve Spor, Albayrak A. Y. ve Somoğlu M. B. (Der). Efe Akademi Yayınları, ISBN 9786256796621, 173-188s.

DENEYİMLERİ

2021 – 2023 Ötüken Dergisi Yayın Kurulu Üyesi

2023 - Ötüken Dergisi Genel Yayın Yönetmeni

